لەبڵاوکراوەکانی ماڵپەڕی ئیمان وەن
www.iman1.com

شەش گەوهەر
لەبنەماکانی ئەهلی ئەسەر

نوسینی مامۆستای بەڕێز
عبدالمالك بن احمد بن المبارك رمضاني الجزائري

وەرگێڕانی
عبدالوالي عبدالرحيم علي قزڵجی
نوسینی پێشەکی
مامۆستا عبداللطيف أحمد مصطفى

ناوى كتێب: **شەش گەوهەر لەبنەماكانى ئەهلى ئەسەر**.

ناوى نووسەر: عبدالمالك بن احمد بن المبارك رمضاني الجزائري

ناوى وەرگێڕ: عبدالوالى عبدالرحيم على قزلّجى.

ژمارەى سپاردن: لە بەڕێوبەرايەتى گشتى كتێبخانە گشتيەكان ژمارەى ﴿١٠٩٩﴾ى ساڵى ﴿٢٠١٠﴾ پێدراوە.

نۆرەى چاپ: يەكەم.

ساڵى چاپ: ١٤٣١ك _ ٢٠١٠ز.

زنجيرە: زنجيرەى ﴿٥٥﴾ لە زنجيرە ڕێنماييەكانى ڕێگاى ڕاست.

شوێنى چاپ: دار المعرفة _ بيروت (لبنان).

تيراژ: ٢٠٠٠ دانە.

بنكەى بلاْوكردنەوە: (كتێبخانەى سوننە _ سلێمانى) (كتێبخانەى سيما _ چەمچەماڵ) (كتێبخانەى زانست _ كەلار).

صورة الإذن الخطي للمؤلف بترجمة الكتاب للمترجم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وصلى الله وسلم على نبينا محمد وعلى آله وصحبه.
وبعد، فبطلب من أخينا الشيخ أبي منار العلمي، فقد
أذنت للأخ عبد الوالي عبد الرحيم علي بترجمة كتابي
«ست درر من أصول أهل الأثر» إلى اللغة الكردية
وفق الله الجميع لما يحب ويرضى.

كتبه عبد المالك بن أحمد رمضاني
في مكة ٢٩ رمضان ١٤٣٠هـ

ڕێگەدانی نووسەر بە وەرگێڕانی كتێبەكەی بۆ وەرگێڕ

بەناوی خوای گەورەو میهرەبان

سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە وە درووودو سلاو لەسەر پێغەمبەرمان موحەممەد وە لەسەر ئال و بەیت و یاوەرانی.

لە پاشاندا، لە ڕێی داواكاری برامان مامۆستا ئەبی مەناری عەلەمی، ئەوا ڕێگەم دا بە برامان عبدالوالی عبدالرحیم علی بەوەرگێڕانی ئەو كتێبەم (شەش گەوهەر لە بنەماكانی ئەهلی ئەسەر) بۆ سەر زوبانی كوردی.

خوای گەورە هەمو لایەك یارمەتی بدات بۆ ئەو شتانەی كە پێی خۆشەو لێی ڕازیە.

عبدالمالك بن أحمد رمضاني

نوسیویەتی

لە مەككە ٢٩ ڕەمەزان ١٤٣٠ ك

پێشەکی مامۆستای بەڕێز

م/ عبداللطيف أحمد مصطفى

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله

بێ گومان ئاینی ئیسلام بریتیە لەو پەیامەی کە خوای پەروەردگار بە پێغەمبەرەکەیدا (ﷺ) ناردبووی بۆ بەختەوەر بوونی ئادەمیزادو ڕزگارکردنی خەڵکی لە تاریکیەکانی کوفرو شیرك و خوڕافەت و نەفامی و جەهالەت و تاوان و بەد ڕەوشتی بۆ ڕووناکی ئیمان و تەنها خواپەرستی و هیدایەت و زانست و ڕەوشتی جوان.

وە ئەم دینەش هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر (ﷺ) یەکەم کۆمەڵ بوون کە بەختەوەر بوون پێی و بەتەواوی لەخۆیاندا جێبەجێیان کرد. وە ئەمانەتی ئەو دینەشیان وەکو خۆی نەقڵ کرد بۆ شوێن کەوتەکانی دوای خۆیان، وە بەم شێوەیە جیل بە جیل زانایان و پێشەوایانی ئەهلی سوننەت ئەم دینە ڕاستەیان گواستۆتەوە بۆ دوای خۆیان. وە دینەکەیان پاراستووە لە زێدەڕەوی توندڕەوان و گۆڕانکاری نەفامان و زیادەکاری ناڕەواو بیدعەکاران، وە ئاینی ڕاستەقینەش تەنها ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) و هاوەڵە بەڕێزەکانی لەسەری بوون بۆ دوای خۆیان نەقڵ کراوەو گەیشتوە بە ئێمەش ئەمڕۆ وەك ئیمام مالك فەرمووی: (**مالم يكن يومئذ دينا فلا يكون اليوم دينا**) .

وە لەسەردەمی ئێمەشدا چەندەها هەوڵی چەواشەکاری و گۆڕانکاری و زێدەکاری دراوە لەناو موسوڵماناندا تاوای لێهاتوە زۆرێك لە سوننەت لە خەڵکی بووە بە بیدعەو بیدعەشیان لا بووە بە سوننەت، وە لەوەش زیاتر شیرك و هاوەڵ بۆخوا دانان و گۆڕ پەرستی و شەخس پەرستی جێگای خۆی کردوەتەوە لە دڵی

زۆر لە موسوڵماناناداو وای لێهاتوە کە بانگی خەڵکی بکرێت بۆ تـەنها خواپەرسـتی و تەنها پەنا بـۆ خـوا بـردن، لێـت تـوڕە دەبـن و قـسەت پـێ دەڵـێن و پڕوپاگەنـدەی ئەوەت بۆ دەکەن کـە دینێکـی تـازەت هێنـاوەو دژ بـە پیاوچـاکانیت و پێغەمبـەرت خۆش ناوێت و بەکرێ گیراوی دوژمنانی دینیت ! !

پـەنا بـەخوا لـەم چەواشـەکاریەو لـەم سـەر لێـشێواویە کـە حـاڵی زۆرێـك لـە موسوڵمانان وەك حاڵی ئەو موشریکانەی لێ بێت کە خوا باسی کردوون:

﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴾ الزمر: ٤٥ وە هەروەها خەڵکی سـەیری لـەوە دێت کە بانگیان بکرێت بۆ ڕۆیشتن لەسەر ئەو ڕێگـا ڕاسـتەی کـە پێغەمبـەر (ﷺ)و هـاوەڵانی (الـسلف الـصالح) لەسـەری بـوون، بـەڵکو دەیانـەوێت موسـوڵمانان پەرتەوازەی گروپ و مەزهەب و حزبایەتی بن!

کەواتە ئەرکی زانایانی ئەهلی سوننەیە کە هەڵسن بە ڕاست کردنەوەی بۆچـوون و بیروبـاوەڕی خـەڵکی، وە یـەکێك لـەو زانایانـەی کـە بـەم ئەرکـە هەڵـساوە (شـێخ عبدالمالك الرمضاني)یە خوا بیپارێزێ کە کتـابێکی نوسـیوە بـە نـاوی (سـت درر في أصول أهل الأثر) واتە (شەش گەوهەر لە بنەماکانی ئەهلی ئەسەر).

کە تیایدا ئەم بنچینانەی باس کردووە:

بنچینەی یەکەم: دڵسۆزی لە ئاینی ئیسلامدا تەنها لەبەر خوای گەورە.

بنچینەی دووەم: ڕێگا، یەك ڕێگایە.

بنچینەی سێیەم: ڕێبازی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك.

بنچینەی چوارەم: بەدەست هێنانی سەروەری و پایە بەرزی بە هۆی زانستەوە.

بنچینەی پێنجەم: وەلاَمدانەوەی کەسی بەرامبەر کە بۆچونی جیـاوازە بەشـێکە لە فەرمان کردن بەچاکەو ڕێگری کردن لە خراپە.

بنچینەی شەشەم: پاڵفتە کردن و پەروەردە کردن.

وە هەریەك لەم بنەمایانەش کاریگەریەکی گەورەو گرنگی هەیە لە ڕاست کردنەوەی بیروباوەڕو دیدو بۆچونی چەوتی موسوڵمانان.

وە برای بەڕێزیشمان مامۆستا عبدالوالي عبدالرحيم هەڵساوە بەوەرگێرانی ئەم پەڕتووکە نایابە لە زمانی عەرەبیەوە بۆ زمانی کوردی بۆ ئەوەی موسوڵمانانی کورد زوبانی خۆشمان سودمەندبن لێی.

وە ئەم کارەش بەڕاستی کارێکی پیرۆزو پێویست و بەسودەو پێویستە کاری لەم شێوەیە زۆرتر بێت و زیاتر هەوڵ بدرێت ئەو پەڕتوکە ڕاستە بەسودانە بکرێنە کوردی کە زانایانی ئەهلی سوننە نوسیویانە.

خوا پاداشتی برای بەڕێز مامۆستا عبدالوالی بداتەوە لەسەر ئەم کارەی، وە بەرەکەت بڕێژێت بەسەر خۆیی و نوسینەکەی و خوای گەورە موسوڵمانان سودمەند بکات بەم کتابەو قەبوڵی بکات.

و اخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين .

عبداللطيف أحمد مصطفى الأمين

٤\صفر\١٤٣١هـ

بسم الله الرحمن الرحیم

ی ڕێخۆشكار:

ان الحمد لله، نحمده، ونستعينه، ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور انفسناومن سيئات اعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، واشهد ان لااله الا الله وحده لاشريك له، واشهد ان محمدا عبده ورسوله.

ی لە پاش ئەمە:

لە ڕاستیدا هەندێك لەو كەسانەی كە كتابی (مدارك النظر في السياسة بين التطبيقات الشرعيةو الانفعالات الحماسية)یان خوێندبویەوە پێشنیاریان بۆ كردم كە هەستم بە دەرهێنانی ئەو شەش خاڵەی سەرەتای كتێبەكە كەوەكو ڕێخۆشكارێك نووسیبوم وەوەك شەش بنەما لە بنەماكانی ئەهلی سوننە دامڕشتبو، وە بیكەم بە دانراوێكی ئاسان و سادە بەجیا بۆ ئەوەی ببێتە پەخشەنامەیەك لە ناساندنی ڕێبازی پێشین بە جۆرێك كە هیچ كەسێك نەتوانێ دژواری دروست بكات لەسەری، بەڵام چەند ساڵێك مامەوە هیچم نەكرد، بە هیوای ئەوەی كەسێك ئەو كارە بكات كە زۆر لەمن بەتواناتر بێت تێیداوە لە كۆڵی منی بكاتەوە، لەبەر ئەوەی زانیاریم پێ گەیشتبو كە كۆمەڵێك قوتابی عیلمی بەڕێزی هەڵبژاردە هەستابون بە شەرح كردنی لە هەندێك لەوڵاتە ئیسلامیەكان.

بەڵام كاتێك كە داواكاریەكان زۆربون لەسەرم، بەتایبەت لەلایەن كەسانێكەوە كە ناتوانم داواكارییەكەیان ڕەت بكەمەوە، پشتم بە خوای خۆم بەست، وە ئەو شەش خاڵەم دەرهێنا هەروەكو خۆی لەگەڵ هەندێك ڕونكردنەوە، وە لەناو ئەو كتابەی كە لەسەرەوە باسم كرد بەم شێوەیە بو كە دێت:

بنچینەی یەكەم: ڕێگا یەك ڕێگایە.

بنچینەی دووەم: ڕێبازی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك.

بنچینەی سێیەم: بەدەست هێنانی سەروەری و پایەداری بە هۆی زانستەوە.

بنـچینەی چـوارەم: دەمەوانـەی ئـاسـودەی و پـاراسـتن لـە کـوفرو دۆڕانـدن بـە شوێنکەوتنی قورئـان و سوننەت دەبێت.

بنچینەی پێنجـەم: بەرپەرچـدانەوەی کەسـانی دژ بەشێکە لـە فـەرمان کـردن بەچاکەو قەدەغەکردن لە خراپە.

بنچینەی شەشەم: پالأوتە کردن و پەروەردە کردن.

پاشان پێم باش بو کە بنەمایەکی تری بۆ زیاد بکەم و بیخەمە پـاڵ ئـەوانی تر، کە بریتیە لە (**پاك ڕاگرتن و دڵسۆزی لـە ئـاینی ئیـسلامدا تـەنها لەبـەر خـوای گەورە**)، لەبەر ئەوەی بنچینەی هەمو بنەماکانە بەبێ هـیچ دوو دڵیـەك، وە بنـەمای چوارەم کە بریتیە لە (دەمەوانەی ئاسودەی و پاراستن لە کوفرو دۆڕاندن بە شـوێن کـەوتنی قورئـان و سـوننەت دەبێـت) خـستمە ژێـر بنـەمای سـێیەم کـە بریتیـە لـە (بەدەست هێنانی سەروەری و پایەداری بـەهۆی زانـستەوە) بـە لەبـەر چـاو گرتنـی ئەوەی کە ئـەو بنەمایـەش بەرهـەمی ئـەم خاڵەیـە، هـەروەك چـەند برایـەکی بـەڕێز ئاماژەیان بۆکردم، هەربۆیە خاڵەکان ئاوهای لێهات:

بنچینەی یەکەم: دڵسۆزی لە ئاینی ئیسلامدا تەنها لەبەر خوای گەورە.

بنچینەی دووەم: ڕێگا یەك ڕێگایە.

بنچینەی سێیەم: ڕێبازی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك.

بنچینەی چوارەم: بەدەست هێنانی سەروەری و پایە بەرزی بە هۆی زانستەوە.

بنچینەی پێنجەم: وەڵامدانەوەی کەسی بەرامبەر کە بۆچونی جیـاوازە بەشێکە لە فەرمان کردن بەچاکەو ڕێگری کردن لە خراپە.

بنچینەی شەشەم: پالفتە کردن و پەروەردە کردن.

لە ڕاستیدا من ئەو بنەمایانەم نوسیبو بە مەبەستی نیشان دانـی مەنهـەجی ئـەهلی سـوننەو جەماعـە کـە بـە خـاوەنی فـەرمودەو شـوێن کەوتـەی ئەسـەرو سەلەفییەکان ناسراون.

ئـەو مەنهەجـەی کـە پێویـستە دڵ و هۆشـی بـدرێتێ لـە پـەروەردەکردنی نەفسدا بە شێوەیەکی دادپەروەرانـە، وە بانگـەوازکردنی خـەڵکی بـۆی، چـونکە بـە هۆی ئەو مەنهەجەوە خوای گەورە دۆستانی خۆی جیاکردەوە لە خـەڵکانی تـر، وە بەهۆیەوە کۆشـك و تـەلاری بـەرزو بـەهێزی ئـەم دینـەیان دروسـت کـرد لـەو پـەڕی بڵندیدا.

وە کاتێك کە بینیم خەڵکانی دژ بەم مەنهەجە ستەمێکی زۆریـان لێ کـردوە، وە کۆمەڵێك شتی ناشیرینیان بۆ زیاد کردوە بە شێوەی کالآیەك کردویانە بـە بـەری ئەو مەنهەجەدا کـە سـەرتاپای داپۆشـیوە پێـی، هـەتاوای کـردوە کـە ڕونـاکی ئـەو مەنهەجە بشارێتەوە بەو بەربەستە، لـە کەسـانێك کـە بەشـی خۆیـان نەپـچڕیوە لـە زانستی شەرعی، ئەمانەوای لێکردم کە قۆڵی لـێ هـەڵبماڵم و هەسـتم بـە پێـشکەش کردنـی ئامۆژگاریـەك بـۆ خـەڵکی بـە گـشتی، وە بـۆ خـەڵکانی دژ بـەو مەنهەجـە بەتایبەتی.

وە ئەم کەسی دووەمە:

یان ترس و پەڕاگەندەییەك هەیە لەدڵیدا بەرامبـەر ئـەم مەنهەجـە، ئـەویش بەهۆی نەزانیەوە دەربارەی ئەو مەنهەجە، وە نـەزانینی دەربـارەی بەڵگـە تۆکمـەو بـەتواناکانی، هەربۆیـە هـەرکاتێك ئـەو بەڵگانـەی ناسـی هـۆگری دەبێـت و سـواری کەشتی بەختەوەری ئەو مەنهەجە دەبێت و ئاوڕ ناداتەوە.

یـان ڕاوەسـتاوە لـە ڕێگەکەیـداو خـەڵکی لـێ دوردەخاتـەوە، بـە هـەموو هێـزو توانایەکیەوە ڕێگری دەکات لێـی بـە مـاڵ و دەسـەڵاتی، بـە هـۆی زاڵ بـونی هـەواو ئارەزو بەسەریدا، لەگەڵ ئەوەی زانیاریشی هەیە بە بەهێزی بەڵگەکانی، وە خێرایی کاریگەری لەسەر گەلان و تاك تاکی خەڵکی، وە کاتێك کە بەڵگە ڕون و ئاشکراکانی پێ دەگات یەك لە دوای یەك، وە بیرخستنەوەکانی یەك لەدوای یەك، پاشـان خـۆی لێ لادەدات و دور دەکەوێتەوە لێی، خەڵکی چەواشەکاری ئەویان بـۆ دەردەکـەوێت،

وە لاوازی و بێ بەڵگەیی بانگەوازەکەی دەردەکەوێت، هەتا ئەو کاتەی خوای گەورە پشتی دەشکێنێ و خەڵکی ئاسودە دەبن و ڕزگاریان دەبێت لە خراپەی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَىَّ عَنۢ بَيِّنَةٍ﴾ الأنفال: ٤٢واتە: با ئەم قورئانە ببێتە بەڵگەی ڕون وئاشکرا بۆ کەسانی موعانید، بۆ ئەوەی هەڵبژاردنیان بۆ بێ باوەڕی بەسەر ئیماندا لەسەر بەئاگایی و دڵنیاییەوە بێت لەوەی کە ئەوەی ئەو هەڵیبژاردوە پڕوپوچ و بەتاڵەو وە لەلای خوای گەورە هیچ بەهانەیەکی نەمێنێت، پاشان دەفەرموێت وە ئەوانەی ئیمانیان هێناوە زیاتر چاو ڕۆشن و دڵنیا بن لەوەی کە خوای گەورە بەڵگەی ڕون و ئاشکرای نیشانی هەردو کۆمەڵەکە داوە، هەربۆیە بێ باوەڕ بەویستی خۆی کوفر هەڵدەبژێرێ و خوای گەورەش لە قیامەتدا پشتی دەشکێنێ وە ئیماندار زیاتر سور دەبێت لەسەر ئیمانەکەی.

وە هۆکاری دەرهێنانی ئەم بابەتە لە سەرچاوەکەی کە بریتیە لە (**مدارك النظر في السياسة**) وە کردنی بە کتێبێکی سەربەخۆ، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە من لەو نوسراوەمدا کە پێشتر ئاماژەم پێ کرد هەستاوم بە باس کردنی هەندێك بانگەواز لە ڕوانگەی ناوزڕاندنی، وە ڕەخنەگرتن لە ڕێبەرانی ئەو بانگەوازانە، وە بە لەبەرچاوگرتنی خەڵکی کە مەعدەنی جۆراو جۆرن، وە پڕۆگرامی ئەو بانگەوازانە کە خەڵکێك باوەشی بۆ گرتووەتەوە، وە گەورە تێیدا پیر بووە، وە مندالّ لەسەری گەورە بووە، لەبەر ئەم هۆکارانە ئەم باسەم بەتەواوی داماڵیوە لە ناو هێنانی کەسانی دژ، بۆ ئەوەی نەبێتە ڕێگرێك لە سودوەرگرتن لەم کتێبە لەلایەن ئەو کەسانەی کە باوەشیان بۆ ئەو پرۆگرامانە گرتووەتەوە، وە من بە ئەندازەی سودوەرگرتنی خەڵکی لەم کتابە، بە ئومێدی پاداشتم لای خوای گەورە.

وە لێرەدا پێویستە سەرنج بدرێتە ئەوەی کە من بەم کارەم (کە ناو نەهێنانیانە) لەبەر ئەوە نیە کە من هاو بۆچونم لەگەڵ کۆمەڵێك کەسدا کە ناڕازی و

ناڕەحەتن لـە خوێندنـەوەی ئـەو كتابانـەی كەوەلأمدانەوەیـە بـۆ كەسـانی تـر، ئـەو كەسانەی كە سەرشێتییان وای لێ كردن كـە لابـدەن لـە حـەق و دوربكەونـەوە لێـی خۆیان و شوێن كەوتوانیشیان.

نەخێر، ئێمە هەتا ئەمڕۆش لەسەر ئەو ڕێبـازەین كـە لـە پێـشینەی چاكمانەوە بۆمان ماوەتەوەو ئەوانەش كە شوێن كەوتەی ئـەوانن بـە چاكە بریتیـە لـە ڕەخنـە گرتن لەو ڕێبازو بانگەوازانەی كە لایانداوە لە سوننەت، وە خۆیان بـەدور نـاگرن لـە باسكردنیان و داماڵینیان لە بەڵگە بە بەرپاكردنی بەڵگەكانی قورئان و سوننەت، وە ناوهێنانی خاوەنی ئەو بانگەوازانە بە ناوەكانیان و نازناو ناوی خێزانیانەوە.

وە هەركەسـێك وا گومـان بـەرێت كاتێـك كـەوازدەهێنێت لـە ناوهێنانیـان ئـەوە كارێكی چاكی كردووە، ئەوا بـا چـاك بزانێـت كـە لەڕاسـتیدا بـەو كـارەی بـێ ڕێـزی كردوە بەرامبەر كاروپیشەی كۆچ كردوان و پشتیوانان و شوێن كەوتوانیان و شـوێن كەوتەی شوێن كەوتوان بە تێپـەڕبوونی ڕۆژگـارو جیـاوازی شـارەكان، كـە گرنگیـان داوە بە جەرح و تەعدیل، وە خۆیـان نەپاراسـتوە لـە بـاس كردنـی هـەزارەها ڕاوی فــەرمودە بــە ناوەكانیــان و بنەچــەیان، وەوەصــف كردنــی هەنــدێكیان بــە: **لاواز (ضعیف) و (المنكر) وە درۆزن وە دەججال...**

بۆچی ناویان بردون؟

وەلأم: بۆئەوەی خەڵكی بە ئاگابن لێیان دەربارەی دینی خوای گەورە.

بەهەر حاڵ، تێرو تەسەلی ئەم بابەتە خوێنەر پێی دەگات لە كاتی بـاس كردنـی بنــچینەی (**بەرپــەرچ دانــەوەی كەســانی بۆچــون جیــاواز**)، وە (**پاڵاوتــەكردن و پەروەردەكردن**).

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بنەمایانەم داوەتە پاڵ ئـەهلی ئەسـەر هـەروەك ناونیـشانی كتابەكە، وەك بە ئاگا هێنانەوەیەك بۆ خوێنەر بەوەی كە ئـایینی ڕاسـتەقینە تـەنها بریتیـە لـە شـوێن كـەوتنی ڕێبـازی ئەوانـەی كـە پـێش ئێمـە هـاتون، ئەوانـەی كـە

ناوهێنراون و باس كراون بە چاكە، لەسەر زوبانی ڕاستگۆی بەڕاست دانراو، بەڵكو لە قورئانی پیرۆزدا، نەك لە عیلمی كەلامدا ئەو عیلمەی كە خەڵكانی دوای ئەوان بە میرات وەریان گرتووە لە ئەهلی كوفرو بێ دین وەك فارس و یۆنانیەكان.

ئیبن عەبدول بەڕ ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەهلی فیقهو حەدیس لە هەموو شارەكان كۆكن لەسەر ئەوەی كە ئەهلی كەلام ئەهلی بیدەع و گومڕایین، وە بەلای هەموویانەوە لە گشت شارەكان لە چینی زانایان ناژمێردرێن، وە زانایان بە تەنها بریتین لە ئەهلی ئەسەرو شارەزابوان تێیدا، وە ئاستی هەریەكێكیان بە پێی شارەزای و تێگەیشتن و جیاكردنەوەی شتەكان دەگۆڕێت**)[١].

وە **ئیمامی مالیك** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەگەر كەلام زانست بوایە ئەوا هاوەڵان و تابعین قسەیان تێدا دەكرد، هەروەك چۆن قسەیان كردووە دەربارەی حوكمە شەرعیەكان و ئەو شتانەی شەرع دایناوە، بەڵام گومانی تێدا نیە كە كەلام بەتاڵەو دەلالەت لە بەتاڵیش دەكات**)[٢].

وە بە **عبدالرحمن كوڕی مەهدی** وتراوە: (فلأنە كەس كتێبێكی نوسیوە تێیدا بەرپەرچی ئەهلی بیدەع دەداتەوە. ئەویش دەڵێ: بە چ شتێك؟ **بە قورئان و سوننەت**؟ وتیان: نا، بەڵكو بە زانستی عەقڵ و وردبونەوە. ئەویش دەڵێ: **سوننەتی نەپێكا، بەڵكو بیدعەیەكی بە بیدعەیەك وەڵام دایەوە**)[٣].

وە **ئەبو موظەفەری سەمعانی** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**لە ڕاستیدا هەموو گروپێك لە بیدعەچیەكان بانگەشەی ئەوە دەكات كە ئەو بیروباوەڕەی كە هەیەتی هەمان بیروباوەڕە كە پێغەمبەری (ﷺ) لەسەر بوە لەبەر ئەوەی هەموویان بانگەشەی شەریعەتی ئیسلام دەكەن، وە پەیوەستن بە شیعارەكانیەوە، وەوای**

---

[1] بڕوانە: جامع بيان العلم و فضله (٢\٩٤٢).

[2] بڕوانە: صون المنطق والكلام عن فن المنطق والكلام للسيوطي (ص:٥٧)، و الأمر بالاتباع له (ص:٧٠).

[3] بڕوانە: صون المنطق والكلام للسيوطي (ص:١٣١).

دەبینن كە ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی هەر ئەوە حەقە، پاشان ڕێچكەكان پارچە پارچەی كردن دوای ئەوە، وە كۆمەڵێك شتیان داهێنا لەناو دیندا كـە خـواو پێغەمبەرەكەی (ﷺ) ڕێیان پیٚ نەداوە، هەر بۆیە هـەر گروپـەو بانگەشـەی ئـەوە دەكات كە بە تەنها ئەو دەستی گرتوە بە شەریعەتی ئیسلامەوە، وە ئـەو حەقـەی كـە پێغەمبــەری خـوا (ﷺ) پێـی هەسـتاوە ئەوەیـە كـە ئـەوان كردویانــە بــە بیروباوەڕیان و شوێن ئەوە كەوتون، بەڵام خوای گەورە ڕازی نابێت كە ئەو حەق و بیروباوەڕە ڕاستە لەگەڵ هیچ كەسێكدا بێت تەنها لەگەڵ ئەهلی حەدیس و ئەسەردا نەبێت، چونكە ئەوان ئاینەكەیان و بیروباوەڕیان وەرگرتوە خەلەف لە سـەلەف وە سەدە لە سەدەوە هەتا دەگاتە تابعین، وە تابعینیش وەریان گرتـوە لـە هـاوەڵانی پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئەوانیش لە پێغەمبـەرەوە (ﷺ)، وە هـیچ ڕێگەیـەك نیـە بـۆ زانینی ئەوەی كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگەوازی خـەڵكی بـۆ كـردوە لـەو ئاینـە ڕێكـو پێكــەو ڕێگــا ڕاســتە تــەنها ئــەو ڕێگایــە نــەبێت كــە ئەصــحابی حــەدیس گرتویانەتەبەر.

وە بەڵام هەمو فیرقەكانی تر بەدوای ئەم ئاینـە كـەوتن لـە ڕێگەیـەكی تـرەوە، چـونكە ئـەوان دەگەڕانـەوە بـۆ لای عـەقڵ و خـەیاڵات و بۆچـونەكانی خۆیـان، وە دینیـان لـەوەوەوەردەگرت، بۆیـە هـەر كاتێـك شـتێكیان ببیـستایە لـە قورئـان و سوننەت هەڵیان دەسەنگاند بە پێـوەری عـەقڵیان، ئەگـەر لـە گەڵیـدا گونجـاوەری دەگرن، وە ئەگەر نەگونجا لەگەڵ تەرازوی عـەقڵیان ڕەتـی دەكەنـەوە، وە ئەگـەر ناچار بن بەوەرگرتنی دەیگـۆڕن بـە لێكدانـەوەی دورو واتـای نابـەجیٚ، هـەر بۆیـە لایانـدا لـە حـەق. وەویـڵ بـون لـە دوی، وە ئاینەكـەیان پـشت گـویٚ خـست، وە سوننەتیان خستە ژێـر پێكانیانـەوە، پـاك و بێگـەردی بـۆ خـوا لـەوەی كـە ئـەوان وەصفی پیٚ دەكەن.

بەلاّم ئەهلی حەق، قورئان و سوننەتیان کردوە بە پێشەوای خۆیان، وە ئاینەکەیان لەو دوانەوەوەرگرتوە، وە هەر شتێکیش کە دێت بە بیرو بۆچونیاندا هەڵی دەسەنگێنن بە قورئان و سوننەت، ئەگەر بینیان ڕێکە لەگەڵ قورئان و سوننەتداوەری دەگرن، وە سوپاسی خوا دەکەن لەسەر ئەوەی کە ئەو شتەی نیشانداون و درکیان پێ کردوە، وە ئەگەر بینیان دژوارە لەگەڵ قورئان و سوننەت وازی لێ دەهێنن، وە ڕوو دەکەنە قورئان و سوننەت، وە تومەە دەدەنە پاڵ نەفسی خۆیان، چونکە لە ڕاستیدا قورئان و سوننەت ڕێنمونی ناکەن تەنها بۆ حەق نەبێت، وە بیرو بۆچونی مرۆڤ هەندێك جار ڕاستی نیشان دەدات، وە هەندێك جار بەتاڵ)[١].

لەگەڵ ئەمانەدا هەستاوم بە تەخریجی ئاسارە سەلەفیەکان لەگەڵ باس کردنی پلەکەی لەڕوی صەحیحی و نەبونی صحەتی، ئەویش بۆ دەم کوت کردنی کەسانی موخالیف بەرامبەر بە بنەماکانی پێشینەی چاکمان، هەتا هیچ بوارێك نەهێڵمەوە بۆ ڕەت کردنەوەی حەق بە بیانوی ئەوەی کە بەڵگەکانی جێگیر نەبون، وە ئیللا ئەهلی عیلم هەر لەکۆنەوەوا هاتوون کە چاوپۆشیان کردوە لە هێنانی ئەو ئەسەرانەی کە (موقوف)ەواتە نادرێتە پاڵ پێغەمبەر (ﷺ)، مادام ئەڕوات لەسەر بنچینە شەرعیە ناسراوەکان.

وە داواکارم لە خوای گەورە کە ئەم کارەم تەنها لەبەر خاتری ئەو کردبێت، وە شوێن ئەو حەقە کەوتبێتم کە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) پێدا ناردوە.

نوسینی

عبدالمالك بن أحمد رمضاني

مەدینەی نەبەوی لە ٢٩\ رجب \١٤١٩ ه

---

[1] بڕوانە: الإنتصار لأهل الحديث (ص:٤٣–٤٥).

بنچینەی یەکەم
دڵسۆزی لە دینداریدا
بۆ خوا

بنچینەی یەكەم: دڵسۆزی لە دینداریدا بۆ خوا

نیـاز پـاكی بـۆ خـوای گـەورە لـە ئاینەكەیـدا بریتیـە لـە بنـچینەی دیـن و ئـەو جەمسەرەی كە لە چوار دەوری دەسوڕێتەوە، وە بریتیە لـەو یـەك خواناسـیەی كـە خوای گەورە پێغەمبەرانی بە هۆیەوە ناردوە، وە پەیامیشی ناردوەتە خوارەوە، وە بانگەوازی پێغەمبەرانیش هـەر بـۆ ئـەوە بـووە (سـەلامی خوایـان لەسـەر بێـت) وە لەسەر ئەو تەوحیدە جیهادیان كردوە، وە بە تەوحید فەرمانیان پێ كراوە، وە هـەر بۆ ئەوەش هاندراون.

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿فَٱعۡبُدِ ٱللَّهَ مُخۡلِصًا لَّهُ ٱلدِّينَ ۝ أَلَا لِلَّهِ ٱلدِّينُ ٱلۡخَالِصُ﴾ الزمر: ٢ - ٣

واتای ئایەتەكە ڕونكردنەوەو فەرمان كردنە بە ئیخلاص، وە ئاماژەكردنە بەوەی كە هەروەك چۆن خوای گەورە لە هەمو ڕویەكەوە تەواوەو هەرچی صیفاتی تـەواو هەیە هەر بۆ خوایە ئەوا دەبێت عیبادەت و ئیخلاص تێیدا هەر بۆ ئەو بێت، چـونكە ئەو ئیخلاصە دەبێتە هۆی پاككردنەوەی دڵەكان و چاك كردن و داماڵینی لە هـەمو خراپەیەك، بە پێچەوانەی هاوەڵ دانان بۆ خوا كە دڵـەكان ڕەش دەكاتـەوەو بـەرەو هەمو خراپەیەك دەبات.

وە دەفـەرموێت: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ البينة: ٥

واتە: فەرمانیان پێ نەكراوە (باوەڕداران) لـە هەمو بەشـەكانی شـەریعەتدا تـەنها بەوە نەبێت كە لـە جێ بەجێ كردنی عیبادەتیاندا تەنها مەبەسـتیان ڕەزامەنـدی خـوا بێت، لـەگەڵ ئەوەدا خۆیان بە دور بگرن لـە هەمو دینەكانی تر، كە پێچەوانەو دژ بە تەوحیدن، ئنجا لـە ناو پەرستنەكاندا باسی نوێژو زەكات دەكات لـەگەڵ ئەوەی ئـەم

دوو عیبادەتەش دەچنە ژێر خانەی ئەو عیبادەتانەی کە پێشتر ئاماژەی پێ کردوە، لەبەر ڕێزو پلەو پایەی ئەم دوو پەرستنەو ئاماژە دان بەوەی کە هەرکەسێك ئەم دوانە بە شێوەیەکی چاك و بە ئیخلاصەوە جێبەجێ بکات ئەوە هەستاوە بە جێبەجێ کردنی هەمو شەریعەتەکان.

وە بە پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴾ الأنعام: ١٦٢ – ١٦٣

واتە: تۆ ئەی محمد (ﷺ) بڵێ نوێژو حەیوان سەربڕین و وە ژیان و مردنم هەموی بۆ خوایە، خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی نوێژو حەیوان سەربڕینی کردوە ئەویش لەبەر فەزڵ و پلەوپایەی ئەم دوو عیبادەتە، وە دەلالەت کردنی لەسەر خۆشەویستی خوای گەورەو ئیخلاص تێیدا، وە نزیك بونەوە لە خوای گەورە بە دڵ و زوبان و لاشە، وە بە حەیوان سەربڕین کە بەخشینی ئەو ماڵەیە کە لەلای نەفس خۆشەویستە، بۆ ئەو خوایەی کە خۆشەویسترە لە لای، وە هەر کەسێك لەو دوو عیبادەتەدا ئیخلاصی هەبێت ئەوا لە هەمو پەرستنەکانی تردا ئیخلاصی دەبێت، پاشان دەفەرموێت ئەو خوایە هیچ هاوەڵی نیە لە عیبادەتدا، هەروەك چۆن هاوەڵی نیە لە موڵك و کاروباری بونەوەردا، وە پێیان بڵێ ئەم ئیخلاصە شتێك نیە کە من لە خۆمەوە هێنابێتم و بیدعەیەك بێت خۆم دروستم کردبێت، بەڵکو من فەرمانم پێ کراوە لەلایەن خواوەو وە من یەکەم کەسم کە تەسلیمی ئەو فەرمانەی خوا دەبم.

کەواتە ئەم تەوحیدە بە وێنەی بناغە وایە بۆ بینا.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**هەر کەسێك بیەوێت بیناکەی بەرز بێت ئەوا پێویستە بناغەکەی ڕێك و پێك و توند بکات و گرنگی پێ بدات، چونکە گومانی تێدا نیە بەرزی بینا بەڕادەی توندوتۆڵی بناغەکەی و پتەویەتی، بە هەمان شێوە کردەوەکان و پلەکان بینان، وە بناغەکەی ئیمانە...**

كەسی شارەزاش هەمو هەوڵی بۆ ڕێك كردنی بناغەكەیەتی و توندوتۆڵی دەكات، وە كەسی ناشارەزا بینا بەرز دەكاتەوە بەبێ بناغە، هەر بۆیە ئەوەندەی پێ ناچێت دەڕوخێت، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ﴾التوبة: ١٠٩[1]

خوای گەورە لەم ئایەتەدا نمونە بە مزگەوت دەهێنێتەوەو باسی جیاوازی نێوان دوو مزگەوت دەكات بە پێی مەبەست و نیازی خاوەنەكەی و بە دەست هێنانی ڕەزامەندی خوای گەورە، وە دەفەرموێت: كەسێك بناغەكەی لەسەر مەبەستێكی چاك و بە ئیخلاصەوە كردبێ، وە بەو جۆرە بێت كە خوا دەیەوێت، كەواتە ئەو كەسە هەردو مەرجی قبوڵ بونی كردەوەی جێبەجێ كردوە لە ئیخلاص و شوێن كەوتنی سوننەت، كەسێك ئا بەم جۆرە بێت باشترە یان كەسێك كە بیناكەی لەسەرە ڕێگاو لەسەر ڕۆخی خاكێك دروست كردوە كە خەریكە دەڕوخێت؟ وە سەر ئەنجامیش خۆی و كردەوەكەی دەڕوخێتە ناو ئاگری جەهەننەم.

لێرەدا دەڵێم: ئەم ئایەتە دابەزیوە لە حەقی ئەو دوو ڕووانەدا كە مزگەوتێكیان دروست كرد بۆ نوێژ، بەڵام ئەوان لەگەڵ ئەوەی كە هەستان بە ئەنجام دانی ئەو كارە گەورەو بەڕێزە هیچ سودێكی پێ نەگەیاندن، چونكە دڵەكانیان بەتاڵ بو لە ئیخلاص، نەك هەر لێیان قەبوڵ نەكرا بەڵكو بەهۆیەوە فڕێ درانە ناو ئاگری دۆزەخەوە هەروەك لە ئایەتەكەدا هاتوە.

پاشان دەفەرموێت ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**وە ئەم بناغەیە دوو شتە:**

- یەكەمیان: ڕاست و دروستی لە ناسینی خوای گەورەو فەرمانەكانی، هەروەها ناوو صیفاتەكانی.

---

[1] الفوائد (ص: ٢٠٤- عرموش).

- دوەمینیـان: خـۆ یـەكلایی كردنـەوە لـە مـل كـەچ بـون بـۆ خـوای گـەورەو پێغەمبەرەكەی (ﷺ) بە تەنها.

ئەم دوو خاڵە پتەوترین بناغەیە كە بەنـدە بیكـات بـە بناغـە بـۆ بیناكـەی، وە بەپێی ئەو بناغەیە بینا بەرزدەبێتەوە چەندی بوێت، هەربۆیە بناغە پتەو بكـە، وە تواناییت بپارێزە، وە بەردەوام بە لەسەر خۆپاراستن...).[١]

وە تەوحید بە وێنەی ڕەگ وایە بۆ درەخت.

ئیبن قەیم ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت لـە ژێـر ناونیـشانی (**درەختـی ئـیخلاص**)دا دەفەرموێت:(**ساڵ درەختە، وە مانگەكان پەلەكانیەتی، وە ڕۆژەكان چڵەكانیەتی، وە كاتـژمێرەكان گەڵاكانیـەتی، وە هەناسـەكان بەروبومیـەتی، وە هەركەسـێ هەناسەكانی لە گوێڕایەڵی كردندا بێت ئەوا بەرهەمەكەی درەختێكی بـاش دەبێـت، وە هەركەسێك لە سەرپێچی كردندا بیباتە سەر ئەوا بەرهەمەكەی تاڵ دەبێت.**

وە چـاك بزانـە كـە لـێ كردنـەوەی بـەروبوم لـە ڕۆژی دوایدایـە، وە لـەكاتی لێ كردنەوەیدا تاڵی و شیرینی بەروبوم دەردەكەوێ.

وە ئیخلاص و یەكخواناسی درەختێكن لـەناو دڵـدا، لقـەكانی كردەوەكـانن، وە بەرهەمەكەی خۆشگوزەرانی دونیاو پاداشتی نەبڕاوەی ڕۆژی دواییـە، وە هـەروەك چۆن بەرهەمەكانی بەهەشت نەبڕاوەو قەدەغە نەكراوە، بەهەمان شـێوە بەرهـەمی ئیخلاص و یەكخواناسیش وایە لە دونیادا.

وە شیرك و درۆو ڕیا درەخـتن لـەناو دڵـدا، بەرهەمەكـەی تـرس و دڵ تـەنگی و پەژارەو تاریكی دڵـە لـە دونیـادا، وە بەرهەمەكـەی لـە دوا ڕۆژدا زەققـوم و سـزای نەبڕاوەیـە، وە خـوای گـەورە باسـی ئـەم دوو درەختـەی كـردوە لـە سـورەتی ئیبراهیمدا)[٢].

---

[1] الفوائد (ص: ٢٠٤).

[2] الفوائد (ص: ٢١٤).

لێرەدا دەڵێم مەبەستی لەو فەرمایشتەی خوای گەورەیە کـە دەفـەرموێت: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ۝ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ۝ يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ﴾ إبراهيم: ٢٤ - ٢٧

واتە: تۆ نابینی ئەی محمد (ﷺ) کە خوای گەورە نمونـە بـە وشـەیەکی چـاك و جوان دەهێنێتەوە کە ئەویش وشەی (لاالـه الا اللـه)یە وە دەیشوبهێنێ بە درەختێکی چاك کە ئەویش دارخورمایە، بەوەی کە بناغەکەی جێگیرە لـە زەویدا، وە پەلـەکانی بەرز بونەتەوەو بڵاوبونەتەوە بە ئاسماندا، بـەروبومی پـێ دەگـات هـەمو کاتێـك بـە ویستی خوای خۆی، بە هەمان شێوە درەختی ئیخلاص و ئیمـان بناغەکـەی جـێگیرە لـە ناو دڵی باوەڕداردا، بە شـێوەی بیروبـاوەڕو زانـست، وە پەلــەکانی بـریتین لــە وشەی جوان و باش، وە کردەوەی چاك و خوڕەوشتی بەرز، وە بەرز دەبێتەوە بەرەو ئاسمان و دەڕوات بۆ لای خوای گەورە، وە بەهۆیەوە باوەڕدار هەم خۆی سـودمەند دەبێت وە کەسانی تریش، پاشان خوای گەورە نمونە دەهێنێتەوە بۆ خەڵکی هەتا بـیر بکەنەوە، چونکە نمونە هێنانەوە دەبێتە هۆی ڕونکردنـەوەی شـتە مەعنەویـەکان بـە شتە بەرجەستەییەکان، وە مەبەستی خوای گـەورە بەتـەواوەتی ڕون دەبێتـەوە لــەو نمونانەدا، وە ئەمـەش لــە ڕەحمـەتی خـواو جـوانی فێرکردنـی خـوای گەورەیـە بـۆ بەندەکانی، دەی کەوایە سوپاس و ستایشی تەواو تەنها بۆ ئەو خوایە بێت.

ئەمە سیفەتی کەلیمەی تەوحیـدو جـێگیر بونیـەتی لـەناو دڵـدا، پاشـان خـوای گەورە باسی دژی ئەم وشەیە دەکات کە ئەویش کـوفرو ڕیایـە وە دەفـەرموێت وە

وێنەی وشەی پیس و خراپ وەك درەختێكی پیس وایە كە تام و چێژی تاڵو بۆگەنە، وە ناجێگیرە لەسەر زەوی و هیچ ڕەگێكی نیە لەناو زەویدا جێگیری بكات، ناجێگیرەو بەرهەمی نیە ئەگەر هەیشی بێت پیس و بۆگەنە، بە هەمان شێوە وشەی كوفرو سەرپێچی هیچ جێگیربونێكی بە كەڵكی نابێت لەناو دڵدا، وە بەرهەمەكەی تەنها قسەو كرداری خراپ و پیسە، كە ئازاری خاوەنەكەی دەدات، وە هەرگیز بەرز نابێتەوە بۆ لای خوای گەورە، نە سودی بۆ خۆی دەبێت، وە نە بۆ كەسانی تریش.

پاشان خوای گەورە هەواڵ دەدات بەوەی كە بەندەكانی خۆی خۆ ڕاگر دەكات لە دونیادا لە بەرامبەر هەمو گومانێك كە ڕویان تێدەكات دەربارەی دینەكەیان. بە هەمان شێوە خۆ ڕاگریان دەكات لە بەرامبەر ئەو شەهوەت و ئارەزوانەی كە ڕوبەڕوویان دەبێتەوە، وە لە سەرەمەرگیشدا لەسەر ئیسلام دەمرن و كۆتاییەكی باشیان دەبێت، وە لەناو گۆڕدا زوبانیان پاراو دەكات لەكاتی وەڵام دانەوەی پرسیارەكانی ئەو دوو مەلائیكەیەدا.

لە كۆتایی ئایەتەكەدا دەفەرموێ خوای گەورە ستەم كاران گومڕا دەكات وە لایان دەدات لە ڕێگەی ڕاست، نەك بە هۆی ئەوەی كە خوای گەورە ستەمكار بێت، بەڵكو بەهۆی كردارو گوفتاری خراپی خۆیانەوەیە.

ئەم ئایەتە بەڵگەیەكی ڕون و ئاشكرای تێدایە لەسەر ئەوەی كە چاكسازی بە یەكخوا پەرستی دەست پێدەكات، وە هەر بەویش كۆتایی پێدێت، وە لەو نێوەندەشدا هەر جەخت لەسەر تەوحید دەكرێتەوە.

وە لەبەر ئەوەی یەكخوا پەرستی بە وێنەی بناغەیە بۆ بینا، وە بە وێنەی ڕەگە بۆ درەخت، دەبینی یەكەم بابەتە كە ڕودەكاتە خەڵكی لە كاتی كردنەوەی قورئاندا

لەسەرەتایەوە، کە ئەویش ئەو فەرمودەی خوایە کـە دەفـەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ وَٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴾ البقرة: ٢١

واتە: ئەی خەڵکینە هەستن بە جێبەجیٚ کردنی حەقی خوای گەورە کە بریتیە لـە پەرستنی بەتەنها وە بەو شـێوەی کـە داوای کـردوە، ئـەو خوایـەی کـە ئێـوەش و ئەوانەی پێش ئێوەشی دروست کردوەو لـە نەبونەوە هێناونیە بون.

پاشان دوای ئەمە ڕاستەوخۆ نەهی لیٚ کردن لەوشتانەی کـە پێـچەوانەو دژن بـە تەوحید، کە ئەویش هاوەڵ دانانە، لەو فەرمودەی خوای گـەورە: ﴿ فَلَا تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادٗا وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴾ البقرة: ٢٢

واتە: هاوەڵ بۆ ئەو خوایە بڕیار مەدەن لـە کاتێکدا کە ئێوە دەزانـن ئـەو خوایـە ئێوەی دروست کردوە لـە نەبونەوە وە ئـەو هـەموو نیعمەتـەی بەسـەردا ڕشـتون و زەوی بۆ ئامادەکردن بە هەمو پێداویستیەکانی سەری، وە ئاسمانیشی بۆ کـردون بـە سەقف و مایەی ڕەحمەت و بەرەکەت و ژیانەوەتان، دەی کەوا دەزانن هیچ هـاوەڵی نیە لـە کاروبارەکانیدا بۆ هاوەڵی بۆ بڕیار دەدەن لـە پەرستنیدا؟

وە ئەم قەدەغەکردنـە سـودێکی ئاشـکرای تێدایـە، لەبەرئـەوەی خـوای گـەورە تەنها فـەرمانی پـیٚ نـەکردوین بـە پەرسـتنی خـۆی، بـەڵکو قەدەغـەی کـردوین لـەو شتانەی کە ئەو عیبادەتە هەڵدەوەشێنێتەوە، کە بریتیە لەپەرستنی جگە لە خۆی، هەر بۆیە چاو ژێرو ژور بکە لەناو قورئاندا دەبینی باسی تەوحیدو دژەکەی یـەك بـە دوای یەکدا دێت، لەوانە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَإِلَٰهُكُمۡ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلرَّحۡمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ البقرة: ١٦٣

خوای گەورە لـەم ئایەتەدا هەواڵمان دەداتیٚ کە ئەو تاك و تەنهایـە، لـە زات و ناوو صیفات و کاروباریدا، کەواتە شەریکی نیە لـەهیچ کـام لەوشـتانەدا، کەواتـە

هەر خـۆی شـایەنی پەرسـتنە، وە خـاوەنی ڕەحمـەتێكی فراوانـە، كـە بـەهۆی ئـەو ڕەحمەتەوە هەمو خۆشیەك دەستەبەر دەبێت وە هەمو ناڕەحەتیـەكان لادەچـێت، كـە ئەمەمان زانی ئەوا پێویستە لـەسەرمان كە هەرچی جۆرەكانی پەرسـتن هەیـە تایبـەتی بكەین بەو خوایەوە، وە ئەوپەڕی ستەم و جێگای بێزراویە كە واز لـە عیبادەتی ئـەو خوایە بهێنین بۆ عیبادەتی بت و دارو بەردو شێخ و قەبرو دەرگـاو پەنجـەرەی سـەر گۆڕەكان، لـە كاتێكـدا ئـەو شـتانە نـاتوانن هـیچ سـودێك دابـین بكـەن، وە هـیچ ناڕەحەتیەك لاببەن، وەلـەم ئایەتەدا بە تەنها ناسینی خوای تێدا جێگیركراوە، وە نەهی لـە پەرستنی غەیری ئەو كراوە.

﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾
النحل:٣٦

واتە: ئێمە بۆ هەمو هۆزو گەلێك پێغەمبەرێكمان ناردوە بـۆ ئـەوەی بانگـەوازی گەلـەكانیان بكەن بۆ یەكخوا پەرستی و دوركەوتنەوە لــە پەرسـتنی هەرشـتێكی تـر جگە لـە خوای گەورە.

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴾
الأنبياء: ٢٥

واتە: ئێمە هەر پێغەمبەرێكمان كە ناردوە پێش تۆ پەیام و وەحیمـان بـۆ نـاردوە بەوەی كە بەو خەڵكە ڕابگەیەنێ كە هیچ خوایەك شایەنی پەرستن نیە تەنها زاتی الله نەبێت.

﴿ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ﴾ النساء: ٣٦

واتە بەتەنهاو بەحەق تەنها زاتـی الله شـایەنی پەرسـتنەو هـەر ئـەو بپەرسـتن وە هاوەڵی بۆ بڕیار مەدەن لـە هیچ كام لـە جۆرەكانی عیبادەتدا.

شـێخ **مبـارك الميلـي** –ئەمینـداری یەكیـەتی زانایـانی موسـوڵمانانی جـەزائیر– ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفـەرموێت:– (**خـوای گـەورە بـە تـەنها باسـی تەوحیـدی**

نەكردوه لە شايەتوماندا بەڵكو بە ئاشكرا ئامـاژەی نـەفی كردنـی فـره خوايـەتی كردوه، وه شەرعەكەشی پەيوەست كردوه بە كەسايەتی نێردراو لە گەياندنیدا)[١].

وه هاوەڵ دانان يەكەم شتە لە حەرام كراوەكان كە خوای گـەوره نـەهی لێ كـردوه، هــەروەك لــەو فەرمودەيەيـدا:- ﴿ قُلْ تَعَالَوْا۟ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ﴾الأنعام: ١٥١

خوای گەوره لەم ئايەتـەدا بـە پێغەمبـەر (ﷺ) دەفـەرموێت بەوانـە بڵـێ كـە حەرامەكانيان حەڵاڵ كردوه، وەرن با هەواڵتان بدەمێ دەربارەی ئـەو شـتانەی كـە خوای گەوره حەرامی كردوه لەسەرتان بە يەكجاری و بە هەموو جۆرەكانيەوه، لە بيروباوەڕو عيبادەت و هەڵس و كەوت و خواردن و خواردنەوه، بە زۆرو كەميەوه، يەكەم شت لە حەرام كراوەكـان شـەريك دانانـە بـۆ خـوای گـەوره، ئـەويش بـە پەرستنی دروست كراوێك وەك پەرستنی خوای گەوره، يان بە گـەوره زانينـی وەك بە گەوره زانينی خوای گەوره، يان پێدانی هـەر تايبەتمەنديـەك لـە تايبەتمەنديـەكانی خوای گـەوره لـە ڕوی پـەروەردگاريتی و پەرسـتراويتيدا بـە دروسـتكراوێك لـە دروست كراوەكانی، وه بە تـەنها پەرسـتنی خـوای گـەورەو هـاوەڵ دانـەنان بـۆی مافێكی خوايە بەسەر بەندەكانيەوه.

وه يەكەم ئامۆژگاريە كە لوقمان پێشكەشی كوڕەكـەی كـرد هـەروەك پێـی وت:

﴿ يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ لقمان: ١٣

واتە: ئەی كوڕی شيرينم هـاوەڵ بـۆ خـوا بڕيـار مـەدە، چـونكە هـاوەڵ دانـان ستەمێكی زۆر گەورەيە.

---

[1] رسالة الشرك ومظاهره (ص: ٢٠).

وە گرنگی دانی خەڵكی بەم بابەتە لە كەسێكەوە بۆ كەسێكی تر دەگۆڕێت، وە گرنگی دانی هەر یەكێكیان بەو بابەتە كاتێك دەزانرێت ئەویش لەكاتی گیانەڵڵاو دواین ساتەكانی ژیانداو لە كاتی وەسیەتی مردو بۆ زیندوو.

هەیانە وەسیەت بۆ خێزانەكەی دەكات دەربارەی ماڵ و سامانەكەی، هەیانە وەسیەت بۆ خۆشەویستەكەی دەكات دەربارەی كارو پلەو دەسەڵاتەكەی، هەیانە وەسیەت بۆ كورەكەی دەكات كە ئاگای لە براكانی بێت... وە باشترینیان ئەو كەسەیە كە وەسیەت بۆ بەندە دەكات دەربارەی پەروەردگاری، هەر بۆیە دەبینی كە تەوحید وەسیەتی پێغەمبەران بووە –سەلات و سەلامی خوایان لەسەربێت– لە كاتی سەرە مەرگیاندا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبۡرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعۡقُوبُ يَٰبَنِيَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ حَضَرَ يَعۡقُوبَ ٱلۡمَوۡتُ إِذۡ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعۡبُدُونَ مِنۢ بَعۡدِيۖ قَالُواْ نَعۡبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗا وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴾ البقرة: ١٣٢ – ١٣٣[1]

واتە: ئێوە ئەی نەوەی یەعقوب –سەلامی خوای لەسەربێت– باوكتان وەسیەتی بۆ كردون بەتایبەتی، كەواتە پێویستە بەتەواوەتی مل كەچ بن بۆ ئەو وەسیەتە، كە ئەویش بریتیە لەوەی كە خوای گەورە ئەو دینەی بۆ هەڵبژاردون وەك ڕەحمەتێك بۆتان، ئێوەش هەستن بە جێبەجێ كردنی، وە ئەنجامدانی شەعیرەكانی و خۆ ڕازاندنەوە بە خوڕەوشتەكانی، وە بەردەوام بن لەسەری هەتا ئەو كاتەی كە دەمرن، لەبەرئەوەی هەركەسێك لەسەر شتێك بژی، ئەوا لەسەری دەمرێت، وە لەسەر هەرشتێكیش بمریت لەسەر ئەوە زیندو دەكرێتەوە، وەكاتێك جولەكە وایان

[1] بڕوانە: تخريج الوصايا من خبايا الزوايا لصديق حسن خان (ص: ٧٤).

دەردەبڕی كە لەسەر دینی ئیبراهیمن وە لە دوای ئەویش لەسەر دینی یەعقوب سەلامی خوایان لێبێت، خوای گەروە بە ئینكاریەوە لەسەریان دەفەرموێت كوا ئێوە ئامادەبون لەو كاتەدا كە یەعقوب سەلامی خوای لێبێت- لەسەرە مەرگا بو وە بە كوڕەكانی فەرمو وەك تاقیكردنەوەیەك، كە چی دەپەرستن لە دوای من، بۆ ئەوەی دڵی ئاو بخواتەوەو چاوەكانی گەش بێت لە دوای بەجێ هێشتنیان، وە هەستن بە ئەنجامدانی وەسیەتەكەی، ئەوانیش وەڵامیان دایەوە بەوەی كە ئەو خوایە دەپەرستن كە پەرستراوی ئەوو باو باپیرانیەتی كە بریتین لە ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق – سەلامی خوایان لەسەربێت- وە گومانی تیانیە كە لەو سەردەمەدا جولەكە بونیان نەبوە، هەر بۆیە ئایەتەكە وەڵامێكی ڕون و ئاشكرای تێدایە بۆ جولەكە بەوەی كە ئیبراهیم و نەوەكانی لە پێغەمبەران –سەلامی خوایان لەسەربێت- جولەكە نەبون و وەسیەتیشیان بە جولەكایەتی نەكردوە بەڵكو وەسیەتیان بە تەوحیدو حەنەفیەت كردوە.

هەر بۆیە بانگخوازان بۆ یەكخواپەرستی چاكترین و بەڕێزترین بانگخوازن، لەبەر ئەوەی بانگەواز كردن بۆ تەوحید بریتیە لە بانگ هێشت كردن بۆ بەرزترین پلەكانی ئیمان، لە ئەبو هورەیرەوە بۆمان دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) كە فەرمویەتی: (**باوەڕ حەفتاو ئەوەندە، یان شەست و ئەوەندە بەشە، بەرزترین بەشی بریتیە لە شایەتی دان بەوەی كە هیچ خوایەك نیە كە بەحەق شایەنی پەرستن بێت تەنها زاتی الله نەبێت، وە كەمترینی بریتیە لە لابردنی ناڕەحەتی لەسەر ڕێگای خەڵكی، وە شەرم و حەیاش بەشێكە لە بەشەكانی باوەڕ**)[1].

نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**پێغەمبەر (ﷺ) ئاگاداری كردوینەتەوە بەوەی كە بەڕێزترین بەشی ئیمان تەوحیدە، ئەو تەوحیدەی كە**

[1] رواه مسلم (٥٨).

پێویستە لەسەر هەمو كەسێك، وە هیچ كام لە بەشەكانی تری ئیمان دانامەزرێت هەتا ئەو بەشە دانەمەزرێت)[١].

لێرەدا دەڵێم: بەڵكو ئەو بەشانەی ئیمان لە دڵی مرۆڤدا ناڕوێت، وە بەرهەمیشی نابێت لەسەر ئەندامەكانی لەشی تەنها بەگوێرەی ڕەنگدانەوەی ئەم ووشە جوانە نەبێت لە لای بەندە.

وە لەبەر ئەوەی باشكردنی تەوحید لەناودیندا بەوێنەی باش كردنی دڵ وایە لەناو جەستەدا، ئەوەتا لە فەرمودەكەی نوعمانی كوڕی بەشیردا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (**باش بزانن كە لەناو جەستەدا پارچە گۆشتێك هەیە ئەگەر باش بێت ئەوا هەمو جەستەكە باش دەبێت، وە ئەگەر خراپ بێت ئەوا هەمو لاشەكە خراپ دەبێت، چاك بزانن كە ئەو پارچە گۆشتە دڵە**)[٢].

وە بەڵگەی ئاشكرای ئەوەی تێدایە كە چاكسازی لە تەوحیدا –كە بنەماكەی لە دڵەوە دەست پێ دەكات – بریتیە لە بنچینەی هەمو چاك سازییەك و لە هەمویشیان گەورەترە.

وە لەمەوە، ئەوە بەدەر دەكەوێت كە هەمو بانگەوازێك كە سازبوە لەسەر بانگەشەی ئیسلاح، وە لەگەڵ ئەوەشدا جەخت لەسەر تەوحید ناكاتەوە، وە نایكات بەدەست پێك بۆ خۆی، توشی لادان دەبێت بە گوێرەی دوری لەم بنەما گەورەیەوە، هەروەكو ئەوانەی تەمەنیان بەسەربرد لە چاكسازی كردن لە هەڵسوكەوتی خەڵكی لەنێوان یەكتریدا، (وە هەڵسوكەوتیان) لە گەڵ خوادا – واتە بیروباوەڕیان دەربارەی – دورە لە ڕێبازی پێشینەی چاكەوە.

یان وەكو ئەوانەی تەمەنیان بەسەر برد لە بەربەرەكانەی دەزگاكانی دەسەلآت بە مەبەستی چاك كردنی خەڵكی لەو ڕێگەیەوە، یان بە چارەسەركردنی جۆرەها

---

[1] صحيح مسلم بشرح النووي (١\٢٨٠–ط دار أبي حيان).

[2] رواه البخاري (٥٢) و مسلم (١٥٩٩).

سیاسەت بە مەبەستی دوای هێنان بە دەسەلاتیان بەبێ گوێدانە خراپی بیروباوەڕی خۆیان و بیروباوەڕی ئەوانەی کە بانگەوازیان دەکەن.

ئەی چۆنە ئەگەر هاتو — لەبەر هۆکاری حزبی — سەرزەنشتی بانگ خوازان بکەن بۆ تەوحید بە گومانی ئەوەی کە ئەو کارە کاتی ئوممەت بەفیڕۆ دەدات ئوممەتێك کە دوژمنەکانی پەلاماریان داوەتێ لە هەموو شوێنێکەوە! وە هەڵدەستن بە ناشیرین کردنی ئەو کەسانەی کە بەرگری دەکەن لە گەورەی تەوحید بە بیانوی ئەوەی کە بانگەواز بۆ تەوحید موسوڵمانان پارچە پارچە دەکات ئەگەر کۆشیان نەکاتەوە تەنها بت پەرستی نەبێت! وە پارێزگاری کردن لە مافی خوا ناوزەند دەکەن جیا لەناوی خۆی بە مەبەستی خەڵك دورخستنەوە لێی، بۆیە دەڵێن: (دەمەقالێی!) یان (گفتوگۆی بیزەنتی!!) پەنادەگرین بەخوا لە توڕەبونی.

ئەمە بێجگە لەوانەی بانگەواز دەکەن بۆ بیروباوەڕی خراپ، وە هەڵدەستن بە ناشرین کردنی کەسانی بەرامبەر، ئەوە لێرەدا مەودا نیە بۆ باس کردنی، لەبەر ئەوەی هەرلە بنەماوە گەندەڵە.

هەر لەبەر ئەمەشە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) جەختی دەکردەوە لە بانگخوازان کە گرنگی بدەن بەم کارەو بەوە دەست پێ بکەن، لە ئیبنوعەبباسەوە خوا لێی ڕازی بێت بۆمان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە موعازی کوڕی جەبەلی فەرمو کاتێ کە ناردی بۆ یەمەن: (**تۆ ئەڕۆیت بۆ لای هۆزێك کە خاوەنی کتێبن (واتە جولەکەو گاورن)، کە پێیان گەیشتیت بانگەوازیان بکە بۆ ئەوەی شایەتی بدەن کە هیچ خوایەك شایەنی پەرستن نیە بە حەق تەنها زاتی الله نەبێت، وە موحەمەدیش (ﷺ) نێردراوی خوایە، _ وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتوە کە— با یەکەم بابەت کە بانگەوازیان دەکەیت بۆی بریتی بێت لە پەرستنی خوا، — وە لەڕیوایەتێکی تردا: کە خوا بە تەنها بناسن، ئەگەر لەمەدا گوێڕایەڵیان کردی، — وە لە ڕیوایەتێکدا: ئەگەر خوایان ناسی، ئەوا هەواڵیان بدەرێ بەوەی کە خوای گەورە**

فەرزی كردوە لەسەریان پێنج نوێژ لە شەوو ڕۆژێكدا، ئەگەر ئەوان گوێڕایەڵیان كردی لەوەدا، ئەوا هەواڵیان بدەرێ كە خوای گەورە پێویستی كردوە لەسەریان خێركردنێك كە لە دەوڵەمەندەكانیان وەردەگیرێ و ئەدرێتەوە بە هەژارەكانیان، ئەگەر لەوەشدا گوێڕایەڵیان كردی، ئەوا وریابەو خۆت بپارێزە لەو ماڵو سامانەیان كە زۆر بە نرخە لایان، (واتە لەكاتی وەرگرتنی زەكات لێیان نەچیت كام بەشە چاكە لە ماڵەكەیان ئەوە بەریت، بەڵكو با مامناوەند بێت)، **وە خۆت بپارێزە لە دوعای ستەم لێكراو، چونكە لە نێوان ئەو كەسەو خوادا هیچ بەربەستێك نیە**)[1].

وە ئەم فەرمودە پڕ شكۆیە هیچ ڕێگایەكی نەهێشتوەتەوە بۆ كەسی بانگخواز، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا مُّبِينًا﴾ الأحزاب: ٣٦

واتە: نابێت وە ناگونجێت بۆ كەسێك كە هەڵگری سیفەتی ئیمانە تەنها ئەوە نەبێت كە پەلە بكات لە گوێڕایەڵی كردنی خوای گەورەو پێغەمبەرەكەی (ﷺ) وە خۆی بە دور بگرێت لە تورەبونیان، كەواتە لایەق بە ئیماندار نیە كاتێك كە خواو پێغەمبەرەكەی (ﷺ) فەرمانێكی پێ دەكەن ئیختیار بدات بە خۆی كە ئەو فەرمانە جێبەجێ بكات یان نا، چونكە باش دەزانێ كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە نەفسی خۆی زیاتر چاكەی بۆ ئەو دەوێت، هەر بۆیە نابێت بەشێك لە هەواو ئارەزوی پێش بخات بەسەر فەرمانیانداو بیكات بە بەربەستێك لەبەردەم گوێڕایەڵی كردنیاندا، پاشان دەفەرموێت هەر كەسێك سەرپێچی فەرمانی خواو پێغەمبەر (ﷺ) بكات ئەوا با چاك بزانێ لە گومڕاییەكی ئاشكرادایە.

[1] رواه البخاري (١٤٥٨، ١٤٩٦)، ومسلم (٢٩. ٣٠).

ئەی باشە ئەوە خەڵكی چیانە سەریان سوڕماوە لەم بابەتە سەرەتاییەدا، لە كاتێكدا مافی خوا لەوەدا كە بە تەنها بپەرسترێ لە پێشترین شتە كە گەروەكان پێی تێر ئاو بێت، وە زوبانەكان پێی پاراو بێت؟!

ئا ئەمە مافی خوایە بە تەنها، ئەی باشە چۆن ئەم مافە ئەمڕۆ سوك بوە لەلای سەرانی مەنهەجەكانی بانگخوازیەوە؟! ئایا مافی خوا ڕاستترین ماف نیە كە دەرگای بۆ كرابێتەوە، وە سینەكانی بۆ والا بوبێ؟!

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**تەوحید كلیلی بانگەوازی پێغەمبەرانە...**) وە فەرمودەكەی موعازی پێشتر باس دەكات لەو بارەیەوە.[١]

وە هەر ئەوەش بانگەوازی هەر هەمویان بوە — صەلات و سەلامی خوایان لەسەربێت— دەی كەواتە خوای گەورە سنگێك فراوان نەكات كە بەو تەوحیدە دڵ تەنگ و بێزار بێت!

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ﴾ الأعراف: ٥٩

واتە: ئێمە نوحمان نارد —سەلامی خوای لەسەر بێت— بۆ لای گەلەكەی كە بت پەرست بون بۆ ئەوەی بانگیان بكات بۆ پەرستنی خوای گەورە بەتەنها وە پێی ڕاگەیاندن كە بەتەنها خوا بپەرستن، چونكە تەنها ئەو خوایە دروستكارو ڕۆزی دەرو بەڕێوەبەری كاروبارەكانتانە.

وە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ﴾الأعراف: ٦٥

---

[1] مدارج السالكين (٣\٤٤٣).

واتە: وە بۆ قەومی عاد پێغەمبەر هودمان نارد – سەلامی خوای لەسەر بێت – ئەویش بە هۆزەکەی ڕاگەیاند ئەی هۆزەکەم بەتاك و تەنها خوا بپەرستن، چونکە هیچ پەرستراوێکی تر شایەنی پەرستن نیە تەنها ئەو خوایە نەبێت.

وە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾ الأعراف: ٧٣

واتە: وە بۆ گەلی سەمود صالحمان نارد –سەلامی خوای لەسەر بێت–، وە پێی ڕاگەیاندن ئەی گەلەکەم عیبادەت تەنها بۆ خوا ئەنجام بدەن، چونکە هیچ پەرستراوێکی تر نیە کە بەڕاستی شایەنی پەرستن بێت وە هەمویان دروست کراون و هیچ شتێکیان بەدەست نیە.

وە دەفەرموێت: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾ الأعراف: ٨٥

واتە: وە بۆ لای مەدیەن شوعەیبمان بۆ ناردن سەلامی خوای لەسەر بێت، ئەویش بەهەمان شێوە بە هۆزەکەی ڕاگەیاند کە تەنها عیبادەت بۆ خوا ئەنجام بدەن، چونکە ئەو بتانەی کەئەوان دەیپەرستن هیچیان بەدەست نیەو بەڵکو دروستکراون.

وە بەم شێوەیە هەرچەندە گەلەکان جیاوازبن، وە کێشەکانیان جیاوازبێت، بانگەواز کردن بۆ تەوحید هەمو کاتێ لە پێشەوەیە، ئیتر ئەگەر کێشەیان لە ئابوریدا بێت هەروەك خەڵکی مەدیەن، یان پەیوەندی بەڕەوشتەوە هەبێت هەروەك قەومی لوط – سەلامی خوای لەسەربێت –.

وە پێویستم بەوە نیە کە بڵێم: یان کێشەکەیان سیاسی بێت، لەبەر ئەوەی هەمو ئەو گەلانە حوکمیان بە بەرنامەی خوا نەدەکرد.

وە دروست نیە ڕوناکی ئەم بانگەوازە پیرۆزە کز بکرێت و داپۆشرێ لە هیچ سەردەمێکدا بە گومانی ئەوەی کە تەوحید جێگیر بوە لە ناو دڵی خەڵکیدا، ئایا

گوێت لە پاڕانەوەی پێشەوای ڕاستگۆیان و یەكخواپەرستان ئیبراهیمی خەلیل — صەلات و سەلامی خوای لەسەربێت— نەبوە، كە ترساوە لە نەفسی خۆی كە شەریك بۆ خوا بڕیار بدات؟ وە دەفەرموێت: ﴿رَبِّ ٱجۡعَلۡ هَٰذَا ٱلۡبَلَدَ ءَامِنٗا وَٱجۡنُبۡنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعۡبُدَ ٱلۡأَصۡنَامَ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضۡلَلۡنَ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ إبراهيم: ٣٥ - ٣٦

واتە: ئەی پەروەردگار ئەم شارە كە مەبەستی پێی مەككەیە ئاسایش و خۆشگوزەرانی تێدا بەرقەرار بكەیت، وە خۆم و نەوەكانم بە دور بگریت لەوەی كە بت بپەرستین، خوایە گیان ئەو بتانە بونەتە هۆی گومڕابونی زۆرێك لە خەڵكی.

موغیرەی كوڕی میقسەم دەڵێت: (ئیبراهیمی تەیمی ئامۆژگاری خەڵكی دەكردوە لە ئامۆژگاریەكانیدا دەیوت: **كێ بێ منەتە لە تاقی كردنەوە لە دوای خەلیلی خوا ئیبراهیم كاتێ كە دەیوت: خوایە خۆم و نەوەكانم بپارێزەو بە دورمان بگرە لەوەی كە بت بپەرستین؟!**)[1].

شێخ مبارك الميلي ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**پێغەمبەر (ﷺ) وازی لە هەڕەشە كردن لە بت پەرستی نەهێنا كە بەتەنها بو.**

وە بێ ئاگا نەبو لێی لە كاتێكدا كە ئابڵوقە درابو لەناو دۆڵ و شیوەكاندا بۆ ماوەی سێ ساڵی پڕ ناڕەحەتی.

وە لە بیری نەچویەوە كاتێ كە بە نهێنی ڕۆیشت لە كۆچەكەیدا، وە دوژمن زۆر سوربون لەسەر گرتنی.

وە گفتوگۆی لە بارەیەوە نەبڕی كاتێك كە لە مەدینە بانگەوازی ئاشكرابو لەنێوان پشتیوانانیدا.

وە دەرگای باس كردنی ئەو بابەتەی دانەخست لە دوای ڕزگاركردنی مەككە.

---

[1] رواه ابن جرير في تفسيره (١٧/٤٦٠ — ط دار الكتب العلمية).

وە بێ ئاگا نەبو لێی لە کاتێکدا جیهادی دەکردو سەردەکەوت، وە هێرشی دەبردو نەدەگەڕایە دواوە.

وە بەلایەوە بەس نەبو پەیمان وەرگرتن تەنها لەسەر شەڕکردن لەسەر چەند جارە کردنەوەی پەیمان وەرگرتن لەسەر تەوحیدو وازهێنان لە هاوەڵ دانان.

وە ئەوەش ژیاننامە نوسراوەکەیەتی، وە فەرمودە ڕاستەکانیەتی، بە وردی بە دوایدا بچۆ دەبینی ڕاستی ئەو قسانەی کە بانگەشەمان کرد، وە تێروتەسەلی ئەو شتانەی کە بە کورتی باسمان کرد)[1].

پاشان ئەم پێغەمبەرە (ﷺ) هەواڵی پێ دەگات —لە ڕۆژانی بەهێزی تەوحیدو سەربەرزی ئیسلامدا— کە بتێك هەیە دەپەرسترێت لە یەمەن پێی دەوترێ **(ذو الخلصة)**، وە جێی پێ ناڕەحەت دەبێت، وە دڵی پێی بێتاقەت دەبێت، هەر بۆیە یەکێکی بۆ دەنێرێ لە خەڵکی یەمەن، **جەریری کوڕی عبدالله** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێی وتم: **(ئەوە بۆ ئاسودەم ناکەیت لەدەست (ذي الخلصة)؟** وتم: بەڵێ باش. ئیتر دەرچوم بە یاوەری سەدوپەنجا سوارچاك لە خەڵکی ئەحمەس —کە هەمو خاوەن ئەسپ بون— وە من لەسەر پشتی ئەسپ خۆم بۆ ڕانەدەگیرا، هەربۆیە باسی ئەوەم کرد بۆ پێغەمبەر (ﷺ)، ئەویش بە دەستی کێشای بە سنگمدا هەتا شوێنەواری دەستیم بینی لەسەر سنگم، وە فەرموی: **خوایە دامەزراوی بکە، وە بیکە بە ڕێنوماکارو ڕێنیشاندەر.** جەریر دەڵێ: لە دوای ئەوە هەرگیز لەسەر پشتی ئەسپ نەکەوتم! ئنجا وتی: وە (ذو الخلصة) ماڵێك بو لە یەمەن هی (خثعم و بجیلة)ە بو کە کۆمەڵێك بتی تێدا بو دەپەرسترا، وە پێی دەوترا کەعبە. ئەوەبو هاتین و سوتانمان بە ئاگرو تێکمان شکاند، وە کاتێك جەریر هات بۆ یەمەن پیاوێك هەبو لەوێ قوماری دەکرد، پێیان وت: نێردراوی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لێرەیە، دەستی بتگاتێ ئەدات لەملت، لەوکاتەدا کە خەریکی قومار بو،

---

[1] رسالة الشرك و مظاهره (ص: ١٩).

جەریر گەیشتە سەرسەری، وە پێی وت: یان كەرەستەی قومارەكە دەشكێنی وە شایەتی دەدەیت كە هیچ خوایەك شایەنی پەرستن نیە بەحەق تەنها زاتی الله نەبێت، یان ئەدەم لە ملت. ئەویش شكاندی و وە شایەتی دا، پاشان جەریر كەسێكی نارد لە خەڵكی ئەحمەس پێی ئەوترا (أبا أرطاة) بۆ لای پێغەمبەر (ﷺ) مژدەی پێ بدات بەوە، كاتێ گەیشت بە پێغەمبەر (ﷺ) وتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) سوێند بێت بەو خوایەی كە تۆی ناردوە بەحەق نەهاتم هەتا ئەوشوێنەم بەجێ هێشت كە وەك وشتری ڕەش قەترانی لێهاتبو[١]

ئنجا دەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (ﷺ) دوعای خێری بۆ خەڵك و ئەسپەكانی ئەحمەس كرد پێنج جار)[٢].

دوو سود:

١- **ئیبن حەجەر** دەڵێ دەربارەی ئەو وتەیەی پێغەمبەر (ﷺ): **(ئایا ئاسودەم ناكەیت)**: **(مەبەستی بە ئاسودەی ئاسودەی دڵە، وە هیچ شتێك قورس نەبو لەسەر دڵی پێغەمبەر (ﷺ) جگە لە پاشماوەی هاوەڵ دانان نەبێت)**[٣].

٢- لە پیشەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەوەبو كە ئەگەر پێداگری بكردایە لە پاڕانەوەدا سێ جار دەپاڕایەوە، هەروەك هاتوە لە ئیبن مەسعودو غەیری ئەویش، بەڵام لێرەدا پێغەمبەر (ﷺ) پێنج جار پاڕایەوە لەبەر مەبەستێك كەوای دەخواست، ئەویش ئەوەیە كە پاراستنی تەوحید گەورەترین شتە كە بۆی پاڕابێتەوەو سەرخرابێت، باش تێبگە لەوە ![٤]

---

[1] (مەبەستی ئەوەیە ئەو شوێنە ڕەش بوبو بەهۆی ئاگر تێبەردانیەوە كە هەروەك وشتری ڕەنگ كراوی لێهاتبو بە ماددەی قەتران). هەروەك خطابي دەڵێت بڕوانە: فتح الباري (٨\٨٣).

[2] رواه البخاري (٤٣٥٥-٤٣٥٧)، و مسلم (١٣٦-١٣٧) و غيرهما.

[3] الفتح (٨\٧٢).

[4] بڕوانە: الفتح (٨\٧٤).

ئـەی باشـە چـۆن دڵـی بانگـەواز كارانێك ڕاحـەت بـوە كـە خـەڵكی فێـری دنیـا نەویـستی یـان خوڕەوشـت یـان سیاسـەت دەكـەن و یـان جگـە لەوانـە لـە نـاو مزگەوتانێكدا كە دروست كراوە لەسـەر مەزارگـە، وە لـە شـوێنی خۆیـان نـاجوڵێن، بەڵكو لەوانەیە خەڵكێكی سست جوڵابێتن لـە غـەیری ئـەوان وەك غـیرەت نواندنێك لەبەرامبـەر پاراسـتنی تەوحیـد، كەچـی ئـەوان بەوپـەڕی پـشێویەوە پێـی دەڵـێن: ئوممەت پارچەپارچە دەكات! پەلـەدەكات وە دانـا نیـە! شـیوعیەكان لـە دەسـتی سـەلامەت بـون كەچـی پیـاو چـاكەكان لـە دەسـتی سـەلامەت نـەبون هـەتا بـە مردویش...!

ئـەی كـوا ئـیخلاص؟! ئـەی كـوا ئـەهلی ئـیخلاص؟! ئـەی كـوان ئەوانـەی كـە توڕەبونیان توند دەكـەن بەئەنـدازەی توڕەبـونی خـوا؟! ئـەوەتا پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) دەفـەرموێت: (**خوایـە گۆڕەكـەم نەكـەیت بـە جـێ نەزرگایـەك بپەرسـترێت، توڕەبـونی خـوا قـورس بـو لەسـەر گـەلێك كـە گـۆڕی پێغەمبـەرەكانیان كـرد بـە مزگەوت**).[1]

بەڕاستی دۆستایەتی بۆ خوا واتە توڕە ببیت لە شتێك كە خوا لێی توڕەیـە، وە ڕازی ببیت بە شتێك كە خوا پێی ڕازیە، وە ئەو تەوحیدەی كـە دۆسـتایەتی لەسـەر دەكەیت، وە ئەو هاوەڵ دانانەی كە دژایەتی لەسەر دەكەیت، پێویستە هاوڕێت بێت بەدرێژای ژیانت.

وە ئەم ئوممەتە دەربارەی تەوحید هەرچـەند چاوڕۆشـن بێـت و وەڵامدانـەوەی هەبێت بۆی بە تەواوەتی، ئەوە كەموكووڕی هەر ڕو لە مرۆڤـ دەكـات بـە زۆری، وە خـراپترین كـەم و كـووڕی كـەموكووڕی ئـیخلاص و نـەمانی تەوحیـدە، هـەر بۆیـە پێغەمبـەر (ﷺ) بێـدەنگ نـەبو لـە ڕیـسواكردنی هـاوەڵ دانـان هـەتا لـە كۆتـا

---

[1] رواه مالك (٤١٤)، و عبدالرزاق (١\٤٠٦)، و ابن سعد (٢\٢٤٠-٢٤١)، و صححه ابن عبدالبر في التمهيد (٥\٤٢)، و الألباني في تحذير الساجد (ص٢٦).

ڕۆژەكانیشیدا، لەگەڵ ئەوەی ئوممەت ئەو كاتە گەیشتبویە ئەوپەڕی بەهێزی لە بەتەنها ناسینی خوای خۆی و یەكڕیزی ڕیزەكانی...

لە جوندوبی كوڕی عبداللەی بەجەلی خوا لێی ڕازی بێت دەفەرموێت: گوێم لە پێغەمبەری خوا بو (ﷺ) پێش ئەوەی وەفات بكات بە پێنج ڕۆژ دەیفەرمو: (**من بەڕائەتی خۆم دەكەم لەلای خوای گەورە كە لەناوتاندا كەسێكتان خەلیلم بێت، بە ڕاستی خوا منی كروە بە خەلیلی خۆی، هەروەك چۆن ئیبراهمی كردوە بە خەلیلی خۆی، وە ئەگەر كەسێكم لە ناو ئوممەتەكەمدا بكردایە بە خەلیلی خۆم ئەوا ئەبوبەكرم دەكرد بە خەلیلی خۆم، باش بزانن ئەوانەی پێش ئێوە گۆڕی پێغەمبەرەكانیان دەكرد بە مزگەوت، ئاگادارتان دەكەمەوە كە گۆڕەكان نەكەن بە مزگەوت، من قەدەغەی دەكەم لێتان كە كاری وابكەن**).[١]

بەردەوام پێشەوایانی دین جەخت دەكەنەوە لەسەر ئەم بانگەوازە پیرۆزە، وە هانی خەڵكی دەدەن كە كۆببنەوە لەسەر ئەوەی كە پێشینی چاكی لەسەر بوە دەربارەی:

١- خوای گەورە.

٢- مەلائیكەتەكانی -صەلات و سەلامیان لەسەر بێت-.

٣- پەیامەكانی.

٤- پێغەمبەرانی -صەلات و سەلامە خوایان لەسەر بێت-.

٥- ڕۆژی دوابی.

٦- قەدەر خێرو شەڕی.

وە ئەم شەش دانەیان ناوناوە: **بنچینەی دین.**

---

[1] رواه مسلم.

یەك خوا پەرستی

لە ڕاستیدا لەلای پێشەوایانی شارەزا یەكلایی بوەتەوە —لە دوای لێكۆڵینەوەیەكی تەواو لە دەقەكانی قورئان و سوننەت— كە هەر كەسێك خوای خۆی بە تەنها نەناسیّ لە پەروەرگاریێتی و پەرستراوێتی و ناوو صیفاتەكانیدا ئەوا خوای نەناسیوە ناسینێك كە بیپارێزیّ لە ئاگری سەختی دۆزەخ، وە هەر كەسێك كەمتەرخەم بێت لە بەشێك لەم سیّ بەشانە ئاینەكەی بە ئیخلاصەوە جێبەجیّ نەكردوە بۆ خوا.

تەوحیدی پەروەردگاریێتی (توحید الربوبیة)

كە بەواتای ئەوە دێت بە تەنها دانانی خوا لە كاروبارەكانیدا، لەبەر ئەوەی هەر خۆی دروستكارەو ڕۆزی دەرەو كاروباری دروست كراوەكانی بەڕێوە دەبات، وە پەروەردەیان دەكات بەو نیعمەتانەی كە دەبێتە هۆی ژیانیان، وە باوەڕ بون بە هەمو كردارەكانی خوای پاك و بێگەرد، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴾ یونس: ٣١

واتە: پێیان بڵیّ بەو بیّ باوەڕانە كیّ ڕزقتان دەدات لە ئاسمان و زەویدا؟ ئەو خوایە نیە كە خاوەنی بیستن و بینینەو شتی زیندو لەناو شتی مردودا دەهێنێتە دەرەوە وە بە هەمان شێوە شتی مردو لەناو شتی زیندودا دەهێنێتە دەرەوە؟ وە كیّ كاروبارەكان دەبات بەڕێوە؟ ئەوا لەوەلامدا دەڵێن الله، تۆش پێیان بڵیّ ئایا ناتانەویّ

گوێڕایەڵی ئەو خوایە بكەن لە فەرمانەكانیداو دوربكەونەوە لەو شتانەی كە قەدەغەی كردوە.

وە ئەم بەشەی تەوحید سودی نابێت بۆ خاوەنەكەی لەلای خوا مەگەر كاتێك كە هیدایەتی بدات بۆ دو بەشەكەی تر: (**پەرستراوێتی**) و (**ناوو صیفاتەكان**)، لەبەر ئەوەی خوای گەورە هەواڵی داوینەتێ بەوەی كە هاوەڵ پەیداكەرەكان خوایان دەناسی لە پەروەردگارێتیدا، بەلام سودی نەبو بۆیان، لەبەرئەوەی بە تەنها عیبادەتیان بۆ ئەو خوایە نەدەكرد خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ﴾الزمر: ٣٨

واتە: ئەگەر لێیان بپرسیت كێ ئاسمانەكان و زەوی دروست كردوە ئەوا لە وەلامدا دەڵێن الله.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەگەر ئەم تەوحیدە –واتە: تەوحیدی پەروەردگارێتی– بە تەنها ڕزگاركەر بوایە ئەوا هاوەڵ دانەرەكانی ڕزگار دەكرد؛ بەلام مەبەستەكە تەوحیدی پەرستراوێتیە كە جیاكەرەوەیە لە نێوان هاوەڵ دانەران و یەكخوا پەرستان**)[١].

تەوحیدی پەرستراوێتی (توحید الألوهية)

بە واتای ئەوە دێت كە خوای گەورە بە تەنها بناسیت لە پەرستندا، لەبەرئەوەی نابێت زاتێك بپەرسترێت تەنها ئەو خوایە نەبێت كە تاك و تەنهایە لە هەمو ئەو شتانەی كە پێشتر باس كران، كەواتە نوێژ ئەنجام نادرێت وە پاڕانەوەو حەیوان سەربڕین نابێت بكرێت تەنها بۆ ئەو خوایە نەبێت، وە تەواف ناكرێت تەنها

---
[1] مدارج السالكين (١\٣٢٧).

بەدەوریماڵەکەی ئەودا نەبێت، وە داوای فریاکەوتن ناکرێت لە مردو و کەسانی نادیار، وە پشت نابەسترێت تەنها بەو خوایە نەبێت کە دروست کردن و فەرمان دەرکردن تایبەتە بەخۆیەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنۡحَرۡ ﴾ الكوثر: ٢

واتە: تەنها نوێژ بۆ خوای خۆت ئەنجام بدە وە حەیوان سەربڕینیشت با هەر بۆئەو بێت.

وە دەفەرموێت: ﴿ أَمَّن يُجِيبُ ٱلۡمُضۡطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكۡشِفُ ٱلسُّوٓءَ ﴾ النمل: ٦٢

واتە: کێ وەڵامی کەسێك دەداتەوە کە زۆر نارەحەتە کاتێك کە لێی دەپاڕێتەوەوە لەو نارەحەتیە ڕزگاری دەکات؟

وە دەفەرموێت: ﴿ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓاْ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ﴾ المائدة: ٢٣

واتە تەنها هیواتان بە خوا هەبێت و پشت بە ئەو ببەستن ئەگەر ئێوە باوەڕدارن.

وە کەسی خۆش نەوێت وەك خۆشەویستی خوا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمۡ كَحُبِّ ٱللَّهِۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ﴾ البقرة: ١٦٥

واتە: خەڵکانێك هەن شتانێك دەکەن بە شەریکی خواو دەیان پەرستن لە غەیری خوا، وە خۆشیان دەوێن بە وێنەی خۆشەویستی خوا، بەڵام ئەوانەی کە باوەڕدارن زۆرترین خۆشەویستیان تەنها بۆ خوایە.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**دەبینی هاوەڵ دانەر قسەکانی کرداروحاڵی بەدرۆ دەخاتەوە، دەبینی دەڵێ: ئێمە ئەو شتانەمان خۆش ناوێ وەك خۆشویستنی خوا، وە نایانخەینە ئاستی خواوە. پاشان دەبینی لەسەریان خۆی تورە دەکات بەهەمان شێوە لەسەر حورمەتیان –ئەگەر پێشێل بکرێت– زیاتر لەوەی کە تورە ببێت بۆ خوا! وە دڵ خۆش دەبێت بە باس کردنیان وە ڕوی گەش**

دەبێت پێی، بە تایبەت ئەگەر باسی شتێك بكرێت لێیانەوە كە نەشیان كردوە: وەك بە دەمەوە چونی كەسێك كە لە حەسرەتدایە، وە لابردنی ناڕەحەتیەكان، وە دابین كردنی پێداویستیەكان، وە ئەوان دەرگان لە نێوان خواو بەندەكانی، دەبینی كەسی هاوەڵ دانەر خۆشحاڵ و دڵ خۆشە، وە دڵی دەكەوێتە جۆش، وە هەژاندنی ئالودەبونێكی گەورەو مل كەچی و دۆستایەتی بۆیان، وە ئەگەر باسی خوای بۆ بكەیت بە تەنها، وە باسی یەكخواپەرستی بۆ بكەیت توشی بێتاقەتی دەبێت و دڵ تەنگ و پەشۆكاو دەبێت و تانەت لێ دەدات بە كەمتەرخەمی دەربارەی خوایەتی خوا كە لە ڕاستیدا ئەو كەمتەرخەمیە لەودا هەیە، وە لەوانەشە دوژمنایەتیت بكات.)[١].

لێرەدا دەڵێم: خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَحۡدَهُ ٱشۡمَأَزَّتۡ قُلُوبُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِۖ وَإِذَا ذُكِرَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ﴾ الزمر: ٤٥

خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی حاڵی هاوەڵ دانەرەكانمان بۆ دەكات كە كاتێك باسی خوایان بۆ دەكرێت كە بە تەنها بیپەرستن و وازبهێنن لە هەمو ئەو بتانەی كە دەیان پەرستن پێی بێتاقەت دەبن و دوردەكەونەوەو پێیان ناخۆشە، بەڵام كاتێك كە باسی بتەكان و ئەو شتانەی كە دەیپەرستن لە غەیری خوا دەكەیت كەیف خۆش دەبن و پێیان خۆشە بەشان و باڵیاندا هەڵبدەیت.

وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِۖ لَا يَمۡلِكُونَ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا لَهُمۡ فِيهِمَا مِن شِرۡكٖ وَمَا لَهُۥ مِنۡهُم مِّن ظَهِيرٖ وَلَا تَنفَعُ ٱلشَّفَٰعَةُ عِندَهُۥٓ إِلَّا لِمَنۡ أَذِنَ لَهُۥۚ ﴾سبأ: ٢٢ - ٢٣

---

[1] مدارج السالكين (١\٣٤١-٣٤١).

واتە: پێیان بڵێ ئـەی پێغەمبـەر (ﷺ) بـەو هـاوەڵ پەیداكەرانـە كـە دروست كراوەكانی خوا دەپەرستن لـە غـەیری خـوا كـە نەسـودی هەیـەو نـە زیـان، وەك دەرخستنی بێتواناییان و بەتاڵی پەرستنیان، بانگ بكەن و بپاڕێنەوە لـەو بتانـەی كـە بەگومانی خۆتان كردوتانە بە شەریكی خوا، ئەگەر پاڕاناوەكەتان سودی هەیە، بەڵام هیچ سودی نیە چونكە ئەوانە بچوكترین موڵك و دەسەڵاتیان نیە، نە لە ئاسمانـەكان و نە لە زەویدا، هیچیان نیە سـەربەخۆ هـەروەك چـۆن هیـچیان نیـە وەك شـەریك لەگەڵ خوادا، تەنها ئەوە ماوەتەوە كە بڵـێین كـە لـەوانەیـە ئـەو بتانـە یاریـدەدەرو وەزیری خوابن وە پاڕانەوەیان لە خـوا سـودی دەبێـت، چـونكە ئـەوانیش هەنـدێ پێداویستی خوا جێبەجێ دەكەن لـەبەرئـەوە دەگـونجێ پاڕاناوەیـان لـە خـوا سـودی هەبێت هـەروەك چـۆن خـەڵكی ئـەم سـەردەمەش لـە پیـاو چـاكان و مردوەكـان دەپاڕێنەوەو دەڵێن ئێمە داوایان لێ دەكەین كە لە خوا بپاڕێنەوە بۆمان، بەڵام خوای گەورە ئەم شتەش ڕەت دەكاتەوەو ئەم گومانەش ناهێڵێت، وە دەفەرموێت خوا بـێ پێویستە لە هەمو ئەو پەرستراوانەو نە وەزیـری هەیـەو نـە یاریـدەدەر كـە یارمـەتی بدەن، لەوانەیە بڵێن ئەتوانن شەفاعەت بكەن هەروەك موشـریكەكانی زوو وە گـۆڕ پەرستەكانی ئێستا دەیلێن، بەڵام خوای گەورە ئەم گومانەش ناهێڵێت و شـەفاعەت لەكەس قەبوڵ ناكات مەگەر كەسێك كە خۆی ڕێگەی پێ بدات، ئەمە ئـەو جـۆرە شتانەیە كە هاوەڵ دانەرەكان دڵیان پێوەی پەیوەستە لە بتەكانیان و پەرستراوەكانیان لە مرۆڤ و بەردو دار كە خوا هەموی پوچ دەكاتەوە بۆ بنەبڕكردنی هـاوەڵ دانـان، لەبەر ئەوەی موشریك دەپاڕێتەوەو عیبادەت دەكـات بـۆ غـەیری خـوا چـونكە بـە تەمای بە دەست هێنانی سودەو لابردنی زیانە لێیان بۆیە دەیـان كـات بـە شـەریكی خوا، كەواتە ئەو شتەی كە داوای لێ دەكرێت لە غـەیری خـوا نـە سـودو زیـانی بەدەستە نە شەریكی خوایە لە موڵكداو نە سەربەخۆ موڵكی هەیەوە نە یاریـدەدەرو پاڵپشتی خوایەو وە ناشتوانێت شەفاعەت بۆ كەس بكات بەبێ ئیزنی خاوەن موڵـك

وە ئەو دوعایانەش بەتاڵە شەرعەن وە ئەقڵەن بەڵکو بەخراپەش بەسەر موشریکدا دەشکێتەوە، چونکە لە ڕۆژی دواییدا ئەو پەرستراوانە دەبن بە دوژمنی ئەوانەی کە پەرستویانن.

وە لەو ڕێنومایییانەی کە خوا ڕێنومایی **ئیبن قەیمی** کردوە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا ئەوەیە کە دەڵێت: (**کەسی هاوەڵ دانەر هەڵدەستێت بە عیبادەت کردن بۆ پەرستراوەکەی، لەبەرئەوەی باوەڕی وایە کە بەهۆیە سودی پێدەگات، وە سود گەیاندنیش ڕونادات تەنها لە کەسێکەوە نەبێت کە یەکێك لەم چوار خاسیەتەی تێدانەبێت:**

–یان خاوەنی ئەو شتە بێت کە ئەوکەسەی کە دەیپەرستێت داوای لێدەکات.

–ئەگەر خاوەن موڵك نەبو، دەبێت شەریك بێت لەو موڵکەدا.

–ئەگەر شەریك نەبێت لەگەڵی، دەبێت یاریدەدەرو پاڵپشتی بیت.

–ئەگەر یاریدەدەریش نەبو، دەبێت شەفاعەت کار بێت لەلای.

خوای پاك و بێگەرد هەر چوار پلەکە ڕەت دەکاتەوەو نایهێڵێت یەك لە دوای یەك، لەبەرزەوە بۆ نزمتر، هەر بۆیە نەفی موڵك دەکات، شەریکی، سەرخستن و پاڵپشتی کردن، وە شەفاعەت کە هاوەڵ دانەر بە گومانی خۆی بڕیاری بۆ دەدات، وە تەنها یەك شەفاعەت ڕێ پێ دەدات کە بەشی هاوەڵ دانەری تێدا نیە، ئەویش شەفاعەت کردنە لەسەر ئیزنی خۆی.

ئەم ئایەتە بەسە وەك ڕوناکیەك و بەڵگەو نەجات دەرێك، وە وەك پاڵاوتنی تەوحید، وە بنەبڕکردنی ڕەگ و ڕیشەی هاوەڵ دانان بۆ کەسێك کە عاقڵ بێت و لێی تێبگات)[1].

---

[1] مدارج السالكين (١\٣٤٣).

لێرەدا دەڵێم: حاڵی هاوەڵ دانەر لەوەدا کە هیچ بەشێکی نیە لە تکاکردنی تکاکاراندا زانراوە لە زۆر دەقەوە، بە وێنەی ئەو فەرمودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) کە بە ئەبو هورەیرەی فەرمو کاتێ پرسیاری لێ کرد: (بەختەوەرترین کەس کێیە بە شەفاعەتی تۆ ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)؟ فەرموی: **بەختەوەرترین کەس بە شەفاعەتی من هەر کەسێکە کە بڵێ: لا اله الا الله بە ئیخلاصەوەو لە ناو کانگای دڵیەوە**)[١].

سەرئەنجامی پشت هەڵکردن لە تەوحیدی نێردراوان

شێخ محمد خلیل هراس ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەوەی جێگای سەرسوڕمانە ئەوەیە کە ئەو ئەشعەریانە پێیان وایە کە تایبەتی ترینی تایبەتیەکانی پەرستراوێتی بریتیە لە تەنهایی لە دروست کردن و داهێناندا!!... وە زانراویشە کە تەنهایی لە دروست کردندا بریتیە لە تەوحیدی پەروەردگارێتی، ئەوەی کە هاوەڵ دانەرەکان دانیان پێدا دەنا، بە لام تەوحیدی هەرە گرنگ و گەورە -کە تەوحیدی پەرستراوێتیە- ئەوان گرنگی پێ نادەن، وە باسیشی نیە لە کتێبەکانیاندا، وە لەوانەشە ئەوە نهێنی تێکەڵاوی و تێوەگلانی زۆربەیان بێت لە بیدعەی تەصەوفدا، وە دانپێدانانیان بە هۆکارە شیرکیەکاندا کە ئەنجام دەدرێت لەلای مەزارگەی شێخەکانیان کە لەناو گۆڕدان!**)[٢].

لێرەدا دەڵێم: وە ئەمە تێبینی زانایەکی ئەزهەری شارەزا بەو قەومەیە، ئەمەت لەبیر بێت!

تەوحیدی ناوو صیفاتەکان (توحید الأسماء و الصفات)

---

[1] رواه البخاري (٩٩).

[2] دعوة التوحيد (ص: ٢٣١).

كە ئەویش بە واتای ئەوە دێت كە باوەڕهێنان بە هەمو ئەو وەصفانەی كە خوای بالاَ دەست وەصفی خۆی پێ كردوەو ناوی لێناوە، وە هیچ كەسێك هاوتای نیە لەو وەصفانەدا چەند گەورەش بێت ئەو كەسە، بە هەمان شێوە بەرز ڕاگرتنی خوا لە هەمو ناتەواوی و عەیبێك، لەبەرئەوەی خوای گەورە تەنهایە لە هەمو صیفاتەكانی پیرۆزیی و گەورەیی و تەواوەتیدا، وە بەرزو بڵندەو دورە لە هەمو صیفەتێكی ناتەواوو هاوشێوە بون، وە لەسەر ئەم دەستپێكەوە پێویستە لەسەر هەمو موسوڵمانێك كە دان بنێت بە هەمو ئەو صیفاتانەی كە خوای گەورە بڕیاری داوە بۆ خۆی لە قورئانەكەیدا، یان لەسەر زوبانی زاناترین كەسی دروست كراوەكان بە خوا كە پێغەمبەرەكەیەتی محمد (ﷺ) بەو جۆرەی كە شایستەیە بە خوا ؛ لەبەرئەوەی هاوشێوەو هاوتای نیە، وە هەر خۆی هەواڵ دەدەات دەربارەی خۆی وە دەفەرموێت: ﴿ لَيْسَ كَمِثْلِهِۦ شَىْءٌ ۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴾ الشورى: ١١

واتە: هیچ شتێك هاوشێوەی خوای گەورە نیەو خاوەنی بیستن و بینینە. واتە لەم ئایەتەدا خوای گەورە نەفی ئەوە دەكات كە هیچ كام لە دروستكراوەكانی لە هیچ كام لە صیفاتەكانیدا لە ئەو ناچن وە بە نمونە باسی دو سیفەتمان بۆ دەكات كە ئەوانیش بیستن و بینین.

وە دەفەرموێت: ﴿ رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَٱعْبُدْهُ وَٱصْطَبِرْ لِعِبَٰدَتِهِۦ ۚ هَلْ تَعْلَمُ لَهُۥ سَمِيًّا ﴾ مريم: ٦٥

واتە: خوا پەروەردگاری ئاسمانەكان و زەوی و ئەوەش كە لەو نێوەندەدا هەیە، لەبەرئەوەی دروستكاری هەمویان هەر ئەوە كە بە جوانترین شێوە دروستی كردون، وە بەسیستەمێكی زۆر ڕێك و پێك كە هیچ ناتەواویەكی تێدا نیە كە بەڵگەیە لەسەر بون و عیلم و دەسەلاَتی خوا، كەواتە تەنها ئەو خوایە شایەنی پەرستنە هەر بۆیە دەفەرموێت دەی كەواتە تۆش هەر ئەو خوایە بپەرستەو ئارام بگرە لەسەر

گوێڕایەڵی كردنی، پاشان بێ هاوتایی خۆی بڕیار دەدات و بە پرسیار كردنێـك كـە مەبەست تێیدا نەفی كردنە دەفەرموێت ئایا تۆ زانیاریت هەیە بەوەی كە خوا هاوتاو هاوشێوەی هەبێت؟ بێگومان نەخێر، چونكە هەمو كەسێكی عاقڵ دەزانێ كە غەیری خوا دروست كـراوەو لاوازەو بـێ دەسـەڵاتەو ناتـەواوەو هـەژارە، بـەڵام خـوا بـە پێچەوانەوە هەمو صیفاتێكی تەواوی تێدایەو دورە لـە هـەمو ناتەواوییـەك و ئەمـەش بەڵگەیەكی ڕون و ئاشكرایە لـەسەر ئەوەی كە تەنها خـوا مـافی ئـەوەی هەیـە كـە بیپەرستین.

وە خـوای گـەورە خـۆی ناسـاندوە بـە دروسـتكراوەكانی لـەڕێی نـاوە جـوان و صیفاتە بەرزەكانی كە باسیان هاتوە لە قورئانەكەیداو لە سونەتی پێغەمبەرەكەیدا (ﷺ)، وە هەر كەسێك بە جوانی لێیان ورد ببێتەوە ئەوا خوای خۆی دەناسێ بـەو جۆرەی كە خوا خۆی بۆخۆی بونی هەیەو سەربەخۆیە، وە ڕاگیركارو ڕاوەستێنەری غەیری خۆیەتی، بێ پێویستە لـە هـەمو ئـەو شـتانەی غـەیری خـۆی، وە شـتەكانی بەدەر لە خۆی هەمو پێویستیان بەوە، بەرزە لەسەرو عەرشەكەی وە لەسەرو هەمو دروستكراوەكانی، ئەبینێ و ئەبیستێ، ڕازی دەبێت، وە توڕە دەبێت، خۆشەویستی هەیەوە ڕق لێبونی هەیە، كاروبـاری دروسـتكراوەكانی دەبـات بـەڕێوە، وە لەسـەرو عەرشەكەیەوەیەتی و قسە دەكات و فەرمان دەردەكات و قەدەغـەی شـت دەكـات، وە نێردراوانی دەنێرێت بۆ هەمو پارچـەكانی فەرمانڕەواییـەكانی بـەو فەرمودەیـەی كە ئەیدات بە گوێی هەر كەسێك لە دروسـتكراوەكانی كـە ویستی لەسـەر بێـت، وە حوكم دەكات بـە دادپەروەرانـە، وە پاداشـت دەداتـەوە لەسـەر چـاكەو خراپـە، وە پشوو درێژەوە لێخۆش بوەو سـوپاس گـوزارەو بەخـشندەو چاكە خـوازە، خـاوەن هەمو صیفاتێكی تەواوە، وە دورە لـە هـەمو ناتەواویـەك و عـەیبێك، وە لێك چـوی نیـە، وە دانـایی دیـارە لـە بـەڕێوەبردنی كاروبـاری دروسـتكراوەكانی، كـە چـۆن مەزندەی كاروبارەكان دەكات بە ویستی خۆی، كە دژوار نیە لەگـەڵ دادپـەروەری و

داناییـدا، وە دانـاترین و چـاکترین دادوەرە، وە لـە هـەمو شـتێك گـەورە تـرە، وە لەهەمو شتێك جوانترە.[1]

ئـیبن قـەیم ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**چ دەسـەڵاتێکی هەیـە دەربارەی کاروباری خۆی کەسێك کە هەمو شتێکی بەدەست خوایە وە نەفسی بـە دەستی خوایە، وە دڵـی لـە نێـوان دو پەنجـە لـە پەنجەکانیـەتی هەڵیدەگێڕێتـەوە چۆنی بوێت، وە ژیانی بە دەستی ئەوە، وە مردنـی بـە دەسـتی ئـەوە، وە خـۆش گوزەرانی بە دەستی ئەوە، وە بەدبەختی بە دەستی ئەوە، وە جوڵەو وەسـتانی و قسەکانی و کردەوەکانی بە ئیزن و ویستی ئەوە، وە ناجوڵێت تەنها بە ئیزنی ئـەو نەبێت، وە هیچ ئەنجام نادات بە مەشیئەتی ئەو نەبێت، وە ئەگـەر بیداتـە دەسـت خـۆی ئـەوە داویەتـە دەسـت بێتوانـایی و فـەوتان و کـەم تەرخـەمی و تـاوان و سەرپێچی.**

وە ئەگەر بیداتە دەست کەسێکی تر ئەوە داویەتە دەست کەسێك کە نە سودو نە زیانی بەدەستە، وە نە مردن، نە ژیان و نە زیندوبونەوەی بە دەستە، وە ئەگەر وازی لێ بهێنـی دوژمنەکـەی زاڵ دەبێت بەسـەریدا، وە دەیکـات بـە دیلـی خـۆی، کەواتە ئەو کەسە بە قەد هێندەی چاو تروکاندنێك بێ پێویست نیە لێی، بەڵکو ئەو پێویستی پێیەتی بە درێژای ژیانی لەهەمو گەردیلەیەك لە گەریدیلەکانی لاشەی لـە ناوەو دەرەوەی، پێویستی تەواوی تەنها بەوە، لەگەڵ ئەوەشدا دژوارە لەگەڵی وە پـشتی لـێ هـەڵکردوە، وە خـۆی دوچـاری تورەبـونی دەکـات بـەهۆی سەرپێـچی کردنیەوە، لەگەڵ ئەو پەڕی پێویستی بونی بـەو لـە هـەمو ڕوویەکـەوە، کەچـی لـە یادی ئەو بێ ئاگایە، وە ئەوی پشت گوێ خستوە، هەرچەندە گەڕانەوەشی بـۆلای ئەوە، وە لەبەردەستی ئەودا ئەبێت بوەستێ)[2].

---

[1] بڕوانە: الفوائد لابن القيم (ص: ٢١٦).

[2] الفوائد (ص: ٧٤).

وە ئـەو خـوا پـاك و بێگـەردە خـاوەن شـكۆو دەسـەڵات و زاڵـە، وە هـەمو دروستكراوەكان لەو پەڕی زەلیلی و هەژاریدان، وە ئەوپـەڕی پێویستی و تەنگانـە تەنها بۆلای ئەوە، وە هـیچ كـام لـە دروسـتكراوەكانی بـێ بـەش نـەبون لـە چـاكەو خەیری ئەو بەقەد چاو تروكاندنێك، بەڵام مرۆڤ وا گومان دەبات كە خۆی بـۆ خـۆی سەربەخۆیەو بێ پێویستە لە خوای خۆی لە كاتی هەڵچون و زاڵ بـونی سـتەمكاری بەسـەریدا، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ كَلَّآ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَيَطْغَىٰٓ أَن رَّءَاهُ ٱسْتَغْنَىٰٓ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلرُّجْعَىٰٓ ﴾ العلق: ٦ - ٨

واتە: نەخێر، مرۆڤەكان یاخی دەبن، كاتێك كە دەبینن و وا هەست دەكەن كـە بێ پێویستن لـە خواو پێویستیان بـە یارمـەتی و سەرخـستن و چـاوەدێری ئـەو نیـە، لەگەڵ ئەوەدا كە گەڕانەوەیان بۆ لای ئـەوەو لـە بـەردەم ئـەودا ڕادەوەسـتێنرێن و لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەكرێت.

وە ئـەو خوایـە خـاوەن سـۆزێكی فراوانـە، سـۆزی دەگاتـە هـەمو شـوێنێك كـە زانستی ئەو گرتویەتەوە، خوای گەورە هەواڵ دەدات دەربارەی مەلائیكەتەكانی كـە دەڵێن:

﴿ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا ﴾ غافر: ٧

واتە: پەروەردگارا ڕەحمەت و زانستی تۆ هەمو شتێكی گرتوەتەوە.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(تەواوترینی خەڵك لە پەرستندا ئەو كەسەیە كە خوا دەپەرستێت بە هەمو ناوو صیفاتەكانی كە نیشان مرۆڤـەكان دراون)**[٢].

---

[1] بڕوانە: القواعد الحسان لتفسير القران للشيخ عبدالرحمن السعدي (ص:١٨).

[2] مدارج السالكين (١\٤٢٠).

وە هەر بەمەش ئەهلی عیلم لێكدانەویان بۆ ئەو فەرمودەی پێغەمبەر (ﷺ) كردوە: (**خوای گەورە نەوەدو نۆ ناوی هەیە، لەسەد یەك دانە نەبێت، هەر كەسێك هەژماریان بكات دەچێتە بەهەشتەوە**)[1].

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**ژماردنی ناوە جوانەكانی و زانیاری دەربارەی، بنچینەی زانستە بە هەمو زانراوەكان، لە ڕاستیدا شتە زانراوەكان بەدەر لەو:**

یان دروستكراوی ئەون یاخود فەرمانی ئەون.

یان زانستە بەوەی ئەو بەدیهێناوە، یان زانیاریە بەوەی كە بەشەرع گێڕاویەتی.

وە سەرچاوەی دروست كردن و فەرمانەكان لە ناوە جوانەكانیەوە سەرچاوەی گرتوە...وە فەرمانەكانی هەموی بەرژەوەندی و حیكمەت و سۆزو چاكەیە. چونكە سەرچاوەكەی ناوە جوانەكانیەتی، وە كارەكانی لە دادپەروەری و حیكمەت و بەرژەوەندی و ڕەحمەت ناچێتە دەرەوە، چونكە سەرچاوەكەی ناوە جوانەكانیەتی، وە هیچ كەم و كوڕی و گاڵتەجاڕێتی تێدا نیە، وە دروستكراوەكانی دروست نەكردوە بە بەتاڵ و بێ سودو بە هەوەنتە)[2].

وە درێژەی بەم باسە داوە ڕەحمەتی خوای لێبێت لە غەیری ئەم شوێنەدا.[3]

وە **ئیبن قەیم** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**شكۆداری زانست پەیوەستە بە شكۆداری شتە زانراوەكە... وە گومانی تێدا نیە كە بەڕێزترین زانراو وە گەورەترین و بەرزترین زانراو بریتیە لەو خوایەی كە هیچ پەرستراوێك نیە شایەنی پەرستن بێت ئەو نەبێت وە پەروەردگاری هەمو جیهانیانە، وە ڕاگری ئاسمانەكان و زەوییە، پادشای ڕاست و ئاشكرا، ناوبراو بە هەمو تەواوییەك، بەدور لە هەمو كەموكوڕی و ناتەواویەك، وە بەدور لە هەمو لێك چون و وێك چونێك لە**

---

[1] رواه البخاري (٢٧٣٦)، و مسلم (٢٦٧٧).

[2] بدائع الفوائد (١\١٦٣).

[3] بڕوانە: ئەو كتابەی: مفتاح دار السعادة (٢\٥١٠-٥١٣، ط علي الحلبي).

تەواوێتیدا، وە گومانی تێدا نیە کە زانیاری بە ناوو صیفات و کارەکانی بەڕێزترینی زانیاریەکان و لە پێشترینیانە...

وە زانیاری دەربارەی بنچینەی هەمو زانستێکەو سەرەتای دروست بونیەتی ؛ هەر کەسێك خوا بناسیٚ ئەوانەی بەدەر لەویش دەناسیٚ، وە هەرکەسێك خوا نەناسێت ئەوە دەربارەی شتەکانی تر زۆر نەزانترە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمْ أَنفُسَهُمْ ﴾الحشر: ١٩

واتە: وەکو ئەوانە مەبن کە خوایان لەبیرچویەوە، خواش سزای دان بەوەی کە خۆشیان بیر چویەوە، واتە ئەوانە بیٚ ئاگا بون لە یادی خواو جێبەجیٚ کردنی فەرمانەکانی و ڕویان کردە شەهوەت و ئارەزوەکانیان، هەر بۆیە خەسارەومەندبون بەوەی کە لە هەردو دنیادا بەدبەخت بون و خوای گەورە وای لێکردن کە بیٚ ئاگابن لە بەرژەوەندیەکانیان.

جوان ورد بەرەوە لەم ئایەتە دەبینی لە ژێریدا واتایەکی بەرزو گەورە دەبینی، ئەویش ئەوەیە کە هەر کەسێك خوای خۆی لەیاد بکات کەسایەتی و نەفسی خۆشی لەبیر دەباتەوە، هەر بۆیە ڕاستی و بەرژەوەندیەکانی نازانێت، بەڵکو ئەو شتانەی کە چاکسازی و سەرکەوتنی تێدایە لە ژیان و دواڕۆژیدا لە بیری دەچێتەوە، وە وای لێدێت کە لە کاربکەوێت و فەرامۆش بێت بە وێنەی وڵاخی دابەستە، بەڵکو لەوانەیە ئاژەڵەکان لەو شارەزاترین بە بەرژەوەندیەکانیان....

وە ئەوەی کە مەبەستە: ئەوەیە کە زانیاری دەربارەی خوا سەرچاوەی هەمو زانستێکە، وە بنەمای زانیاری بەندەیە بە خۆشگوزەرانی و تەواوێتی و بەرژەوەندی دنیاو دواڕۆژی...)[1].

---

[1] مفتاح دار السعادة (١\٨٦).

وە هەر کەسێك لەمە دڵنیابو لە دڵیدا نەفسی خۆی لەلا کەمتر دەبێت لەوەی کە ڕاحەتی و خۆشیەکانی پێش بخات بەسەر ڕەزامەندی خوادا، ئەمە لە ناسینی نرخی نەفسی خۆیدا.

بەڵام لە ناسینی بایەخی خوای خۆیدا، ئەوە وای لێ دەکات کە شەرم لە خوا بکات، وە خۆشی بوێت، وە دڵی پەیوەست بێت پێیەوە، وە تامەزرۆ بێت بۆ بینینی، وە ئاسودەبون بە هۆیەوە، وە بگەڕێتەوە بۆلای، وە ترسان لێی وە ڕاکردن لە دەست خەڵکی بۆلای ئەو، وە خەڵکی جیاوازن لەم شتانەدا بە جۆرێك کە نایژمێرێت تەنها ئەو خوایە نەبێت کە ئەوانی بە خۆی ناساند، وە بۆ دڵەکانیانی دەرخست لە ناسینی شتانێك کە شاردویەتەوە لە غەیری ئەوان، وە زاناترینی دروستکراوەکان بەخوا پێغەمبەرمان (ﷺ) دەفەرموێت: (**سەناووەصفی تۆ ناتوانم بژمێرم بەڵکو خۆت چۆن وەصفی خۆت کردوە شایەنی تۆیە**)[١]. وە هەواڵی داوە کە خوای باڵادەست لە ڕۆژی دوایدا فێری جۆرەها سوپاس گوزاری دەکات کە ئێستا نایزانێ.[٢]

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**وە خۆشەویستی و تامەزرۆیی پەیوەستە بە ناسینی و زانیاری دەربارەی، هەرچەندە زانیاری دەربارەی تەواو بێت ئەوا خۆشەویستی تەواوتر دەبێت... هەرکەسێ بڕوای بە خواو ناوو صیفاتەکانی هەبێت، وە باشتر بیناسێ ئەوا خۆشتری دەوێت، وە تاموچێژی گەیشتن بەو وە نزیك بونەوە لێی و تەماشاکردنی ڕوی و گوێبیستی فەرمودەکانی زیاتر دەبێت... وە تەواوێتی بەندە بە پێی ئەم دوو توانایەیە: زانست و خۆشەویستی، وە باشترین زانست، زانستە دەربارەی خوا، وە بەرزترین ڕادەی**

---

[1] رواه مسلم (٤٨٦).

[2] هو في صحيح البخاري (٤٧١٢)، و صحيح مسلم (٣٢٦). وە بڕوانە: الفوائد لابن القيم (ص ٢٢١).

خۆشەویستی، خۆشەویستیە بۆ ئەو، وە تەواوترین تاموچێژ بە پێی ئەو دوانەیە، وە هەر خوا یارمەتی دەرە)[١].

مالیكی كوڕی دینار ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەهلی دونیا لە دونیا دەرچون، وە تامی خۆشترین شتیان نەكرد تێیدا، وتیان: ئەو شتە چیە ئەی باوكی یەحیا؟ فەرمووی: ناسینی خوا)**[٢].

وە لەبەرئەوە هەرچەند ناسینی بەندە بە خوای خۆی زۆربێت، تامەزرۆی زیاد دەكات بۆ بینینی، **ئیبن مەسعود** خوا لێی ڕازی بێت دەفەرموێت: (**باوەڕدار ئاسودەیی بۆ نیە بە بێ بینینی خوا، هەر كەسێكیش ئاسودەیی لە بینینی خوادا بێت خەریكە پێی بگات)**[٣].

وە واتاكەی: كە ئەو كەسە ئیمانی گەیشتە ئەو ڕادەیە لە شادومان بون بە هۆی خوای گەورەوە، وە ئارام بونی دڵ بە هۆیەوە ئەوا پێی گەیشتوە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ﴾ الرعد: ٢٨

واتە: ئەوانەی كە باوەڕدارن وە دڵەكانیان بە یادی خوا ئارام دەبێت، وە دڵنیابن تەنها بە یادی خوا دڵەكان ئارام دەبن.

ئەی چۆن دەربارەی كەسێك كە دڵی بەجۆشە بۆ بینینی خوا، وە بێتاقەت نابێت لە دوركەوتنەوەو جیابونەوە لە هاوەڵەكانی؟!

---

[1] الفوائد (ص: ٧٠).

[2] رواه الدينوري في المجالسة (٢٢٢، و ١٨٧٩)، و أبونعيم في الحلية (٢\٣٥٨)، وابن عساكر في تاريخ دمشق (٥٦\٤٢٠-٤٢١-٤٢٦-٤٢٧) بأساند يصحح بعضها بعضا. وروي من قول عبدالله بن المبارك كما في الحلية لأبي نعيم (٨\١٦٧).

[3] رواه وكيع في الزهد (٨٦)، وأحمد في الزهد (ص ١٥٦)، بشطره الأول، و بتمامه رواه أبوالحسن الأخميني في حديثه (٢\١٦٣\١) كما في السلسلة الضعيفة للألباني (٢\١١٦) و هناك صححه هذا لأخير.

هەروەك **عەدی کوڕی عەدی** دەڵێ: (**عومەری کوڕی عەبدول عـەزیز** نوسـراوێکی بۆناردم نوسیبوی: **أما بعد، باوەڕ زۆر فەریزەو شەریعەت و سنورو سوننەتی هەیە، هەر کەسێك تەواوی بکـات بـاوەڕی تـەواو کـردوە، وە هەرکەسـێك تـەواوی نـەکات باوەڕی تەواو نەکردوە، ئەگەر بژیم ئەوە بۆتـانی ڕون دەکەمـەوە هـەتا کـاری پـێ بکەن، وە ئەگەر بمرم ئەوە من لەسەر هاوەڵی کردنتان سورنیم**)[1].

وە لە پێش ئەمانەوە هەمویان سـەرداری زانایـان بـە خـوا، کـە پێغەمبـەرانن – سەلات و سەلامی خوایـان لەسـەر بێـت– کـە چـاودێری خـوای خۆیـان بـە ڕادەیـەك بەسـەریانەوە بـو کـە کـاتێ هەڵبـژاردنی دەدانـێ لـە نێـوان زیـاتر ژیـان و مردنـدا، هەمویان گەیشتن بە لیقای خـوای خۆیـان هەڵدەبـژارد، هـەروەك **بوخـاری** باسـێکی داڕشتوە لە صەحیحەکەیدا: (باسی ئەوەی هەر کەسێك گەیشتن بە لیقای خوای پێ خۆش بێت، خواش بینینی ئەوی پێ خۆشە)، وە سەنەدێکی هێناوە لـە عائیـشەوە خێزانی پێغەمبەر (ﷺ) دەڵێت: (پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێ کە لەشـی سـاغ بـو بەردەوام دەیوت: **بە ڕاستی هیچ پێغەمبەرێك وەفاتی نەکردوە هـەتاوەکو جێگـەی خۆی پێ نیشان نەدرابێت لە بەهەشت پاشان هەڵبژاردنی دەدرێتێ**. وە کاتێك مردن نزیك بویەوە لێی وە سەری لەسەر ڕانم بو لەهۆش خۆی چو ماوەیەك پاشان بە ئاگا هاتـەوە، چـاوەکانی بڕەیـە سـەقفەکە، پاشـان فـەرموی: (**خوایـە گیـان دۆسـتانی سەرەوە.** وتم: کەواتە ئێمە هەڵنابژێرێ، وە زانیم ئەوە ئـەو فەرمودەیەیـە کـە بـۆی باس دەکردین، ئنجا دەڵێت: ئەوە کۆتا وشە بو کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەریبڕی کە ئەو فەرمودەیەی بو: **خوایە گیان دۆستانی سەرەوە**)[2].

---

[1] رواه البخاري في صحيحه تعليقا (١\٤٥ – الفتح) و وصله ابن ابي شيبة في كتـاب الايمـان (١٣٥)، و ابـن حجـر في تغليق التعليق (١\١٩)، وصححه هو و العيني في عمدة القاري (١\١١٤)، و الألباني في تعليقه على الايمان لابن أبـي شيبة (ص ٤٥).

[2] رواه البخاري (٦٥٠٩)، و مسلم (٤\١٨٩٤).

ئەی باشە چۆن سروشتی قەومێك وشك هەڵهات و بەربەستەكانیان ئەستور بو لە ڕێگری كردن لە تێگەیشتنی ئەمە؟! وە خەریكن هەمو ئەوانەی كە بەرگری دەكەن لە صیفاتەكانی خوای گەورەو ناوەكانی لە گومانەكانی ئەهلی لەكارخەرەكان (التعطيل) و لێك چوێنەرەكان (التمثيل) تاوانباریان دەكەن بەوەی خەریكی شتی پڕوپوچن، وەوایان نەبینی كە خوای گەورە مافی هەیە بەسەریانەوە لەوەدا كە بەربگری بكەن لە زاتی پیرۆزی!!

چۆن فێركردنی ئەو تەوحیدەی كە پێشینی چاكمانی لەسەر بوەو بەرگری كردن لێی دەمەقاڵەو گفتوگۆی بێزەنتیە؟! چۆن بەمە فریو دەخۆی — برای خوێنەرم!! — لە كاتێكدا تۆ بەیەك ئایەتی قورئاندا تێناپەڕی ئیللا ئەو ئایەتە كۆتای هاتووە بە یادخستنەوە بە ناوێك لە ناوەكانی خوا، یاخود سیفەتێك لە سیفەتەكانی؟!

بەوێنەی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ التوبة: ٥

واتە: بەڕاستی خوای گەورە لێخۆش بو وە میهرەبانە، هەروەها ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ النساء: ١٧ واتە: خوای گەورە زاناو دانایە، هەروەها ﴿وَٱللَّهُ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ﴾ المائدة: ٩٥ واتە: خوای گەورە بە دەسەلاّت و تۆڵە سێنە، هەروەها ﴿وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ فَٱحْذَرُوهُ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ البقرة: ٢٣٥ واتە: چاك بزانن كە خوای گەورە زانیاری هەیە بە هەمو ئەو شتانەی كە لەناو ناختاندا هەیە، دەی كەواتە بترسن لێی، وە چاكیش بزانن كە خوای گەورە لێخۆشبوەو پشوو درێژە، هەروەها ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾ الأحزاب: ٢٥ واتە: خوای گەورە خاوەن دەسەلاّت و توانایە، هەروەها ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ﴾ الشعراء: ٦٨ واتە: وە پەروەردگاری تۆ خاوەن شكۆ و بە

بەزەییە، هەروەها ﴿إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا﴾ النساء: ١ واتە: خوای گەورە چاودێرە بەسەرتانەوە، هەروەها ﴿وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٞ﴾ التغابن: ٦ واتە: خوای گەورە خاوەنی هەمو موڵکەکانەو دەوڵەمەندەو سوپاس کراویشە لەسەر ئەو هەمو نیعمەتانەی، هەروەها ﴿إِنَّ بَطۡشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ إِنَّهُۥ هُوَ يُبۡدِئُ وَيُعِيدُ وَهُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلۡوَدُودُ ذُو ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡمَجِيدُ فَعَّالٞ لِّمَا يُرِيدُ﴾ البروج: ١٢ - ١٦ واتە: سزای خوای تۆ زۆر توندە، هەر ئەو سەرەتای دروستبونی هەمو شتەکانی کردوەو هەر ئەویش دوبارە دروستیان دەکاتەوەو، وە هەر ئەو خوایە لە تاوانەکان خۆش دەبێت و هەرئەو خۆشەویستی بەندەکانیەتی، خاوەن عەرشی گەورەیە، هەرچیەکی بیەوێت دەیکات.

هەمو ئەمانەوە ڕەندانەوەی ئەم ناوە جوانانەو صیفاتە بەرزانە لە کاریگەری لەسەر دڵی کەسانی شارەزا پێی، هەتا هەست بە چاودێری خوا بکات لە هەمو کاروبارەکانیدا، وە بەوەش شەرمی پێ تەواو بکات، لە **سەعیدی کوڕی یەزیدی ئەنصاریەوە** دەگێڕێتەوە کە پیاوێك وتی: (ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئامۆژگاریم بکە. فەرموی: **ئامۆژگاریت دەکەم بەوەی کە شەرم لە خوا بکەیت هەروەك چۆن شەرم دەکەیت لە پیاو چاکێکی قەومەکەت)**[1].

وە ئەبوبەکری صدیق ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت لە کاتێکداوتار بۆ خەڵکی دەدەات: (**ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! شەرم بکەن لە خوا، سوێند بەو خوایەی کە نەفسی منی بەدەستە! من کاتێك کە دەچم بۆ سەرئاو بۆ شوێنێکی چۆڵ بەردەوام خۆم دادەپۆشم بە پۆشاکەکەم وەك شەرمێك لە خوای خۆم)**[2].

---

[1] رواه أحمد في الزهد (٤٦)، و البيهقي في الشعب (٧٣٤٣)، و غيرهما، و قال فيه الألباني: (وهذا اسناد جيد)، السلسلة الصحيحة (٧٤١).

[2] رواه ابن مبارك في الزهد (٣١٦)، وابن أبي شيبة (١\١٠٥-١٠٦)، و هناد في الزهد (١٣٥٦)، و عبدالله بن أحمد في زوائد الزهد (٢١١)، و الخرائطي في مكارم الأخلاق (٢٩٠)، وابن حبان في روضة العقلاء (ص: ٥٧)، و أبونعيم في الحلية (١\٣٤)، و البيهقي في الشعب (٧٣٣٧)، وهو صحيح.

وە هەر لەبەر ئەوەش پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەواڵی داوە بەوەی کە بەندە هەڵناسێ بە ئەنجامدانی هەندێك تاوان مەگەر کاتێ کە دڵی خاڵی بێت لە ئیمان لەکاتی ئەنجامدانیدا، لە ئەبو هورەیرەوە ڕەزای خوای لێبێت، دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (**زیناکار زینا ناکات کاتێك کە زینا دەکات ئیمان داربێت، وە دز دزی ناکات کاتێك کە دزی دەکات ئیماندار بێت، وە مەی ناخواتەوە کاتێك کە دەیخواتەوە ئیماندار بێت، وە پەشیمان بونەوە هێشتا ڕێگەی پێدراوە**)[1].

عیکریمە دەڵێ: بە **ئیبن عەبباسم** وت: چۆن ئیمانی لێ دادەماڵرێ؟ فەرموی: (**بەم شێوەیە —پەنجەکانی کرد بەناو یەکداو دوای دەرهێنایەوە— وە ئەگەر تەوبەی کرد ئەوا ئیمانەکەی بۆ دەگەڕێتەوە ئا بەم شێوەیە، پەنجەکانی کردەوە بەناو یەکدا**)[2].

هەربۆیە کاتێك کە نوح سەلامی خوای لەسەربێت بانگەوازی گەلەکەی کردوەوەڵامیان نەدایەوە زانی ئەوان ئەو وەڵامنەدانەوەیان لە نەزانینیانەوە بە گەورەی خواوە هاتوە، کە بە شکۆدار ناوی بردوە، وە فەرمویەتی: ﴿ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴾ نوح: ١٣

واتە: ئەی گەلەکەم ئەوە چیتانە بۆ لەخوا ناترسن، ئیبن عەبباس دەفەرموێت: (**بۆ بە گەورەیی ئەو نازانن**)[3].

وە لە ڕیوایەتێکی تردا لێکدانەوەی ئەم ئایەتەی کردوە بەوەی: (**ئەوە چیتانە خوا بە گەورە دانانێن بەو جۆرەی کە شایستەیە پێی**)[1]. لەبەرئەوەی دروست

[1] رواه أحمد (٢\٣٧٦)، و البخاري (٦٨١٠)، و مسلم (٥٧)، و غيرهم.

[2] رواه البخاري (٦٨٠٩).

[3] رواه ابن جرير في تفسيره (٢٩\٩٥)، و أبو الشيخ في العظمة (٧٣)، و البيهقي في الشعب (٧١٧)، من طرق يقوي بعضها بعضا، لاسيما التي بعد هذا الأثر.

کراوەکان ئەگەر خوایان بە گەورە بزانیایە ئەوە بە هیچ شێوەیەك هاوەڵیان بۆ بڕیار نەدەدا، چونکە خەیرو چاکە هەموی بەدەست ئەوە، ئیتر چۆن پەنا دەبەنە بەر غەیری ئەو، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ ﴾ الحجر: ٢١؟!

واتە: هەمو شتێك گەنجینەکەی لە لای خوایە بە کێی بدات ئەیدات بە کێشی نەدات نایدات بەپێی حیکمەت و ویستی خۆی.

وە لەبەرئەوەی لە هەمو شەڕێك پارێزراون بەهۆی تواناو هێزو دەسەلاتی ئەو، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِن دُونِهِ ﴾الزمر: ٣٦

واتە: ئایا لە بەخشندەیی و چاکەو چاودێری ئەو خوایە نیە بۆ بەندەکەی، کەوای لێکردوە بە جۆرێك کە هەستاوە بە پەرستنی و جێبەجێ کردنی فەرمانەکانی، وە دور کەوتنەوە لەو شتانەی کە قەدەغەی کردوە، بە تایبەت تەواوترینی بەندەکان لە پەرستنی خوادا، کە موحەممەدە (ﷺ) وە خوای گەورە یارمەتی دەدات لە کاروباری دین و دونیادا وە دەیپارێزێت لە هەمو ئەوانەی کە دەیانەوێت ئازاری پێبگەیەنن، ئنجا دەربارەی بێباوەڕەکان دەفەرموێ: ئەوان بە بت و پەرستراوەکانیان دەت ترسێنن بەوەی کە زیانت پێبگەیەنن، کە ئەمەش بە هۆی گومڕای و سەرلێشێواویانەوەیە.

ئەگەر خەڵکی گەورەی خوایان بزانیایە ئەوا ترس و بیم لەناو دڵەکانیاندا ئۆقرەی دەگرت، هەتا سەرپێچی کارێکت تێدا نەدەبینین، چونکە ترسی خوا دەبو بە ڕێگر لەنێوان ئەوان و ئەنجامدانی ئەو شتانەی دەبێتە هۆی توڕەبونی، هەروەك

---

[1] رواه ابن جرير في تفسيره (٢٩\٩٤) و هو صحيح بما قبله.

سەعیدی كوڕی جوبەیر دەفەرموێت: (**لە ڕاستیدا ترسان بریتیە لەوەی كە لە خوا بترسیت هەتا ئەو ترسانەت بەربەست بێت لە نیوان تۆ و تاوانەكانتدا، ئەوە ترسانە، وە زیكر بریتیە لە گوێڕایەڵی كردنی خوا، هەركەسێك گوێڕایەڵی خوا بكات ئەوا زیكری ئەوی كردوە، وە هەركەسێك گوێڕایەڵی ئەو نەكات ئەوا یادی ئەوی نەكردوە، با تەسبیحات و قورئانیش زۆر بخوێنێتەوە**)[1].

وە لەم وتەیەیداواتایەكی وردی تێدایە كە پێویست تێبینی بكرێت، ئەویش ئەوەیە كە بەندە سەرپێچی خوا ناكات مەگەر كاتێك كە هەست كردن بە چاودێری خوای گەورە لە دڵیدا نەمێنیّ، وە بیّ ئاگا بیّ لەوەی كە خوا لەگەڵیدایەتی دەیبیستیّ و دەیبینیّ، وە زاڵ بێت بەسەریدا حەزو ئارەزوی نەفسی بۆ تاوان، وە دڵی رابكێشیّ بەرەو تاوان چۆن ڕاكێشانیّ، وە بەلاّم هەركاتیّ بیری كەوتەوە كە خوا ئاگای لێیەتی و دەیبینیّ دەست هەڵدەگریّ، خوای گەورە دەفەرمویّ: ﴿ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴾ العلق: ١٤

واتە: ئایا نازانیّ كە خوا دەبینیّ.

وە ئەو وتەیەی كە دەڵیّ ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**هەر كەسێك گوێڕایەڵی خوا بكات ئەوە بە دڵنیایەوە یادی خوای كردوە**) مەبەستی بە یاد: بنچینەی زیكرو بنەوانەكەیەتی، كە بریتیە لە زیكری دڵ، كە گەورەترین هاندەرە بۆ گوێڕایەڵی كردنی خوا، هەروەك **میمون بن مهران** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**زیكر دو جۆرە: زیكری زوبان كە چاكە، وە لەوەش باشتر ئەوەیە كە بەندە لەكاتی تاوانكردندا خوای بیربكەوێتەوەو دەستی لیّ هەڵبگریّ**)[2].

[1] رواه أبو نعيم في الحلية (٤\٢٧٦)، باسناد صحيح، و محمد بن حسن البخلي وثقه أحمد بن سيار كما في الثقات لابن حبان (٩\٨١).

[2] رواه ابن أبي الدنيا في الورع (٤٩)، و أبونعيم في الحلية (٤\٨٧) باسناد صحيح.

هەمو كارەكە لە گوێڕایەڵی كردنداو وازهێنان لە تاوان دەگەڕێتەوە بۆ ناسینی خواو هەست كردن بە چاودێریكردنی و ترسان لێی، هەمو ئەمەش لە بەگەورەزانینی خوای تاك و تەنهایە.

بەڵكو جاری واهەیە مرۆڤ هەست بە گەورەی خوا دەكات بەجۆرێك كە عیبادەتەكانی لە بەرچاوی دەكەون هەرچەندە زۆریش بێت وە بەهیچی نازانێت لەبەرامبەر گەورەی خوادا، ئەمەش پاڵی پێوە دەنێت بۆ ئەوەی كە تێبكۆشێ لە عیبادەتەكانیداو بە چاكی ئەنجامی بدات، بەبێ كەم كردن و زیاد كردن بەڵكو بەو جۆرەی كە شەرعیە.

وردبەرەوە لە حاڵی ئەوانەی كە چێژ لە شەوەكانیان دەبینن بە گوێڕایەڵی كردنی خوای گەورەو زیندو كردنەوەی بە شەو نوێژ، كە چۆن كۆتای بە عیبادەتەكەیان دەهێنن بە داوای لێخۆش بون كردن لە كەمتەرخەمیان بە ترسەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ كَانُواْ قَلِيلًا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ ﴾ الذاريات: ١٧ - ١٨

واتە: ئا ئەو چاكەكارانە لەشەودا زۆر كەم دەنوستن وە زۆربەی شەوكانیان زیندو دەكردەوە بە شەو نوێژو قورئان خوێندن و زیكرو پاڕانەوە، وە پێش هەڵهاتنی فەجر كە پێی دەوترێ پارشێو خەریكی داوای لێخۆشبونن لە خوای گەورە، دەبینی تا پارشێو خەریكی شەونوێژن پاشان لە كۆتاییەكەیدا داوای لێخۆش بون دەكەن، لە تاوان و كەم تەرخەمیەكانیان.

وە لە عوتبەی كوڕی عەبدەوە دەڵێ: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرموی: (**ئەگەر پیاوێك لەسەر دەم و چاوی ڕابكێشرێ لەو ڕۆژەوەی كە لە دایك بوە هەتا ئەو**

ڕۆژەی کە تەواو بە ساڵدا دەچێت و دەمرێت لە پێناو ڕەزامەندی خوادا ئەوا لە ڕۆژی دواییدا لەبەرچاویدا بە هیچی نازانێت)[1].

وە لەم ڕیوایەتەوە ئەوە دەخوازێت کە نابێت بەندە دور بکەوێتەوە لە گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورە، یاخود کەم تەرخەمی بکات لە سوپاس گوزاری کردنی، وەوا هەست بکات دەربارەی خوا کە خۆشحاڵە پێی کاتێ کە دەبینێ خوای گەورە نیعمەتەکانی ڕشتوە بەسەریدا، وەوا حساب بکات کە لێی ڕازیە بەو تۆزە عیبادەتەی کە لە نەفسی دەیکێشێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَفَأَمِنُواْ مَكۡرَ ٱللَّهِۚ فَلَا يَأۡمَنُ مَكۡرَ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴾ الأعراف: ٩٩ [2]

واتە: ئایا بێ باکن لە سزای خوا، هەرکەسێك بێ باك بێت لە سزای خوا ئەوە باوەڕی نیە بە پاداشتی کردەوەکان، وە باوەڕیشی نیە بە نێردراوانی خوا. وە ئەم ئایەتە پیرۆزە هەڕەشەیەکی زۆر گەورەی تێدایە، بەوەی کە نابێت بەندە ئەمین بێت بەو تۆزە ئیمانەی کە هەیەتی، بەڵکو ئەبێت بەردەوام بترسێت لەوەی کە توشی فیتنەیەك بێت ئەو ئیمانەی کە هەیەتی لە دەستی بدات، وە هەمیشە داوا بکات لە خوا کە جێگیری بکات لەسەر ئیمان و بە ئیمانەوە بمرێت، وە تێبکۆشێت لەوەی کە هەمو هۆکارێك بگرێتە بەر بۆ ڕزگاربون لە خراپە لە کاتی ڕودانی هەر فیتنەیەك، چونکە بەندە هەرچەندە بگاتە پلەی بەرز لە ئیمان ئەوا سەلامەت نیە لەوەی کە توشی فیتنە نەبێت.

---

[1] رواه أحمد (٤\١٨٥)، و البخاري في التاريخ الكبير (١\١٥)، و الفسوي في المعرفةو التاريخ (١\٣٤٠)، و الطبراني في الكبير (١٧\١٢٣)، و أبو نعيم في الحلية (٢\١٥)، و (٥\٢١٩)، و البيهقي في الشعب (٧٥١)، باسناد جيد. بڕوانە: السلسلة الصحيحة للألباني (٤٤٦). و رواه ابن المبارك في الزهد (٣٤)، و أحمد (٤\١٨٥)، و البخاري في التاريخ الكبير (١\١٤)، و الطبراني (١٩\٢٤٩) موقوفا على الصحابى محمد بن أبي عميرة باسناد صححه الألباني في المصدر السابق (١\ القسم الثاني ص: ٨٠٨) و قال: (و هو في حكم المرفوع).

[2] بڕوانە: المنهاج في شعب الايمان للحليمي (١\٥٠).

هەرلەبەر ئەمەشە **ذو النون** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**چاك بزانن ئەوەی كە شەرمی بزواندن لەبەرامبەر خوا زانیاریان بو دەربارەی چاكەی خوا لەگەڵیان، وە زانیاریان بەوەی كە ئەو شتانەی كە خوا پێویستی كردوە لەسەریان لە سوپاس گوزاری كردنی فەرامۆشیان كردوە، وە سوپاس كردنی كۆتای نیە، هەروەك چۆن گەورەی كۆتای نیە**)[1].

لەبەرئەوە سەرپێچی خوا ناكات مەگەر ئەوەی كەسێك كە ڕێزی خوای لەلانەبێت بەو جۆرەی كە پێویستە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَا قَدَرُواْ ٱللَّهَ حَقَّ قَدۡرِهِۦ وَٱلۡأَرۡضُ جَمِيعٗا قَبۡضَتُهُۥ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ مَطۡوِيَّٰتُۢ بِيَمِينِهِۦ ﴾الزمر: ٦٧

واتە: ئەو هاوەڵ دانەرانە ڕێزی خوایان نەگرت بەو جۆرەی كە شایستەی ئەوە، وە بە گەورەیان نەزانی بەو جۆرەی لایەق بە گەورەی ئەوە، بەڵكو كارێكیان كرد كە پێچەوانەی ئەوەیە بەوەی شتانێكیان كردبە هاوەڵی كە ناتەواون لە هەمو وەصف و كردارێكیاندا، نە سودیان بەدەستە نەزیان نە هیچ دەبەخشن نە هیچ دەسێننەوە، تەماشا دەكەی ئەو دروستكراوە ناتەواوانەیان شوبهاند بە خوای دروست كارو تەواو لە هەمو ڕویەكەوە.

وە نەزانین دەربارەی گەورەی خوا بریتیە لە سەری نەزانین، وە ئەوەش هۆكاری چاو نەترسی بەندەیە بۆ بەزاندن و پێشێل كردنی ئەو شتانەی كە خوا حەرامی كردوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمۡ حُرُمَٰتِ ٱللَّهِ فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ ﴾الحج: ٣٠

---

[1] رواه البيهقي في الشعب (٧٣٤٩).

واتە: ئەو حوكمانەی كـە بۆمـان بـاس كـردون وە ئـەوەش كـە تێیدایـەتی لـە بەگەورە ڕاگرتنی ئەو شتانەی كە خوا حەرامی كردوە، بەوەی كە ڕێزی بگرن و بە چاوی حورمەتەوە سەیری بكـەن، هەركەسـێك ڕێـزی بگرێـت و پێـشێلی نـەكات خوای گەورە پاداشـتی دەداتـەوەوە دەبێتـە مایـەی خێـرو چـاكە بـۆی لـە دونیـاو دواڕۆژدا.

وە دەفەرموێت:﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ﴾النساء: ١٧

تەوبەی بەندەكان بۆ خوا دو جۆرە: یارمـەتی دانـی بـۆ تەوبـەكردن، وە قـەبوڵ كردنی، دوای ئەوەی كە بەندە تەوبە دەكات. لـەم ئایەتەدا هاوەڵمان دەداتیٚ بەوەی كە ئەو تەوبەیەی كە خوا پێویستی كردوە لـەسەر خۆی قەبوڵی بكات ئـەویش وەك بەخشندەی و گەورەییەك كە لـەبەرامبەر بەندەكانی دەینوێنیٚ بۆ ئەوانەیە كـە تـاوان دەكەن بە نەزانی، نەزانین بە سەرئەنجامی ئەو تاوانەو سزاو توڕەی خواو نەزانینی بـە چاودێری خواو تەماشاكردنی خوا بۆی، كەواتە هەمو سەرپێچی كارێك نەزانـە بـەم پێیە بێت، بابشزانێت ئەو كارە حەرامە، بەڵكو زانیاری بە حەرامی ئەو كارە مەرجی بە تاوان دانانی ئەو كارەیەو سزادانیەتی لـەسەری.

لە ئەبی عالیەوە كە دەگێڕێتەوە لە هـاوەڵانی پێغەمبـەرەوە (ﷺ) كـە دەیـان وت: (**هەمو تاوانێك بەندە ئەنجامی دەدات ئەوە بە هۆی نەزانینەوەیە**)[١].

بە**هە**مان شێوە بە صەحیحی هاتوە لـە **قـەتادەوەوە** باسـی ئـەوە دەكـات كـە **هاوەڵانی پێغەمبەر** (ﷺ) لەسەر ئەوە یەك دەنگن.[٢]

---

[1]رواه ابن جرير في تفسيره (٨\٨٩– شاكر) باسناد صحيح، و سعيد هو: ابن أبي عروبة، ثقة اختلط باخره، الا ان الراوي عنه هو يزيد بن زريع، سمع منه قبل اختلاطه كما قال الامام احمد بن حنبـل. بڕوانـە: المعرفـة و التـاريخ للفسوي (٢\١٤٠).

[2]رواه عبدالرزاق في تفسيره (١\١٥١)، و ابن جرير في تفسيره (٨\٨٩) باسناد صحيح.

وە ئەمەش لە شارەزای هاوەڵانەوەیە –خوا لێیان ڕازی بێت– دەربارەی قورئان، وە زانیاریان دەربارەی نەفسی مرۆڤ، وە ئەو كاریگەریە زۆرەی كە تەوحید هەیەتی لە پاكردنەوەی، هەتا **(السدی)** دەربارەی ئەو فەرمودەی خوا:﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوۡبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعۡمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٖ ﴾ النساء: ١٧ دەفەرموێت: **(هەتا سەرپێچی خوا بكات نەزانە)**[١].

ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(وە مەبەست ئەوەیە كە هەمو یاخی یەك لە خوا نەزانە، وە هەمو ئەوانەی لێی دەترسن ئەوە زاناو گوێڕایەڵن بۆ خواوە ئەو كەسە نەزانیەكەی بە هۆی ناتەواویەوەیە لە ترسانەكەیدا، چونكە ئەگەر ترسەكەی لە خوا تەواو بوایە سەرپێچی نەدەكرد،** وە لەوەشەوەیە ئەو وتەیەی **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت: **(بەسە بۆ ترسان لە خوا كە بە زانیاری دابنرێ، وە بەسە بۆ لە خۆباییبون لە ئاستی خوادا كە بە نەزانی دابنرێ)**[٢].

---

[1] رواه ابن جرير في تفسيره (٨\٨٩–٩٠) باسناد جيد.

[2] رواه ابن المبارك في الزهد (٤٦)، و بن ابي شيبة (١٣\٢٩١)، و احمد في الزهد (ص: ١٥٨)، و ابو داود في الزهد (١٧٨)، و الطبراني في الكبير (٩\٢١١–٢١٢)، و ابن بطة في ابطال الحيل (٩– العمير)، و البيهقي في الشعب (٧٣٢)، و في المدخل (٤٨٧)، كلهم من طريق المسعودي، وهو وان كان قد اختلط، فان ذلك لا يضر روايته هذا، لانها عن القاسم، وكان قد اتقنها، فقد سئل يحيى بن معين عن المسعودي، فقال: (كان ثقة... وكان صحيح الرواية فيما حدث به عن القاسم ومعن). رواه الخطيب في تاريخ بغداد (١٠\٢٢١).

لكن بقي الانقطاع بين القاسم، و عبدالله بن مسعود، الا ان الجملة الاولى – التي هي موضع الشاهد – قدوردت من رواية اخرى بلفظ: (العلم الخشية). و هي في معناها تماما، رواه أحمد في الزهد (١٨٥)، و أبو نعيم في الحلية (١\١٣١)، و البيهقي في المدخل (٤٨٦) من طريق عون بن عبدالله بن عتبة بن مسعود، عن ابن مسعود، وهو اسناد صحيح، لولا الانقطاع بين عون و ابن مسعود، قال الترمذي في سننه (٣\٥٦١): (عون بن عبدالله لم يدرك ابن مسعود)، و انظر كلام الشافعي فيه في السنن الكبرى للبيهقي (٥\٣٣٢)، و الدارقطني في سؤلات البرقاني (٣٨٥)، و العلائي في جامع التحصيل (ص: ٢٤٩).

وهذه الرواية تقوي رواية القاسم السابقة، لاسيماوان لها شواهد كثيرة في الكتاب و السنةواثار السلف، لا يتسع المقام لسردها.

لەبەرئەوەی بیرکردنەوە لەو شتەی کە لێی دەترسی وا دەکات کە ڕابکەی لێی، وە ڕامان لەو شتەی کە خۆشت ئەوێ وا دەکات بەدوایدا بگەڕێی، ئەگەر لەوە ڕانەکات و، بە دوای ئەمەدا نەچێت، بەڵگەیە لە سەرئەوەی کە ئەو کەسە بەباشی بیری لە شتەکان نەکردوەتەوە)[1].

وە چەندە بەندە زیاتر خوای خۆی بناسێ ئەوا زیاتر لێی دەترسێ، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟ ﴾فاطر: ٢٨

واتە: لە ناو بەندەکانی خوادا بەتەنها زانایان بە تەواوی لێی دەترسن.

وە زاناترینی زانایان پێغەمبەری خوایە (ﷺ) کە زۆر دەترسا لەوەی سەرپێچی خوا بکات، ئەویش کێیە ! لەبەرئەوەی خوای گەورە فەرمانی پێکردوە بەوەی کە بڵێ: ﴿ قُلْ إِنِّىٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾ الأنعام: ١٥

واتە: پێیان بڵێ کە من دەترسم لەوەی کە ئەگەر سەرپێچی پەروەردگارم بکەم سزام بدات بە سزای ڕۆژێکی گەورە.

لەبەرئەوەی تاوان لەلای یەکخواپەرستانی شارەزا بە خوا – ئەگەر چی بچوکیش بێت – وەك شاخێك دەیبینن، لەبەر زانیاریان بە گەورەی خوای بە دەسەڵات و تەنها، وە جیلی هاوەڵان چونکە زاناترین جیل بون بە مافەکانی خوا لە هەمو کەس زیاتر دەترسان، **عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود** دەفەرموێت: (**ئێوە کاری ئەوتۆ دەکەن کە لە بەرچاوتاندا لە تاڵە مو بچوك ترە، کەچی ئێمە لە سەردەمی**

تنبيه: جاء في اسناد أبي نعيم من رواية عون بن عبدالله أنه قال: (قال لي عبدالله). كذا في الحلية (١\١٣١)، ولولا انني لم اجد من صرح بسماع عون بن عبدالله من ابن مسعود لقلت بذلك، فلعله يكون تصحيفا أو نحوه.
و على كل حال، فلا أشك في صحة نسبة هذه المقولة لابن مسعود (رضي الله عنه) لما سبق ذكره، وان كان الخطب هنا هينا، و العلم عند الله.

[1] مجموع الفتاوى (٧\٢٢-٢٣).

پێغەمبەردا (ﷺ) ئەو کارانەمان بە تاوانی گەورە دەزانی)[١]. **بوخاری** دەڵێ: واتە **بە هیلاکبەرەکان.**

وە ئەمەش ناڵێین وەك هەندێك کە دەڵێن: چاکەی چاکەکاران خراپەی نزیکەکانە لە خواوە، بەڵکو بریتیە لەو تاوانەی با لە بنچینەدا بچوك بێت ئەوا لەلای ئەو کەسەی کە دەیکات گەورەیە کاتێ کە بەبیر خۆی دەهێنێتەوە گەورەی و بەدەسەلاتی ئەو خوایەی کە سەرپێچی کردوە، هەربۆیەوازدەهێنێ لە شەرماندا.

ئەوزاعی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت گوێم لە **بیلالی کوڕی سەعد** بو دەیفەرمو: (**مەڕوانە بچوکی تاوان، بەڵام بڕوانە ئەو خوایەی کە سەرپێچیت کردوە**)[٢].

جوان ورد بەرەوە لەو ئەسەرەی کە دێت جوان تێدەگەیت لە نهێنی ترسی ئەو جیلە لە خوای گەورە، وە پەیوەندی ئەوە بە ئیخلاصەوە بۆ خوا، **یەحیای کوڕی موعازی ڕازی** دەفەرموێت: (**چۆن کردەوەکانم ڕزگارم دەکەن، لە کاتێکدا من لەنێوان چاکەو خراپەدام؟ خراپەکانم هیچ چاکەی تێدا نیە، وە چاکەکانم تێکەڵە بە خراپە، وە تۆش خوایە قەبوڵت نیە هیچ کارێك ئیخلاص نەبێت تێیدا، لەدوای ئەمەش هیچ نەماوە تەنها بەخشندەیت نەبێت**)[٣].

وە ئەم بەکەم زانینی نەفسە دڵ پاك دەکاتەوە لە خۆبای بون بە هۆی کردەوەوە، لەبەرئەوەی لە خۆبای بون ئیخلاص ناهێڵێ لە ڕوی تێبینی کردنی نەفس و دانە پاڵی هەمو شتەکان بۆ لای خوا، لەگەڵ ئەوەی هەمو چاکەیەك کە

---

[1] رواه البخاري (٦٤٩٢).

[2] رواه ابن المبارك في الزهد (٧١)، و عبدالله بن أحمد في زوائد الزهد (ص: ٣٨٤)، و العقيلي في الضعفاء (٣\٢٣٢)، و أبو الفضل الزهري في حديثه (٤٠٢)، و أبو نعيم في الحلية (٥\٢٢٣)، و ابن عساكر في تاريخ دمشق (١٠\٥٠١-٥٠٢)، و الذهبي في السير (٥\٩١)، وهو صحيح، وإن كان فيه عنعنة الوليد بن مسلم المدلس، فقد صرح بالتحديث في إحدى طريقي ابن عساكرو الذهبي، ثم هو قد توبع كما تعرفه من مصادر التخريج.

[3] رواه البيهقي في الشعب (٨٢٤)، و نحوه برقم (٨٢٣).

توشی مرۆڤ دەبێت لەلایەن خواوەیە، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ وَمَا بِكُم مِّن نِّعۡمَةٖ فَمِنَ ٱللَّهِ ﴾النحل: ٥٣

واتە: هەمو ئەو نیعمەتانەی کە پێتانەوەیە لەلای خواوەیە.

هەر لەبەر ئەوەیە ئیبلیس کاتێ نەیتوانی لوتی بەندە شۆڕ بکات لەتاوانداوە بینی لێبڕاوە لە گوێڕایەڵی کردنی خوای خۆی، دەستەواژەی مەدح و بەباش دانان دەخاتە ناو دڵیەوە، هەتا لەخۆبای بون و ڕیاو بەدەست هێنانی ناوبانگی تێدا دەوروژێنێ، وە بەردەوام ئەوانە دەدات بەگوێیدا، وە چاوی تێبڕیوە هەتا کۆتا پاشماوەی ژیانی.

عەبدوڵای کوڕی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەفەرموێت: (سەرەمەرگی باوکم هات، منیش لەلای دانیشتم، وە پارچە پەڕۆیەکم بەدەستەوە بو –وە ئەو لە گیان دەرکێشاندا بو– بۆ ئەوەی هەردو شەویلگەی پێ گورجو گۆڵ بکەمەوە، وە لە هۆش خۆی دەچو هەتاوامان دەزانی کە مردوە پاشان دەهاتەوە هۆش خۆی، وە دەیوت: **نا هێشتا! نا هێشتا!** وای دەوت جارێك و دوجار.

لە جاری سێهەمدا پێم وت: ئەی بابە گیان! ئەوە چیە ئەو شتەی کە دەیڵێیت لەم کاتەدا؟ پێی وتم: **کوڕی خۆشەویستم نازانی؟**

وتم نەخێر!

وتی: **ئیبلیس – دوربێت لە ڕەحمەتی خوا! – پێڵاوەکەی هەڵگرتم و گازی لە پەنجەکانی دەگرت لە داخی من و، دەیوت: ئای ئەحمەد! لە دەستم دەرچوی.**[1] وە منیش دەموت: نا هێشتا! هەتا ئەمرم)[1].

---

[1] واتە: ئیبلیس وای نیشان دەدات: کە تۆ ڕزگارت بو لەدەستم، بۆ ئەوەی لە خۆی بای بێت بەنەفسی خۆی، ئەمەش – سوێند بەخوا – فیتنەیەکی زۆر گەورەیە، وە کاتێکی سەخت و ترسناکە، وە پارێزراویش ئەو کەسەیە کە خوا بیپارێزێت.

وە هەركەسێك یادی ئەمەی هەبێت وە ئەوەش كە پێغەمبەرانی لەسەر بوە – صەلات و سەلامیان لەسەربێت – لە باس كردن و یادخستنەوەی تەوحیدو وەوەسیەت كردن پێی هەتا لە كاتی سەرەمەرگیشیاندا – وەك پێشتر باسمان كرد – دەزانێ نهێنی پەیوەندی ئەم وشەیە – ئەگەر لە دڵدا جێگیر بێت – لە بەردەوام بون و جێگیربون لەسەر ئیسلام لە كاتی بەجێهێشتنی ئەم دونیایەدا، وە ئەوەش وەرگیراوە لە ناونانی بەوتەی جێگیر لەو ئایەتەی سورەتی ئیبراهیم كە ئەو فەرمودەیەی خوایە:﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْآخِرَةِ ﴾إبراهيم: ٢٧

واتە: خوای گەورە ئەوانەی كە ئیمانیان هێناوە جێگیرو دامەزراو دەكات بەوتەی جێگیر لە ژیانی دونیاو لە ڕۆژی دوایشدا، بەوەی لە دنیادا هیدایەتیان دەدات بۆ ئیمان و ئیسلام و لەسەرە مەرگیشدا لەسەر ئەو ئیمانە دەمرن و وە لەیەكەم وێستگەی دوارۆژدا كە ناو گۆڕە خوای گەورە زمان پاراویان دەكات لەكاتی وەڵامدانەوەی ئەو دو مەلائیكەیەی كە پرسیاری لێدەكەن، وە لە نارەحەتیەكانی ناو گۆڕ دەیپارێزێت، وە لە ڕۆژی دوایشدا لەگەڵ ئەهلی ئیمان حەشری دەكات و لە سەختی ئەو ڕۆژە دەیپارێزێت.

هەر لەبەرئەمەشە **ئیبن قەیم** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**تەوحید یەكەم شتە كە بە هۆیەوە مرۆڤ پێی دەچێتە ناو ئیسلامەوە، وە كۆتا شتیشە كە**

---

[1] رواه ابن علم في جزئه كما في السير (٣٤١\١١)، و أبو نعيم في الحلية (١٨٣\٩)، و البيهقى في الشعب (٨٢٦)، و ابن الجوزي في مناقب أحمد (ص: ٥٤٦–٥٤٧) بإسناد جيد، قال الذهبي في السير (٥٤٤\١٥)، عند ترجمة ابن علم – راوي هذه القصة –: حكاية عن عبدالله بن أحمد في قول أبيه لا تعد منكرة). وە بڕوانە هەروەها السير (٣٤١\١١)، فإنه يحتاج الى تحرير، و إن كان معنى القصة لاشئ فيه من الناحية الفقهية، بڕوانە الشعب للبيهقي (٨٢٧) وما بعدها.

لەســەری دونیــای پــێ بەجێــدەهێڵێ هــەروەك پێغەمبــەر (ﷺ) دەفــەرموێت: (هەركەسێك **كۆتا وشەی: لا اله الا الله بێت، دەچێتە بەهەشتەوە**)[1].

وە تەوحیـد یەكـەم پێویـستیەو وە كۆتـا پێویـستیە، كەواتـە تەوحیـد یەكـەم بابەتەو كۆتا بابەتە)[2].

وە لەبەر ئەمەش نەریتی خوا دەربارەی بەندەكانی وا ڕۆشـتوە كـە هەركەسـێك لەسەر تەوحیدی پاك و پوخت ژیابێت، وە پیسی نەكردبێت بـە گومانـەكانی ئـەهلی (**التأويل**) (ئەوانەی كە لێكدانەوەی نابەجێ دەربارەی ناو صـیفاتەكانی خـوا بڕیـار دەدەن)، و ئەهلی (**التعطيل**) (ئەوانەی كە دەڵێن خوا هیچ ناو صـیفاتێكی نیـە)، و ئـەهلی (**التمثيـل**) (ئەوانەی كە خوا دەشوبهێنن بـە دروسـت كراوەكـانی)، ئـەوا خـوای گـەورە لەسـەر ئـەو تەوحیدە دەیمرێنـێ، بەتایبـەت ئەوانـەیان كـە بانگـەواوی بـۆ دەكـەن و پارێزگـاری لێدەكەن.

حافظ عبد الغافر الفارسي ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفـەرموێت: (**گوێم لە باوكی صاڵح بو دەیوت: چومە لای أبی بكر اللباد لە كـاتی سـەرەمەرگیدا، گـوێم لێـی بـو دەیوت – لە كاتێكدا گیانی دەدا:** ﴿ٱلۡمَلِكُ ٱلۡقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلۡمُؤۡمِنُ﴾ الحشر: ٢٣ **وە ناوەكانی تری هەمو ژمار هەتا كۆتای**)[3].

وە ئەوەی كە هەرگیز بیرم ناچێتەوە ئامۆژگاری مامۆستامان **موحەمـەد ئـەمان ئەلجامیە** ڕەحمەتی خوای لێبێت كە بۆیان بـاس كـردین ئەوانـەی كـە ئامـادە بـون لـەلای لـە مامۆسـتاكانمان و كەسـانی تـریش كـە لـە كـاتی سـەرەمەرگیدا دەیـوت: (**عەقیدە! عەقیدە! ئامۆژگاریم بۆتان ئەوەیە**).

---

[1] رواه أحمد (٥\٢٣٣)، و ابوداود (٣١١٦)، و الحاكم (١٣٥١) من حديث معـاذ رضـي الله عنـه و صـححه، و وافقـه الذهبي.

[2] مدارج السالكين (٣\٤٤٣).

[3] (المنتخب من السياق لتأريخ نيسابور) لإبراهيم الصريفيني (ص: ٣٦)، وهذا سند صحيح.

مردنێکی چەند خۆشە! لە ڕاستیدا ئەم مامۆستایە بۆ تەوحید ژیا، وە زۆربەی قسەکانی دەربارەی تەوحیدو بەرگری کردن بو لێی، وە خواش بەوە کۆتای بە ژیانی هێنا، بە جۆرێك کە کردی بە ئامۆژگاری بۆ دوای خۆی، هەروەك ئیبراهیمی خەلیل و نەوەکانی – صەلات و سەلامیان لەسەر بێت – کردیان، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبۡرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعۡقُوبُ يَٰبَنِيَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰ لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ حَضَرَ يَعۡقُوبَ ٱلۡمَوۡتُ إِذۡ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعۡبُدُونَ مِنۢ بَعۡدِيۖ قَالُواْ نَعۡبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗا وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴾ البقرة: ١٣٢ - ١٣٣

خۆ دەرخستن (الرياء)

هەروەك چۆن تەوحید بەرامبەرەکەی هاوەڵ دانانە، بێگومان ئیخلاصیش بەرامبەرەکەی ڕیایە، وە هەروەك چۆن ڕوناکی ئیخلاص بەڵگەی لە خۆبایيبون بە نەفسەوە دەکوژێنێتەوە لەناو دڵی مرۆڤدا ئەگەر لەو دڵەدا بێت، چونکە بە دڵنیاییەوە ئیخلاص هەرگیز لەگەڵ ڕیادا هەڵناکات، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيۡطَٰنُ لَهُۥ قَرِينٗا فَسَآءَ قَرِينٗا ﴾ النساء: ٣٨

واتە: ئەوانەی کە ماڵ دەبەخشن بۆ ئەوەی کە خەڵکی بیان بینن و مەدح و سەنایان بکەن، نەك ماڵ بەخشینیان بە هۆی ئیخلاص و ئیمانیانەوە بێت بە خوای گەورەو بەتەمای پاداشتی ئەو بن، وە ئەمەش لە هەنگاوەکانی شەیتانە کە بانگەوازی حزبەکەی بۆ دەکات بۆئەوەی لە ئەهلی ئاگر بن وە بەهۆی ئەو کارەوەیان بون بە هاوەڵ و دۆستی شەیتان، وە هەرکەسێك شەیتان دۆستی بێت ئەوە خراپترین کەسی کردوە بە دۆستی خۆی کە بەرەو فەوتان دەیبات.

وە ڕیا لە دیارترین صیفاتی دوڕوەكانە، لە بەرئەوەی ئەوان شتێك نیشان دەدەن كە لە ناخیانداوانیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴾ النساء: ١٤٢

واتە: ئەو دوڕوانە كاتێك كە دێن بۆ نوێژ بەو پەڕی تەمەڵی و بێتاقەتیەوە دێن وە كاتێك دێن كە خەڵكی بیان بینێت وەك نوێژی عەسرو نیوەڕۆ كە دنیا ڕوناكەو خەڵكی دەیان بینن بەڵام بۆ نوێژی عیشاو بەیانی ناچن چونكە دنیا تاریكەو كەس نایان بینێت، وە لەكاتی ئەنجام دانی نوێژەكەشدا زۆربەكەمی یادی خوای تیادەكەن.

هەربۆیە مەرجی قەبوڵ بونی تەوبەیان ئەوەبو كە بە ئیخلاصەوە دینداری بكەن، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ فِي ٱلدَّرۡكِ ٱلۡأَسۡفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمۡ نَصِيرًا إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ وَأَصۡلَحُواْ وَٱعۡتَصَمُواْ بِٱللَّهِ وَأَخۡلَصُواْ دِينَهُمۡ لِلَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ ﴾ النساء: ١٤٥ – ١٤٦

خوای گەورە لەم ئایەتەدا باسی سەرئەنجامی دوڕوەكان دەكات، كە لە بنی بنەوەی دۆزەخن وە لە ناو خراپترین سزادان وە لە ژێر بێباوەڕەكانەوەن، لەبەرئەوەی هاوشانیانن لە بێباوەڕی و دژایەتی كردنی نیردراوانی خوا، وە زیاد لەوەش لەوان فێڵاوی ترو وە توانایان زۆرترە دژایەتی ئیمانداران بكەن بە شێوەیەك كە هەستی پێنەدەكرا، وە بە هۆی ڕوكەشیانەوە كە خۆیان بە موسوڵمان نیشان دەداوەك موسوڵمان مامەڵەیان لەگەڵ دەكراو حوكمەكانی ئیسلامیان بەسەردا جێبەجێ دەكرا، هەرلەبەر ئەمەش شایستەی ئەوەبون كە سزایان لە بێباوەڕان سەخت تربێت، پاشان دەفەرموێت وە تەنها شت ڕزگاریان بكات لە سزای خوا ئەوەیە كە تەوبە بكەن لە تاوانەكانیان، وە ناخ و ڕوكەشیان چاك بكەن، وە تەنها پشت بە خوا ببەستن لە بەدەست هێنانی خۆشی و لابردنی ناخۆشیەكان، وە بە

ئیخلاصەوە دینداری بکەن، وە لە کردەوەکانیاندا تەنها مەبەستیان ڕەزامەندی خوا بێت، هەرکەسێك ئائەم شتانە لە خۆیدا جێبەجێ بکات ئەوا لە دونیاو لە ژیانی بەرزەخ و لە ڕۆژی دوایشدا لەگەڵ باوەڕداراندایە.

هەربۆیە هەمو کردەوەیەك مەبەست تێیدا ڕەزامەندی خوا نەبێت قەبوڵ ناکرێت، وە ئەو کارەی ماڵە بەسەر خاوەنەکەیەوە لە ڕۆژی دوایدا، لە ئەبو هورەیرەوە ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: پێغەمبەر خوا (ﷺ) دەفەرموێت: **(خوای گەورە فەرمویەتی:- من دەوڵەمەندو بێنیازم لە بەندایەتی سەرجەم دروست کراوەکانم، وە هەرکەسێك کردەوەیەك ئەنجام بدات و هاوەڵ بڕیار بدات تێیداواتە لە ئەنجام دانی ئەو کارەیدا تەنها مەبەستی من نەبێت بەڵکو مەبەستی کەسێکی تریش بێت، ئەوا منیش لێی قەبوڵ ناکەم و خۆیشی و کارەکەشی واز لێدەهێنم.**

وە لە ڕیوایەتێکە تردا: (**وە من بەریم لە خۆی و کارەکەی، وە ئەو کارەی بۆ ئەو کەسەیە کە کردویەتی بە هاوەڵ لەگەڵ من**)[1].

وە لەبارەی پێناسەی ئیخلاصەوەوتراوە: (**ئیخلاص واتە هاوتابونی کردەوەکانی بەندە لەڕوکارو ناخدا، وە ڕیا بەوە دەبێت کەڕوکەشی چاکتر بێت لە ناخی، وە ڕاستگۆیی لە ئیخلاصدا بەوە دەبێت کە ناخی ئاوەدانتربێت لە ڕوکەشی**)[2].

بیلالی کوڕی سەعد ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**دۆستی خوا مەبە لە ئاشکرایدا، وە دوژمنی بیت لە نهێنیدا**)[3].

---

[1] رواه ابن ماجة (٤٢٠٢) وهو صحيح.

[2] بڕوانە ئەم پێناسەیەو ئەوەش کە لە دوای هاتوە لە مدارج السالكين (٢\٩١).

[3] رواه أحمد في الزهد (ص: ٣٨٥)، و الفريابي في صفة المنافق (٩١)، و أبوفضل الزهري في حديثه (٤٠١)، و أبونعيم في الحلية (٥\٢٢٨)، و البيهقي في الشعب (٦٥٤٨)، وابن عساكر في تاريخ دمشق (١٠\٤٨٨-٤٨٩)، و الذهبي في السير (١١\٥١٨).

وە ئـەم پێناسـەیەی کۆتـای ڕاسـتگۆی دەرهێنـراوە لـەو فەرمودەیـەی خواوە: ﴿وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ البقرة: ٢٧١

واتە: ئەو خێرانەی کە دەیکەن بە نهێنی بیکەن و بیدەن بە هەژارەکان ئەوە زۆر باشە بۆ ئێوە، چونکە دورە بێت لە ڕیاو خۆدەرخستن و زیاتر ئیخلاصی پێوە دیـارە، وە بۆ ئەو کەسەش کە هەژارە بەوجۆرە باشترە چونکە لایەنی دەرونـی ئـەو کەسـە پارێزراو دەبێت لـەوەی کە هەست بکات بە ناتەواوی.

وە سیفەتێکیشە لە سیفەتەکانی ئەو حەوت کەسەی کە خوای گەورە دەیانخاتە ژێرسێبەری خۆیەوە لە ڕۆژێکدا کە هیچ سێبەرێك نیە تەنها ئەو سێبەرە نـەبێت کـە خوا بڕیاری دەدات، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: (**وە پیاوێك خێرێـك دەکـات و دەیـشارێتەوە، هـەتا دەسـتی چـەپی نازانێـت دەسـتی ڕاسـتی چـی بەخشیوە...**)[1]

وە خـەڵکی چـالاکن لـە شـاردنەوەی خراپـەکانیان زۆر زیـاتر لـە شـاردنەوەی چاکەکانیان، لەبەرئـەوەی ئەیانـەوێت بـەوە پلـەو پایـەیان دەسـت بکـەوێت لـە لای خەڵکی، بەڵکو زۆربـەیان دەبینـی چـالاکن لـە بەرچـاودا، وە تەمبـەڵن لـە تەنهایـدا، هەربۆیەوتراوە (**ئیخلاص واتە نەگەڕێیت بە دوای شایەتێکدا لەسەر کارەکانت تەنها خوا نەبێت، وە بەتەمای پاداشت نەبیت لە غەیری ئەو**).

وە ئەگەر مرۆڤ تێبکۆشایە لە شاردنەوەی چاکەکانی لە خـەڵکی هـەروەك چۆن تێدەکۆشـێ لـە شـاردنەوەی خراپـەکانی لێیـان ئـەوە دەگەیـشتە پلەوپایـەی

وهو صحيح وإن كان فيه عنعنة الوليد بن مسلم المدلس، فقد صرح بالتحديث في بعض هـذه الطرق، ثـم هـو قـد تابعه بقية بن الوليد، كما في إحدى طريقي أبي نعيم.

[1] رواه البخاري (٦٦٠)، و مسلم (١٠٣١).

ڕاستگۆیان، هەروەك **باوکی حازم سەلەمەی کوڕی دینـار** ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت دەفەرموێت: (**چاکەکانت بشارەوە، هەروەك چۆن خراپەکانت دەشاریتەوە**)[1].

وەوتراوە: ئیخلاص: (**بریتیە لە بە تەنها دانانی خوا لە مەبەستت لە گوێڕایـەڵی کردنیدا**).

وەوتراووە: (**پاڵاوتەکردنی کردەوە لە چاودێری کردنی دروستکراوەکان**).

هەربۆیـە بـە **سـەهل** وتـراوە: چ شـتێك زۆر قورسـە لەسـەر نـەفس؟ فـەرموی: (**ئیخلاص، لەبەرئەوەی هیچ بەشێکی تێدا نیە بۆ نەفس**).

أبوبكر المروزي دەڵێت: گوێم لە پیاوێکەوە بـو بـە بـاوکی عەبـدوڵڵای وت[2]— وە باسی ئیخلاص و ڕاستگۆی بۆکرد — باوکی عەبـدوڵڵاش وتـی: (**ئابـەوە ئـەو قەومـە بەرز بونەوە**)[3].

هەربۆیە پێشەوایانی ئەم ئوممەتە ڕقیان لـە ناوبـانگ بـو، وە حـەزیان لـە بـاس نەکردن بو، بە هۆی چاودێری کردنیانەوە بۆ ئـیخلاص و ترسـیان لـە دڵـەکانیان لـە فیتنەی سـتایش و مـەدح کـردن، خـەڵکی ئـەوتۆ هەیـە کـە کۆڵـەوار بـوە بەدەسـت ئەوەی کە خەڵکی شوێن پێی هەڵدەگرن، وە ماچ کردنی دەستی، وە دانانی لـە لای سەرەوە لە ناو کۆڕو کۆمەڵدا، وە داواکردن لێی بـۆ ئـەوەی دۆعـا بکـات بەئومێـدی بەرەکەتی، وە هاوشێوەی ئەوە، وە هەرکەسێك بەشی لە ئیخلاصدا کـەم بێـت ئـەو شتانەی پێخۆشەو لەوانەشە داوای بکات.[4]

---

[1] رواه الفسوي في المعرفةو التاريخ (١\٦٧٩)، و أبونعيم في الحلية (٣\٢٤٠)، و البيهقي في الـشعب (٦٤٩٦)، وابـن عساكر في تاريخ دمشق (٢٢\٦٨) وهو صحيح.

و في رواية للبيهقي في الشعب (٦٥٠٠) بلفظ: (أخف حسنتك كما تخفي سيئتك، ولا تكونن معجبا بعملك، فلا تـدري أشقي أنت أم سعيد).

[2] وفي طريق: (پرسیاری لێکرد: ئەو قەومە بە چی گەشتنە ئەو ئاستەی هەتا مەدح کران).

[3] رواه ابن الجوزي في مناقب الإمام أحمد (ص: ٢٦٧)، و (ص: ٢٧٤) من ثلاث طرق، يصحح بعضها بعضا.

[4] بڕوانە: الفوائد لابن القيم (ص: ٢٢٣).

حەممادی كوڕی زەید ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**لەگەڵ ئەیوبدا دەڕۆشتم، لە ڕێگەی واوە دەیبردم، من سەرسام دەبوم پێی چۆن ئەو ڕێگایانە دەزانێ؟ ڕای دەكرد لە دەست خەڵكی تا نەیبینن و بڵێن: ئەوە ئەیوبە**)[1].

هەروەها دەڵێت: (**ئەیوب لە ڕێگەی ئەوتۆوە دەیبردم كە دورتربو! منیش دەموت: ئەم ڕێگەیە نزیكترە! ئەویش دەیوت: من خۆم بەدور دەگرم لەم كۆڕانە، وە ئەگەر سڵاوی بكردایە ئەواوەڵامیان دەدایەوە بەجۆرێك زۆر زیاتر لەوەڵامدانەوەی خەڵكی تر، وە دەیوت: خوایەگیان خۆت چاك دەزانی من ئەوەم ناوێت! خوایەگیان خۆت باش دەزانی كەمن ئەوەم ناوێت!**)[2].

وە **ئەبو زورعە یەحیای كوڕی ئەبی عەمر** دەفەرموێت: (ضە حاكی كوڕی قەیس چوە دەرەوەی شار بۆ نوێژە بارانە، وە باران نەباری، وە هیچ هەورێكیان نەبینی، ضە حاك وتی كوا یەزیدی كوڕی ئەسوەد؟ – وە لە ڕیوایەتێكدا – كەس وەڵامی نەدایەوە! پاشان وتی: كوا یەزیدی كوڕی ئەسوەدی ئەل جورشی؟ سوێندم خواردوە لێی ئەگەر گوێی لە قسەكانمە ئیلا دەبێت هەستێت. ئەویش وتی: **ئەوە منم!** فەرموی: هەستە تكامان بۆ بكە لەلای خوا با بارانمان بۆ ببارێنێت، ئەویش هەستاو سەری شۆڕكردەوە لە نێوان هەردو شانیەوەوە دەستەكانی دەرخست و بەرزی كردەوە، وە فەرموی: **خوایەگیان ئائەو بەندانەت منیان كردوە بە تكاكار لەلای تۆ.** سێ جا نەپاڕایەوە هەتا بارانێكیان بۆ باری خەریك بو بخنكێن بە هۆیەوە، پاشان فەرموی: **خوایە گیان ئەم كارە منی دەرخست و ناوبانگم دەركەوت ڕزگارم بكە لێی،** وە دوای ئەوە نەژیا هەفتەیەك نەبێت هەتا مرد)[3].

---

[1] رواه ابن سعد (٧\٢٤٩)، و الفسوي في المعرفةو التاريخ (٢\٢٣٢)، و هو صحيح.

[2] رواه ابن سعد (٧\٢٤٨)، و الفسوي (٢\٢٣٩– بشطره الأخير)، وهو صحيح.

[3] رواه الفسوي في المعرفةو التاريخ (٢\٣٨١)، ومن طريقه ابن عساكر في تاريخ دمشق (٦٥\١١٢) و رواه اللالكائي في الكرامات (١٥٠)، و البيهقي في الشعب (٦٥٧٧)، ومن طريقه ابن عساكر أيضا (٦٥\١١٣).

وە كۆكەرەوەترین پێناسە بۆ ئیخلاص كە بینیبێتم، كە كۆكەرەوەی هەمو ئەوانەیە كە پێشتر باسمان كرد ئەو پێناسەیەیە كە **ئەبو عوسمان سەعیدی كوڕی ئیسماعیل** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ڕاستگۆی لە ئیخلاصدا لەبیركردنی بینینی دروستكراوەكانە بە هۆی بەردەوام تەماشاكردنی دروستكار، وە ئیخلاص واتە بتەوێت بە دڵ و كردەوەو پیشەت ڕەزامەندی خوا لە ترسی توڕەبونی، هەروەك ئەوەی كەوای نیشان بدەی بە ڕاستی كردەوەكانت كە ئەو دەتبینێ، هەتا ڕیا بڕواتەدەر لەناو دڵتدا.**

پاشان لەیادت بێت منەتی خوا بەسەرتەوە كە یارمەتی داویت بۆ ئەو كارانە، هەتا لە خۆڕازی بون بچێتە دەر لەناو دڵتدا، وە نەرم ونیانی بەكاربهێنی لە كارەكانتا، هەتا پەلە كردن بچێتە دەر لەناو دڵتدا، وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (**نەرمو نیانی لە هەر شتێكدا دابنرێ ئەوا دەیڕازێنێتەوە، وە لەهەر شتێك دەربهێنرێت ئەوا ناشیرینی دەكات**)[١].

ئەبو عوسمان دەڵێ: **وە پەلە كردن بریتیە لە شوێن كەوتنی هەواو ئارەزو، وە نەرمونیانی بریتیە لە شوێن كەوتنی سوننەت، وە كاتێك كە تەواو بویت لە كردەوەكەت وە دڵت داچڵەكی لە ترسی خوا لەوەی كە كردەوەكەت بداتەوە بە نێوچەوانتداو قەبوڵی نەكات لێت**، خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ وَٱلَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ ءَاتَواْ وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَٰجِعُونَ ﴾ المؤمنون: ٦٠

واتە: ئەوانەی كە هەڵدەستن بە جێبەجێكردنی ئەو شتانەی كە فەرمانیان پێكراوە بە پێی توانایان لە نوێژو ڕۆژو زەكات و حەج و خێرو شتی تر، لەگەڵ ئەوەشدا ئەترسن لەكاتی نیشاندانەوەی كردەوەكانیان و وەستانیان لە حضوری

و رواه أبو زرعة الدمشقي في تاريخه (١٧٠٤- مختصرا)، و من طريقه ابن عساكر أيضا (٦٥\١١٢)، ومن طريقه غيره (٦٥\١١٣- مختصرا أيضا) وفي إسناده أيوب بن سويدوقد توبع.

[1] رواه مسلم (٢٥٩٤).

خوادا، کە کردەوەکانیان ڕزگاریان نەکات لە سزای خوا، چونکە خوای خۆیان دەناسن، کە شایەنی هەمو جۆرە عیبادەتێکە بە تەواوترین شێوە.

وە هەرکەسێك ئەم چوار خەسڵەتەی کۆکردەوە ئەوە کەسێکی موخلیصە لە کردەوەکانیدا – إنشاء الله –)[١].

جوان ورد بەرەوە لێرەدا بزانە چۆن نەرمونیانی گێڕاوە بە شوێن کەوتنی سوننەت، چونکە نەفس حەزی بە شتانێکە، وە کە حەزی پێکرد داوای دەکات بە پەلە، چونکە بەشی لەو شتەدا هەیە، وەئەم ئارەزوە تەنها لەسەرخۆی سنورەکەی دەشکێنێ، وە بەلەسەرخۆی مرۆڤ دەتوانێ چاودێری کردەوەکانی بکات بە چاوی سوننەت بۆ ئەوەی شیاوی حەق بێت، نەك بە چاوی هەواو ئارەزو، هەربۆیە **ئیبراهیممی خەواص** دەفەرموێت: (**پەلەکردن ڕێدەگرێت لە پێکانی حەق**)[٢].

بەهەرحاڵ لە ڕاستیدا بابەتی: (**ئیخلاص لە دینداریدا بۆ خوا**) بابەتێکی دورو درێژە، وە زۆری دەوێت بۆ بەدەست هێنانی، بەڵکو لە گەورەترین بابەتەکانی ئاینە پاکەکەمانە بە تێکڕای، وە بەڵام ئامانجی من لێرەدا هەوڵدانە بۆ تۆزێك شارەزای بون و سەرلێدەرچون لێی وە لەو بنەمایانەی کە بۆ هیچ کەسێك نیە کە کەمتەرخەمی تێدا بکات، وە ئیخلاص – لەگەڵ ئەمەدا – زۆر لەوە گەورەترە کە کتابێك بتوانێ هەموی باس بکات، یان وتارێك هەموی لەخۆبگرێت.

---

[1] رواه البيهقي في الشعب (٦٤٧٥).

[2] رواه البيهقي في الشعب (٦٤٧٧) بسند صحيح.

بنچینەی دووەم
ڕێگا تەنها یەك ڕێگایە

بنچینەی دووەم: ڕێگا، یەك ڕێگایە

چـاك بزانــە –ڕەحمــەتی خـوات لێبێـت– ئـەو ڕێگایـەی كـە دەسـتەبەری خۆشیەكانی ئیسلامت بۆ دەكات یەك ڕێگایەو نابێت بە چەند دانەیەك، لەبەرئـەوەی خوای گەورە سەركەوتنی تەنها بۆ یـەك حـزب بڕیـارداوەوە فەرمویـەتی: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ حِزْبُ ٱللَّهِۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ﴾ المجادلة: ٢٢

واتە: ئەوانەی كە دۆستایەتی و دوژمنایەتی تەنها لـەبەر ڕەزامەندی خوا دەكەن، ئا ئەوانە ئەوانەن كـە خـوای گـەورە ئیمـانی لـەناو دڵـەكانیانـدا جـێگیر كـردووەو بەردەوام یارمەتیان دەدات و وە ڕازی بوە لـێیان و بەهەشتێكی بۆ ئامادە كردون كـە خۆشیەكانی نەبڕاوەیە، وە هەرئەوانەش حزبی خوان، چاك بزانن كە تەنها حزبی خوا سەرفرازو سەركەوتون، وە باقی حزبەكانی تر حزبی شەیتانن و سەرشۆڕن.

وە سەرخستنی تەنها بۆ ئەم حزبە بڕیارداوەوە فەرمویەتی: ﴿ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴾ المائدة: ٥٦

واتە: هەركەسێك دۆستای خواو پێغەمبەرەكەی (ﷺ) و باوەڕداران بكات، ئەوە ئەو كەسە لەگەڵ حزبی خوادایە، وە خوای گەورە سەریدەخات بەسەر هەمو نارەحەتیەكانداوە دەستەبەری هەمو خۆشیەكانی بۆ دەكات، چونكە بەڕاستی تەنها حزبی خوا سەركەوتوەو سەردەخرێن.

وە چەند بگەڕێیت بەناو قورئان و سوننەتی پێغەمبەری خوادا (ﷺ) ئەوا هەرگیز نایبینی پارچەپارچەكردنی ئوممەت بۆ چەند كۆمەڵ و بە حزبایەتی كردنی لە چەند گروپێكدا ئیللا سەرزەنشت كراوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلَا تَكُونُواْ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗاۖ كُلُّ حِزۡبِۭ بِمَا لَدَيۡهِمۡ فَرِحُونَ ﴾ الروم: ٣١ - ٣٢

واتە: وەكو هاوەڵ دانەرەكان مەبن، چونكە هاوەڵ دانان دژی تەوحیدە، وە پارچەپارچە بونە لەكاتێكدا تەوحیدواتە یەكگرتن و خڕبونەوە لەدەور یەك ڕێبازو بەرنامە كە ئاینی ئیسلامە، وەكو ئەو هاوەڵ دانەرانە مەبن كە دینەكەیان هەرچەندە بەتاڵە كەچی كردویانە بەچەند بەش و گروپ و حزبێك، هەیانە دار دەپەرستێ یان ڕۆژ یاخود مانگ، یان دارو بەرد یاخود مەلائیكەو پێغەمبەران و جنۆكە یان پیاو چاكان و گۆڕو مەزارگەكانیان، ئەم دینانە هەمو بەتاڵ و گومڕاین، وە تەنها حزب و ڕێگای ڕاست ئیسلامە، كەچی دەبینی هەریەكەیان دڵی بەو حزبەو بەرنامەیە خۆشە كە خۆی لەسەریەتی و ئەوانەی تر بە ناحەق دەزانێ، خوای گەورە لەم ئایەتەدا هەڕەشە لە ئیماندارن دەكات كە دینەكەیان پارچە پارچە نەكەن و نەبن بەچەند حزب و گروپێك.

چۆن پەروەردگارمان ڕازی دەبێت لە ئوممەتەکەی بە پارچەپارچە بون دوای ئەوەی پاراستویەتی بە قورئانەکەی، وە بەڕائەتی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) دەکات لەو کارە ئەگەروای لێهات وە هەڕەشەی لێدەکات لەسەری وە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ﴾ الأنعام: ١٥٩

واتە: ئەوانەی کە ئاینەکەیان پارچە چارچە کردوەو بون بە چەند کۆمەڵ و لایەنێك، تۆ لە هیچ شتێکدا لەگەڵ ئەوانە نیت، وە چارەنوس و سەرئەنجامی ئەوانە دەگەڕێتەوە بۆ لای خوا، وە لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکات و سەرئەنجامی کاری خراپی خۆیان نیشان دەدات، وە سزای خۆیان وەردەگرن لەسەر ئەو کارەیان.

لە موعاویەی کوڕی ئەبو سوفیانەوە دەفەرموێت: چاك بزانن کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕۆژێك هەستا لەناوماندا وە فەرموی: (**ئاگادار بن ئەوانەی پێش ئێوە لە ئەهلی کیتاب (واتە جولەکەو گاور) پارچەپارچە بون بۆ حەفتاو دو تاقم، وە ئەم ئوممەتەش پارچەپارچە دەبێت بۆ حەفتاو سێ تاقم، حەفتاو دویان دەچنە ناو ئاگری دۆزەخەوە، وە تەنها یەك دانەیان دەچێتە بەهەشتەوە، ئەویش کۆمەڵی موسوڵمانانە**)[1].

---

[1] رواه أحمد (٤\١٠٢)، و أبوداود (٤٥٩٧)، و الدارمي (٢\٢٤١)، و الطبراني (١٩\٣٧٦,٨٨٤-٨٨٥)، و الحاكم (١\١٢٨)، و غيرهم. و هو صحيح.

و رواه أحمد (٢\٣٣٢)، و أبوداود (٤٥٩٦)، و الترمذي (٢٦٤٢)، و ابن ماجة (٣٩٩٠)، و أبويعلى (٥٩١٠,٥٩٧٨,٦١١٧)، و ابن حبان (١٤\٦٢٤٧)، و (١٥\٦٧٣١)، و الحاكم (١\٦,١٢٨)، و غيرهم من حديث أبي هريرة، وله روايات أخرى كثيرة عن أنس، و عبدالله بن عمرو بن العاص، و غيرهما.

وصححه الترمذي و الحاكم و الذهبي و الجوزجاني في الأباطيل (١\٣٠٢)، و البغوي في شرح السنة (١\٢١٣)، و الشاطبي في الاعتصام (٢\٦٩٨- الهلالي) و ابن تيمية كما في المجموع (٣\٣٤٥)، و ابن حبان في صحيحه (٨\٤٨)، و ابن كثير في تفسيره (١\٣٩٠)، وابن حجر في تخريج الكشاف (ص ٦٣)، و العراقي في المغني عن حمل

ئـەمیری صـەنعانی ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**بـاس كردنـی ئـەو ژمارەیە لە فەرمودەكەدا بۆ ئەوە نیـە كـە بڵێت ئەوانـەی كـە تیادەچـن زۆرن، وە بەڵام بـۆ ڕونكردنـەوەی ئەوەیـە كـە ڕێـچكەكانی گـومڕای فراوانـەو چـەندەها لقـی لێدەبێتـەوە، وە ڕێگـای حـەق یـەك ڕێگایـە، هاوشـێوەی ئـەوەی كـە پێـشەوایانی تەفسیر باسیان كردوە دەربارەی ئەو فەرمودەی خوا:** ﴿وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦ﴾الأنعام: ١٥٣

واتە: شوێن ڕێچكەكان مەكەون، با لـە ڕێگە ڕاستەكە لاتان نەدات.

كە ڕێگەی بە كۆ هێناوەوە قەدەغەی كردوە لە شوێن كەوتنی بۆ ڕونكردنەوەی ئەوەی كە ڕێچكەكانی گومڕای زۆرو فراوانن و چەندەها لقی لێدەبێتەوە، وە ڕێگەی هیدایەت و حەقی بە تاك هێناوە بە هۆی ئەوەی تەنهایەو نابێتە چەند دانەیەك)[1].

وە لە **ئیبن مەسـعودەوە** ڕەزای خـوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) خەتێكی بۆ كێشاین، پاشان فـەرموی: ئەمـە ڕێگـەی خوایـە. پاشـان چـەند خەتێكی تری كێشا لە لای ڕاستی، وە لـەلای چـەپیەوە، پاشـان فـەرموی: ئەمانـە تولە ڕێگان، وە لەسەر هەر تولە ڕێیەك شەیتانێكی لێیە بانگەواز بۆ ئەو تولە ڕێیـە دەكات**). پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦ﴾الأنعام: ١٥٣[2]

وە دەقی ئەم فەرمودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ڕێگا یەك ڕێگایە.

الاسفار (٣٢٤٠)، و البوصيري في مصباح الزجاجة (٤\١٨٠)، و الألباني في السلسلة الصحيحة (٢٠٣)، و غيرهم كثير جدا.

وإنما ذكرت هذا لإفحام بعض أهل البدع، الذين يحاولون عبثا تضعيف هذا الحديث العظيم الذي قال فيه الحاكم رحمه الله: (هذا حديث كبير – أو – كثر ضبطه بعضهم – في الاصول).

[1] حديث افتراق الامة إلى نيف و سبعون فرقة (ص: ٦٧-٦٨).

[2] رواه أحمد (١\٤٣٥) و غيره وهو صحيح.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**وە ئەمە لەبەرئەوەی ڕێگای گەیەنەر بۆلای خوا یەك دانەیە، وە ئەویش ئەوەیە کە نێردراوی بە هۆیەوە ناردوەوە کیتابی بە هۆیەوە ناردوەتە خوار، وە کەس پێی ناگات تەنها لەم ڕێگایەوە نەبێت، وە ئەگەر خەڵکی لە هەمو ڕێگاکانی ترەوە هاتن وە لە هەمو دەرگاکان بدەن، ئەوا ڕێگاکان لێیان گیراوە، وە دەرگاکان لەسەریان داخراوە، تەنها لەیەك ڕێگەوە نەبێت، وە ئەو ڕێگەیە گەیشتوە بە خوا، وە دەتگەیەنێت بۆ لای خوا**)[١].

لێرەدا دەڵێم: وە بەڵام زۆری ڕێچکەکانی دەبێتە هۆی دروست بونی گومان دەربارەی ڕێگە ڕاستەکەو شەرمەزار بوون و دابڕان لێی، وە تەنها ئەوانە لایان دا لێی لە تاقم و کۆمەڵەکان کە دڵخۆش بوون بە فرەی، وە ترسان لە تەنهای، وە پەلەیان کرد لە گەیشتن و وە ترسان لە چونە ژێر باری درەنگ گەیشتن.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**هەرکەسێك ئەو ڕێگە ڕاستە بە دورو درێژ بزانێت ئەوا ڕۆیشتنی لاواز دەبێت**)[٢].

پێناسەی ئەو ڕێگایە

لەو وتە یەکەمەی ئیبن قەیمەوە ئەو ڕیگایەمان بۆ ئاشکرا دەبێت، وە تێدەگەین کە مەبەست لە ڕێگا ئا لێرەدا بریتیە لە پایەی دوەم لە پایەکانی تەوحید لە دوای شایەتی دانی أن لا الـه الا الله، واتە: شایەتی دانی ئەوەی کە موحوممەد پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، وە بەهەمان شێوە پایەی دوەمە لە پایەکانی قەبوڵ بونی کردەوە، چونکە کردەوەوەرناگیرێ – هەروەك زانراوە – **بەدو مەرج نەبێت:**

١– ئیخلاص لە دینداریدا بۆ خوای گەورە.

---

[1] التفسير القيم (ص: ١٤–١٥).

[2] الفوائد (ص:٩٠) ط. دار الكتب العلمية.

٢- بە تەنها شوێن كەوتن بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ).

وە من ئێستا لە باسی ئەوەدا نیم كە بەڵگە بهێنمەوە بۆ ئەم یاسا بەناوبانگە، لەبەرئـەوەی مەبەسـت لـەم توێژینەوەیـە بریتیـە لـە ڕونكردنـەوەی ڕێگـای پێغەمبەرایەتی كە ناتگەیەنێت بە خوا تەنها ئەو نەبێت، چونكە (**نەزانین دەربارەی ئەو ڕێگەیەو نەهامەتیەكانی و مەبەستی ئەبێتە هـۆی ناڕەحەتیـەكی زۆرو، لەگـەڵ سودێكی كەم**)[1].

وە ڕونكردنەوەی ئەوەی كە ئەم ڕێگەیە یەك دانەیە، وە دروست نیە قسەكردن بەدەم پێغەمبەری خواوە (ﷺ) بە بانگەشەی ئەوەی كە ڕێگـا بـەرەو لای خـوا بـە ژمارەی نەفەسەكانی مرۆڤایەتیە، یان جگە لەوانە لـەو بەنگەشانەی كـە پڕوپوچـی زانـراوە لـە ڕوانگـەی ئـەو ئاینـەی كـە خـوا ناردویـەتی بـۆ ئـەوەی ئەهلەكـەی یـەكپێبگرێت، نـەك پارچەپارچـەیان بكـات، وە خـوای گـەورە دەفـەرموێت:

﴿ وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْۚ وَٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ كُنتُمۡ أَعۡدَآءٗ فَأَلَّفَ بَيۡنَ قُلُوبِكُمۡ فَأَصۡبَحۡتُم بِنِعۡمَتِهِۦٓ إِخۡوَٰنٗا ﴾ آل عمران: ١٠٣

واتە: دەست بگرن بەو حەبلەی خواوە هەرهەموتان وە دەسـتی لێبەرمـەدەن و پارچەپارچە مەبن، چونكەوازهێنان لـەو حەبلـەی خـواو دوركەوتنـەوە لێـی دەبێتـە هۆی دوبەرەكی و جیاواز بون و بێدەسەڵاتی و لاوازی، وە بیهێننەوە یـادی خۆتـان ئەو هەمو خۆشی و نیعمەتانەی كە خوای گەورە ڕشتویەتی بەسەرتاندا، لەوانە پـێش ئەوەی ئەم قورئانە دابەزێت و پەیام بەری بۆ بنێررێت ئێـوە دوژمنـی یـەكتری بـون بەجۆرێك كە گەورە بچوكی دەچەوسانەوە، بەهێز لاوازی دەكوشـت، ماڵوسـامانی یەكتریتان دەخوارد بە داگیركردن و بردن و تالانی و بە غـەش كـردن وە هەمیـشە شەڕوشۆڕ لـەناوتاندا بو بەلام خوای گەورە بە فەزڵ و ڕەحمەتی خۆی ئـەم قورئانـەی

[1] الفوائد لابن القيم (ص ٢٢٣).

نارده خوارەوەوە هەموتانی كرد بە برا. كەواتە گەڕانەوە بۆ دوبەرەكی و جیاوازی گەڕانەوەیە بۆ سەردەمی پێش هاتنی ئیسلام، وە نەخۆشیە نەك چارەرسەر.

وە تەفسیری ئەم حەبلە هاتوە كە دەستبەری كۆكردنەوەی موسوڵمانانە بە: (كتابی خوا).

ئیبن مسعود ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئەم ڕێگەیە ئامادەبوی تێدایە، شەیتانەكان ئامادەن تێیدا، بانگ دەكەن: ئەی بەندەكانی خواوەرن! ئەمە ڕێگەیە، بۆ ئەوەی خەڵكی لابدەن لە ڕێگەكەی خوا! ئێوەش پشت ببەستن بە حەبلی خوا، لە ڕاستیدا حەبلی خوا كتابەكەی خوایە**)[1].

وە لەم ئەسەرەوە دوو سود هەیە:

یەكەمیان: كە ڕێگا یەكە، وە بەڵام شەیتانەكان چواردەوری دەدەن بە مەبەستی ئەوەی خەڵكی لە چوار دەور دور بخەنەوە، وە هیچ ڕێگەیەك نادۆزێتەوە بۆ بڵاوە پێكردنیان كە چاك بێت لەو بانگەشەیە نەبێت كە دەڵێت چەندەها ڕێگا هەیە! وە هەركەسێك وا نیشانی خەڵكی بدات كە حەق داخراو نیە تەنها لە دوتوێی یەك ڕێگەدا، ئەوە بە دڵنییایەوە ئەو كەسە شەیتانە، وە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ﴾یونس: ٣٢

واتە: لەدوای حەق و ڕاستی هیچ شتێك نیە تەنها گومڕای نەبێت.

دووەم: لێكدانەوەی (حەبلی خوا) — كە پێویستە موسوڵمانان دەستی پێوە بگرن بۆ ئەوەی یەكبگرن — بە قورئانەكەی خوا، وە ئەمەش دژوار نیە لەگەڵ

---

[1] رواه أبو عبيد في فضائل القران (ص ٧٥)، و الدارمي (٢\٤٣٣)، و ابن نصر في السنة (٢٢)، و ابن الضريس في فضائل القران (٧٤)، و ابن جرير في تفسيره (٧٥٦٦– شاكر)، و الطبراني (٩\٩٠٣١)، و الاجري في الشريعة (١٦– الوطن)، و ابن بطة في الإبانة (١٣٥)، وهو صحيح.

وتەكەی **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت كە دەڵێ: (**ڕێگای ڕاست: ئەوەیە كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئێمەی لەسەر بەجێهێشت**)[١].

لەبەرئەوەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) قورئان و سوننەتی بۆ بەجێهێشتن، هەروەك فەرمویەتی: (**بۆم بەجێهێشتون لە دوای خۆم كە ئەگەر دەستی پێوە بگرن ئەوا هەرگیز گومڕا نابن: ئەویش: كتابەكەی خواوە سوننەتەكەم**)[٢].

وە هەروەها لەبەرئەوەی سوننەت وەكو كتابەكەی خواوایە لەوەدا كە ئەویش هەروەحیە، پاشان سوننەت لێكدەرەوەی قورئانە، بەڵكو باشترین كەس كەوتەكانی خوای لێكدابێتەوە لەناو دروستكراوەكانیدا پێغەمبەری خوایە (ﷺ)، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێ:﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾النحل: ٤٤

واتە: ئێمە ئەم قورئانەمان بۆ تۆ ناردوەتە خوارەوە بۆئەوەی كە بۆ خەڵكی ڕون بكەیتەوە ئەو حوكم و یاساو فەرمانانەی كە خوای گەورە باسی كردوە تێیدا هەتا خەڵكی لەسەر چاوڕۆشنی بژین و هیچ بەهانەیەكیان نەمێنێت بۆ ڕۆژی دوای وە نەڵێن خوا هیچ بەرنامەیەكەی بۆ ئێمە دانەبەزاندوە یان بڵێن ئێمە لەو شتانە تێناگەین كە خوا باسی كردوە.

وە **عائیشە** خوا لێی ڕازیبێت دەفەرموێت: (**خورەوشتی هەموی قورئان بو**)[٣].
هەربۆیە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی بە ئوممەتەكەی كردوە كە ئەگەر توشی ناكۆكی و دوبەرەكی بون دەست بگرن بە سوننەتەكەیەوە، وە فەرمویەتی: (...**وە هەركەسێك لە ئێوە بژی لەدوای من ئەوا جیاوازی و دوبەرەكیەكی زۆر دەبینێ،**

---

[1] رواه الطبراني (١٠\١٠٤٥٤)، و البيهقي في الشعب (٤\١٤٨٧)، و نحوه ابن جرير في تفسيره (٨\٨٨-٨٩)، و ابن وضاح في البدع (٧٦- بدر)، وهو صحيح.

[2] رواه مالك (٢\٨٨٩)، و ابن نصر في السنة (٦٨)، و الحاكم (١\٩٣) و حسنه الألباني في تعليقه على المشكاة (١٦٨).

[3] رواه أحمد (٦\٩١,١٦٣)، و مسلم (٧٤٦).

ئاگادارتان دەکەم بەوەی کە دەست بگرن بە سونەتەکەمەوەو پابەند بن پێوەی وە بەسوننەتی جێنشینە هیدایەت دراوەکانم، بە باشی پەیوەست بن پێوەی، وە بە کاکیلەکانتان قەپاڵی پێدابکەن، وەوریابن لە شتە داهێنراوەکان (کە مەبەست پێی ئەو شتانەیە کە لە دیندا زیاد کراون)، **چونکە هەمو زیاد کردنێك لە دیندا بیدعەیە...)**[1].

ئیبن بە ططە ڕەحمەتی خوای لێبێت لە باسی کۆڕای وتەی پێشین لەسەر یەك بیروباوەڕ دەفەرموێت: (**چاخی یەکەم بەردەوام لەسەر ئەوەبون بە تێکڕا، لەسەر خۆشەویستی و کۆبونەوەی دڵەکان و ڕێکەوتن لەسەر یەك ڕێباز: قورئانەکەی خوا ئەیگێڕانەوە لە تاوان، وە سوننەتی موستەفا پێشەوایان بو، ڕاو بۆچونیان بەکار نەدەهێنا، وە هەڵپەیان نەدەکرد بۆلای هەواو ئارەزو، بەردەوام ئەو خەڵکە لەسەر ئەوەبون، وە دڵەکان بە پاراستنی خوای خاوەن دەسەلأت پارێزراو بو، وە نەفسەکان لە گرفتارییان بە چاودێری ئەو بەندکرابون)**[2].

وە ڕاستی کرد ڕەحمەتی خوای لێبێت، چونکە لەڕاستیدا ئاینەکەی خوا یەکەو جیاواز نیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوۡ كَانَ مِنۡ عِندِ غَيۡرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ ٱخۡتِلَٰفٗا كَثِيرٗا﴾ النساء: ٨٢

واتە: ئەگەر ئەو قورئانە لەلایەن غەیری خواوە بوایە ئەوا جیاوازی و ناتەواوی زۆرتان تێدا دەبینی.

وە ئەو ڕێگەیەی کە خەڵکی بۆ بانگ دەکەین بریتیە لە ئاشکراترین و ڕوناکترین و تەواوترین و دەوڵەمەندترین ڕێگە، لە **عیرباضی کوڕی ساریەوە** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمویەتی: (**ئێوەم بەجێهێشتوە**

---

[1] رواه أبوداود (٤٦٠٧)، و الترمذي (٢٦٧٦)، و غيرهم، وهو صحيح.
[2] (الإبانة) — القدر (١\٢٣٧).

لەسەرویێنەیەکی ڕوناك و سپی، شەوی وەکو ڕۆژوایە، لەدوای من کەس سەری لێناشێوێت تێیدا مەگەر کەسێك كە خۆی بەهیلاکا چوبێت)[1].

وە ئەگەر مرۆڤ بیەوێت تەواوی بکات یان بیڕازێنێتەوە بە شتێك کە پێغەمبەر (ﷺ) نەیکردبێت هەروەها هاوەڵەکانی، ئەوا ئەو کارەیان دەیان بات بەرەو تولە ڕێگاکان، بەڵکو بەرەو شیوەکانی فەوتان، وە هەر ئەوەشە کە پێغەمبەر (ﷺ) ناوی بردوە بە: (**داهێنان گومڕاییە**).

هەربۆیە نارەزای پێشینی چاك توندە لە بەرامبەر ئەوانەی کە شت زیاد دەکەن لە دیندا، یان شتی تێکەڵ دەکەن بەبیرو ڕای خۆیان.

عومەری کوڕی خەتتاب خوالێی ڕازی بێت دەفەرموێت: (**وریابن لە دانیشتن لەگەڵ هاوەڵانی ڕاو بۆچون، ئەوانە دوژمنی سوننەتن، سوننەتم پێڕاگەیاندن بۆئەوەی ئاگاداری بکەن و بیپارێزن، وە لەبیریان کرد – وە لەڕیوایەتێکدا: وە لەدەستیان دەرچو – وە فەرمودەکان کە باش دڵی بدەنێ، وە پرسیاریان لێکرا لە شتانێك کە نایزانن، شەرمیان کرد بڵێن: نازانین! وە فەتوایاندا بە بیرو بۆچونی خۆیان، وە گومڕا بوون و خەڵکێکی زۆریشیان گومڕا کرد، وە گومڕابون و لایان دا لە ڕێگای ڕاست، وە چاك بزانن کە پێغەمبەرەکەتان (ﷺ) خوای گەورە نەیبردەوە بۆلای خۆی هەتا بەوەحی بێپێویستی کرد لە ڕاوبۆچون، وە ئەگەر ڕاوبۆچون لەپێشتر بوایە لە سوننەت ئەوا ژێرەوەی خوفەکان لەپێشتر بو بۆ مەسح کردن لە پشتەکەی)**[2].

---

[1] رواه أحمد (٤\١٢٦)، و ابن ماجة (٥)، و (٤٣)، و ابن أبي عاصم في السنة (٤٨–٤٩)، و الحاكم (١\٩٦)، و صححه الألباني في ظلال الجنة في تخريج السنة (١\٢٧).

[2] أخرجه ابن أبي زمنين في أصول السنة (٨)، و اللالكائي في شرح أصول الاعتاقد (٢٠١)، و الخطيب البغدادي في الفقيه و المتفقه (٤٧٦–٤٨٠)، و ابن عبدالبر في جامع بيان العلم و فضله (٢٠٠١)، و (٢٠٠٣–٢٠٠٥)، و ابن حزم في الاحكام (٦\٤٢–٤٣)، و البيهقي في المدخل (٢١٣)، قوام السنة في الحجة (١\٢٠٥). وفي بعض أسانيدها لين، وفي

وە لەبەرئــەوەی ئــاین ڕاوەســتاوە لەســەر شــوێن كــەوتن نــەك داهێنــان، وە بیروبۆچون زۆربەی كات سەرزەنشت كراوە، چونكە زۆرێك لە كاروبارەكانی ئاین عەقڵ بەتەنها دەركی پێناكات و ڕێنمویی ناكات بۆی، بەتایبەت لە كاتێكا كە عەقڵەكان جیاوازن لە تێگەیشتنەكانیاندا، وە لەو شتانەی كە كاریگەریان تێدەكات، وە بیروبۆچون لەوانەیە هەندێ جار سوپاس بكرێت.[١]

وە **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**شوێن سوننەت بكەون، وە شت زیاد مەكەن، سوننەتاتن بەسە، پەیوەست بن بە قورئان و سوننەتەوە**)[٢].

وە **عەبدوڵای كوڕی عومەر** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**هەمو بیدعەیەك گومڕاییە، با خەڵكیش بە چاكی بزانن**)[٣].

وە مادام باسەكەم دەربارەی كاریگەری بیدعەیە لە دابڕینی ڕێگا لە ئەوكەسەی بەدوای ڕێگای ڕاستدا دەگەڕێت، ئەوا لێرەدا باسی ئەسەرێك دەكەم لە **ئیبن عەبباسەوە** لەو بارەیەوە، كە بەڵگەیە لەسەر فراوانی زانستی هاوەڵان، لە عوسمانی كوری حاضرە وە دەفەرموێت: (چومە لای ئیبن عەبباس وە پێم وت: ئامۆژگاریم

الاخرى انقطاع، لكن يقوي بعضها بعضا، فلعله لهذا قال ابن القيم رحمه الله: (و أساند هذه الاثار عن عمر في غاية الصحة). إعلام الموقعين (١\٤٤).

[1] بڕوانە تێروتەسەلی ئەو بابەتە لەلای ئیبن قەیم لە إعلام الموقعین (١\٦٣).

[2] رواه وكيع في الزهد (٣١٥)، و عبدالرزاق (٢٠٤٦٥)، و أبوخثيمة في العلم (٥٤)، و أحمد في الزهد (ص ٦٢)، و الدارمي (١\٦٩)، و ابن وضاح في البدع (٦٠- بدر)، وابن نصر في السنة (٧٨)، و (٨٥)، و الطبراني (٩\٨٧٧٠، ٨٨٤٥)، و ابن بطة في الابانة \الإيمان (١٦٨-١٦٩)، و (١٧٤-١٧٥)، و (١٩٢)، و اللالكائي في شرح أصول الاعتقاد (١٠٤)، و (١٠٨)، و البيهقي في المدخل (٣٨٧-٣٨٨)، و الخطيب في الفقيه و المتفقه (١\٤٣)، و صححه الالباني في تعليقه على كتاب العلم لأبي خثيمة.

[3] رواه ابن نصر في السنة (٨٢)، و اللالكائي في شرح أصول الاعتقاد (١٢٦)، و البيهقي في المدخل (١٩١)، وهو صحيح.

بكە. ئەویش وتی: **بەڵێ! پابەندبە بە تەقوای خواوە، وە بەردەوام بون لەسەر ڕێگەی ڕاست و ئەسەر، شوێنكەوتەبەوە شت دامەهێنە)**[١].

جوان ورد بەرەوە لەمە! ئەو دو شتی بۆ كۆكردەوە كە بریتین لە:

–تەقوای خوا: كە لێرەدا بەمانای ئیخلاص دێت، چونكە لەگەڵ شوێن كەوتندا هێناویەتی.

–وە شوێن كەوتن: كە بەواتای ڕێگەی ڕاست دێت، وەك پێشتر باسمان كرد.

پاشان ئاگاداری داوە لەو شتانەی كە دژوارە لەگەڵ ئەو دوانە، كە ئەویش بیدعەیە، ئابەو شێوەیە دەبینی تێكڕای وتەكانی پێشین كۆكەرەوەو بنەبڕە لەگەڵ كورتیەكەیدا.

وە پێشینی چاك بەردەوام توند بون لەسەر ئەوانەی كە دەگەڕێن بەدوای وتەی پیاوانێك بۆئەوەی پاڵەپەستۆ بخەنە سەر حوكمەكانی پێغەمبەری خوا (ﷺ)، هەرچەندە بڵند بێت پلەوپایەی ئەو پیاوە بەڕێزانە.

وە گومانی تێدا نیە كە بەكارهێنانی ئەدەب لەگەڵ ئەهلی عیلمداو خۆشەویستیان و وە پێش خستنیان بەسەر ئەوانەی كە لەدوای ئەوان هاتون، وە تۆمەت دانە پاڵ بۆچونی خۆت لە بەرامبەر بۆچونی ئەواندا كارێكە كە زۆر گرنگە، بەڵام ئەمە شتێكە، وە پێش خستنی دەق لە دوو وەحیەكە دوای ڕونبونەوەی شتێكی ترە.

عوروە بە ئیبن عەبباسی فەرمو: (دایك ڕۆڵە ڕۆت بۆ بكات! خەڵكیت گومڕا كرد! فەرمان دەكەی بە عومرە كردن لەم دە ڕۆژدا (كە مەبەست پێی دە ڕۆژی

---

[1] رواه الدارمي (١\٥٣)، و ابن وضاح في البدع (٦١– بدر)، و ابن نصر في السنة (٨٣)، و ابن بطة في الابانة \الإيمان (٢٠٠)، و (٢٠٦)، و الخطيب في الفقه و التفقه (١\١٧٣) من طريق تقوي إحداهما الأخرى.

مانگی ذي الحجـة) یـە، لـە کاتێکدا عـومرەی تێدا نیـە؟! ئـەویش فـەرموی: ئـەی عورەی! دەیکەواتە پرسیار لە دایکت بکـە. ئـەویش وتـی: خـۆ ئەبوبـەکرو عومـەر شـتی وایـان نـەوتوە، وە ئـەوان زۆر شـارەزاترن لـەتۆ دەربـارەی پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) وە لەتۆ زیاتر شوێنی دەکـەون. ئـەویش فـەرموی: **ئـا لێـرەوە بۆتـان دێـن! ئێمەوتـەی پێغەمبـەری خواتـان (ﷺ) بـۆ دەهێـنین، ئێـوەش وتـەی ئەبوبـەکرو عومەر؟!** – وە لە ڕیوایەتێکی تردا –: **ئەو دوانە – دایك ڕۆڵە ڕۆت بۆ بکات!– لـە پێشترن لەلات یان ئەوەی کە لە کتابەکەی خوادایە، وە ئەوەش کە پێغەمبەری خوا بە سونەت گێڕاویەتی بۆ هاوەڵەکانی و ئوممەتەکەی –)**.

وە لـە ڕیوایـەتێکی تـردا: (**وایـدەبینم تیـا دەچـن، ئـەڵێم: پێغەمبـەر (ﷺ) وا دەفەرموێت، کەچی دەڵێت: ئەبوبەکرو عومەر قەدەغەیان کردوە!!**)[1].

شێخ **عبدالرحمن کوڕی حەسەن** ڕەحمەتی خوای لێبێت دوابەدوای ئەم ئەسەرە دەفەرموێت: (**وەوتەکەی ئیبن عەبباس ئەوەی تێدایە کـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوەی هەرکەسێك بەڵگەی پێگەیشت وەوەری نەگرت بـە هـۆی چـاولێکردنی ئیمامەکـەی، ئەوە پێویستە بە توندی ئیدانە بکرێت لەبەرئەوەی موخالەفەی بەڵگەی کردوە**)[2].

هەروەها فەرمویەتی: (**لە ڕاستیدا ئـەم کـارە ناشـیرینەوەك بەلایـەك بـەربلاوە، بەتایبەت لەلایەن ئەوکەسانەی کە خۆیـان ئەدەنـە پـاڵ زانسـت، چـەندەها فێـڵ و تەڵەیان داناوە بۆ ڕێگری کردن لەوەرگرتنی قورئان و سوننەت، وە ڕێگریان کرد لە**

---

[1] رواه إسحاق بن راهوية في المطالب العالية (١٣٠٦– الوطن)، و ابـن أبـي شـيبة (٤\١٠٣)، و مـن طريقـه الطبرانـي (٢٤\٩٢)، و رواه أحمد (١\٢٥٢,٣٢٣,٣٣٧)، و الطبراني أيضا (٢٤\٩٢)، وفي الاوسط (١\٤٢)، و الخطيب في الفقه و المتفقه (٣٧٩,٣٨٠)، وابن عبدالبر في جامعـه (٢٣٧٨)، و (٢٣٨١) و صـححه ابـن حجـر في المطالـب، و حـسنه الهيثمي في المجمع (٣\٢٣٤)، و ابن مفلح في الاداب الشرعية (٢\٦٦).

[2] فتح المجيد شرح كتاب التوحيد (ص ٣٣٨).

شوێن کەوتنی پێغەمبەر (ﷺ) و وە بەگەورە زانینی فەرمانەکانی و نەهیەکانی، وە لەو فێڵانەیان ئەو قسەیانە:

(کەس بەڵگە بە قورئان و سوننەت ناهێنێتەوە تەنها موجتەهید نەبێت، وە ئیجتیهادیش بەهەمو شێوەیەك نەماوەو دابڕاوە)!.

وە دەڵێت: **(ئەو کەسەی کە من چاولێکەری دەکەم لەتۆ زاناترە بە فەرمودەکانی و ئەو حوکمانەی کە هەڵوەشێنەرەوەن و ئەوانەش کە هەڵوەشاونەتەوە)!.**

وە هاوشێوەی ئەوە لەو وتانەی کە ئامانجەکەی وازهێنانە لە شوێن کەوتنی ئەو پێغەمبەرەی (ﷺ) کە بە هەواو ئارەزوی خۆی قسە ناکات، وە پشت بەستن بە کەسێك کە دەگونجێ هەڵە بکات، لەگەڵ ئەوەی غەیری ئەو لە پێشەوایانی تر موخالەفەی دەکەن، وە رێگری دەکەن لەوتەکەی بە بەڵگە، وە هیچ پێشەوایەك نیە ئیللا ئەوەی کە پێیەتی هەندێکە لە زانست نەك هەموی، وە ئەوەی کە پێویستە لەسەر هەمو کەسێك (مکلف) کە ئەگەر هاتو بەڵگەی پێگەیشت لە قورئان و سوننەت، وە تێگەیشت لێی کە کردەوەی پێبکات، با پێچەوانەشی بکەن ئەوانەی کە پێچەوانەی دەکەن، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱتَّبِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡ وَلَا تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَۗ قَلِيلٗا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴾ الأعراف: ٣

واتە: شوێن ئەو قورئانە بکەون کە بۆتان دابەزیوە لەلایەن پەروەردگارتانەوە، ئەو پەروەردگارەی کە دەیەوێت پەروەردەکردنتان تەواو بکات هەربۆیە ئەو پەیامەی بۆناردون کە ئەگەر شوێنی بکەون پەروەردەتان تەواو دەبێت و وە نیعمەتەکانی تەواو دەڕژێنێت بەسەرتانداو ڕێنمومایتان دەکات بۆ چاکترین و بەرزترین خوڕەوشت و کردار، وە شوێن هەواو ئارەزوی خەڵکانی تر مەکەون و دۆستایەتیان مەکەن وە لەبەر خاتری ئەوان واز لە حەق بهێنن، وە ئەگەر بیرتان

بكردايەتـەوەو بەرژەوەنـدی خۆتـان بزانيايـە، ئـەوا زەرەرتـان بەسـەر سـوددا هەڵنەدەبژارد، وە دوژمنتان بەسەر دۆستا هەڵنەدەبژارد.

وە دەفـەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ العنكبوت: ٥١

واتە: ئایا بەسیان نیە ئەو بێباوەڕانە كە چاك دەزانن و دڵنیان لە ڕاستگۆی تـۆ، وە لە ڕاستی ئەو قورئانەی كە بۆت هێناون، لە كاتێكدا كـە بۆیـان دەخوێنرێتـەوە، چونكە دەزانن كە ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارە (ﷺ)، وە هاتنی ئەو قورئانەو ناردنی بەودا گەورە تـرین بەڵگەیـە لەسـەر ڕاسـتێتی ئـەو قورئانـە، وە پاشـان نـەتوانینیان لەبەرامبەر بەربەرەكانە كردنی بەڵگەیەكی ترە، وە پاشان دەركەوتنی و ئاشكرابونی و وە ڕاگەیاندنی لەلایەن پێغەمبەرەوە (ﷺ) لە كاتێكدا كە پـشتیوانی كـەم بـو وە دوژمنـانی زۆر بـون، وە ئـەو شـتانە هـیچ لـە گرۆتینـی كـەم نـەكردەوە بـەڵكو لەبەرچاوی هەمویاندا بانگەوازی بۆ دەكردوە دەیوت ئەمەوتەی پەروەردگارمـە، وە كەس نەیتوانی بەرپەرچی بداتەوەو یان وتەیەك بهێنێت كەوەكو ئەو بێت، وە دەست گرتنی بەسەر هەمو پەیامەكانی پـێش خـۆی و دانـان بەوشـتانەی كـە ڕاسـت بـوە تێیانداو بە درۆ خستنەوەی ئەو شـتانەی كـە زیـاد كرابـون و دەسـتكاری كرابـون تێیانـدا، هـەروەها ڕێنمـونی ئـەو قورئانـە بـۆ ڕێگـەی ڕاسـت، لـە فەرمانـەكانی و نەهیەكانی، دەبینی فەرمانی بە شتێك نەكردوە كە عـەقڵ بڵێـت: خۆزگـە فـەرمانی پێنەكردایە، وە قەدەغەی شـتێكی نـەكردوە كـە عـەقڵ بڵێـت: خۆزگـە قەدەغـەی نەكردایە، بەڵكو هەمو حوكمەكانی پڕبەپڕی دادپەروەری و هاوسـەنگیە، وە بەسـە بۆ كەسێك كە حەقی بوێت، چونكە بە ڕاسـتی ئـەم قورئانـە ڕەحمـەت و بـەزەی و یادخستنەوەیە بۆ ئەوانەی كە باوەڕیان هێناوە.

وە پێشتر باسی کۆدەنگی کرا لەسەر ئەوە، وە باسی ئەوە کرا کە کەسی چاو لێکەر (مقلد) لە ئەهلی عیلم نیە، وە هەروەها ئەبو عومەری کوڕی عبدالبرو جگە لەویش باسی کۆدەنگیان کردوە لەسەر ئەوە)[١].

وە بەگەورەزانینی سوننەت گەشتبوە ئاستێك لەلای پێشینی چاکمان کە ئەوان کە سێك فەرمودەیەکی پێغەمبەری (ﷺ) ڕەت بکردایەتەوە دەیاندایە پێش شمشێر، هەروەك **شافیعی** کاتێ کە شکاتی کرد لە بیشری مریسی لە لای قازی ئەبی ئەلبەختەری، وە فەرموی ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**وتووێژم کرد لەگەڵ مریسی دەربارەی تیروپشك[٢]، ئەویش وتی – واتە مریسی: ئەی باوکی عبدالله، ئەوە قومارە!! منیش بردم بۆلای ئەبا ئەلبەختەری وە پێم وت: گوێم لە مریسی بو دەیوت: تیروپشك قومارە! ئەویش وتی: ئەی باوکی عبدالله، شایەتێکی تر بهێنە دەیکوژم**).

وە لە ڕیوایەتێکی تردا: **شایەتێکی ترو بەرزی دەکەمەوە لەسەر تەختەو لە خاچی دەدەم)[٣].**

---

[1] فتح المجيد شرح كتاب التوحيد (ص ٣٣٩-٣٤٠).

[2] مەبەستی ئەو فەرمودەیەیە کە عیمرانی کوڕی حوصەین ڕیوایەتی کردوە: (کە پیاوێك شەش بەندەی ئازاد کرد لە کاتی سەرەمەرگیدا، وە هیچ سامانێکی تری نەبو جگە لەوان، هەربۆیە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگی کردن وە کردنی بە سێ بەشەوە، پاشان تیروپشکی بۆکردن، دوانیانی ئازاد کرد، وە چواریانی کردەوە بە کۆیلە، وە زۆر بە توندی سەرزەنشتی ئەو پیاوەی کرد). رواه مسلم (١٦٦٨).

[3] رواه الخلال في السنة (١٧٣٥)، و الخطيب في تاريخه (٧\٦٠)، و إسناده صحيح.

بنچینەی سێیەم
شوێن کەوتنـی قورئان و سوننەت

بنەمای سێیەم
شوێن كەوتنی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاك

بگەڕێرەوە بۆ الاعتصام للشاطبي (٢\٢٥٢).

ئەوەی کەوا ناکۆکی تێدا نیە لەنێوان موسوڵمانانداا لەکۆن و تازەدا ئەوەیە کە ئەو ڕێگایەی خوای گەورە پێی ڕازیە بۆ ئێمە بریتیە لە ڕێگای قورئان و سوننەت، وە هەمو شتێك بۆلای ئەو ڕێگایە دەگێڕنەوەوە دەستپێکیشان هەر لەو ڕێگەیەوەیە، ئەگەر جیاوازیش بن لەڕوەکانی هێنانەوەیان بە بەڵگەواتە قورئان و سوننەت.

وە خوای گەورەش زەمانەتی بەردەوامی و دامەزراوەی بۆ ئەو کەسە کردوە کە شوێن قورئانی پیرۆز دەکەوێت هەربۆیە لەسەر زوبانی جنۆکە باوەڕدارەکانەوە فەرمویەتی: ﴿ قَالُواْ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ الأحقاف: ٣٠

واتە: ئەی گەلەکەمان ئێمە گوێمان لە پەیام و قورئانێك بو کە لەدوای موسا سەلامی خوای لەسەربێت هاتۆتە خوارەوە کە هەموو ئەو پەیامانەی کە پێش ئەم هاتونەتە خوارەوە بەڕاستی دەزانێت و دڵنییای لەسەر دەکاتەوەوە ئەو قورئانە ڕێنمونی هەمو مرۆڤایەتی دەکات بۆ ڕاستی و ڕێگایەکی ڕاست و ڕەوان.

هەروەك چۆن زەمانەتی ئەوانە دەکات کە شوێن پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەکەون، کە خوای گەورە پێی دەفەرموێت: ﴿ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ الشورى: ٥٢

واتە: بەڕاستی ئەو بەرنامەیەی کە بۆتۆمان ناردوەتەوە خوارەوە ڕێنمونی دەکات بۆ ڕێگایەکی ڕاست و دروست.

بەڵام ئەوەی کەوای لە گروپە ئیسلامیەکان کردوە لە ڕێگای ڕاست لابدەن ئەوەیە کە کۆڵەکەی سێیەمیان لەبیر کردوە کە لە هەردو وەحیەکەدا ئاماژەی پێدراوە، ئەویش بریتیە لە تێگەیشتنی پێشینی چاك بۆ قورئان و سوننەت.

وە بە ڕاستی سورەتی فاتیحە زۆر بەڕونی هەرسێ بنچینەکەی لەخۆ گرتوە:

کە دەفەرموێت: ﴿ ٱهۡدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلۡمُسۡتَقِيمَ ﴾ الفاتحة: ٦

واتە: خوایە گیان ڕێنمونیمان بکەیت بۆ ڕێگای ڕاست.

کە هەردوو بنچینەی قورئان و سوننەت دەگرێتەوە، هەروەك پێشتر باسمان کرد.

وە کە دەفەرموێت: ﴿ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنۡعَمۡتَ عَلَيۡهِمۡ ﴾ الفاتحة: ٧

واتە: ڕێگای ئەوانەی کەوا نیعمەت و بەخشینەکانی خۆتت پێداون.

وە ئەوە تێگەیشتنی پێشین دەگرێتەوە بۆ ئەو ڕێگایە، لەگەڵ ئەوەی کە هیچ کەسێك گومانی نیە لەوەدا کە هەرکەسێك دەست بگرێت بە قورئان و سوننەتەوە ئەوە بەڕاستی هیدایەت دراوە بۆ ڕێگای ڕاست، تەنها ئەوە نەبێت کە تێگەیشتنی خەڵکی بۆ قورئان و سوننەت هەندێکی ڕاستەو هەندێکیشی هەڵەیە، کە ئەوەش پێویستی بە بنچینەیەکی سێیەم هەیە بۆ لابردنی ئەو خیلاف و بیروڕا جیاوازانە، ئەویش بریتیە لە گرێدانی تێگەیشتنی ئەوانەی کەوا پاشینەن بە تێگەیشتنی ئەوانەی کەوا پێشینەن.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**ورد بەرەوە لە نهێنیەکی جوان لە باس کردنی هۆکارو پاداشت بۆ ئەو سێ تاقمە بە کورترین و پوخت ترین دەربڕین، لەبەرئەوەی نیعمەت پێبەخشینیان بەستراوەتەوە بەو هیدایەتەوە کە بریتیە لە زانستی بەسودو کردەوەی چاك**)[1].

وە دەفەرموێت: (**وە هەرکەسێك زیاتر حەق بناسێت و شوێنی بکەوێت ئەوا ئەو کەسە نزیکترە لە ڕێگای ڕاست، وە هیچ گومانیشی تێدا نیە کە هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) ڕەزای خوایان لەسەر بێت ئەوان لەپێشترن بۆ ئەم وەصفەوەك لە**

---

[1] مدارج السالكين (١٣\١).

ڕافیزەکان... هەربۆیە پێشین لێکدانەوەی (ڕێگای ڕاست و ئەهلەکەیان) بە ئەبو بەکرو عومەرو هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لێکداوەتەوە...)[1].

وە ئەمەش دەقێکە لەوەوە ڕەحمەتی خوای لێبێت لەسەر ئەوەی کە باشترین کەسانێك کە خوای گەورە فەزڵ و نیعمەتی زۆری پێبەخشیون لە زانست و کردەوەی چاك هاوەڵانی پێغەمبەرن (ﷺ)، چونکە ئەوان ئامادەی دابەزینی قورئان بون، وە ئاگاداری سوننەت و ڕێنمونیەکانی پێغەمبەر (ﷺ) بون و تێی گەیشتبون و بەجوانی لێکیان دەدایەوە، هەروەك **ئیبن مەسعود** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**هەرکەسێك لەئێوە کە دەیەوێت شوێن کەسێك بکەوێت ئەوا با شوێن ئەوانە بکەوێت کە مردوون، چونکە کەسی زیندوو لە فیتنە پارێزراو نابێت، وە ئەوانە هاوەڵی موحەممەدن (ﷺ)، وە ئەوانە باشترینی ئەم ئوممەتەن، وە خاوەنی باشترین دڵن، وە بەسود ترین زانستیان پێبوە، وە کەمترین داواکاریان هەبوە، ئەوانە گەلێك بون خوای گەورە هەڵی بژاردن بۆ هاوەڵایەتی کردنی پێغەمبەرەکەی (ﷺ) و سەرخستنی ئاینەکەی، بۆیە ڕێزو گەورەی ئەوانتان لەبەر چاو بێت، وە شوێن ڕێبازی ئەوان بکەون، وە ئەوندەی کە دەتوانن دەست بگرن بە ڕەوشت و ئاینی ئەوانەوە، چونکە بەڕاستی ئەوان لەسەر ڕێگایەکی ڕاست بون)**[2].

وە هەروەها دەفەرموێت: (**خوای گەورە سەیری دڵی بەندەکانی کرد دڵی موحەممەدی (ﷺ) بە باشترین دڵ بینی، هەربۆیە هەڵیبژارد بۆخۆی و پەیامەکەی خۆی پێدا نارد، پاشان تەماشای دڵی بەندەکانی کرد لەدوای دڵی موحەممەد (ﷺ) دڵی هاوەڵاکانی بە باشترین دڵ بینی، هەربۆیە کردنی بەوەزیرو یاریدەدەری**

---

[1] مدارج السالكين (١\٧٢-٧٣)، وقد صح هذا التفسير موقوفا على أبي العاليةو الحسن، ذكره ابن حبان في الثقات (٦\٢٩٩) تعليقا، و وصله ابن نصر في السنة (٢٧)، و ابن جرير في تفسيره (١٨٤)، و ابن أبي حاتم في تفسيره (١\٢١-٢٢)، و الحاكم (٢\٢٥٩)، و صححه هو و الذهبي.

وە بڕوانە: الإمامة و الرد على الرافضة لأبي نعيم (٧٣)، فقد ورد فيه مثله عن ابن مسعود رضي الله عنه.

[2] أخرجه بنحوه ابن عبدالبر في جامع البيان (٢\٩٧)و رواه أبو نعيم في الحلية عن ابن عمر (١\٣٠٥).

پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، ئەوان لە پێناو ئاینەکەیدا دەجەنگان، وە هەر شتێك کە موسوڵمانان بە باشی دابنێن ئەوا لەلای خوای گەورەش باشە، وە هەر شتێك بەخراپ دایبنێن ئەوا لەلای خوای گەورەش خراپە)[1].

وە ئەو موسوڵمانانەش کە ئیبن مەسعود مەبەستنی بریتین لە هاوەڵان ڕەزای خوایان لەسەر بێت.

ئیمامی ئەحمەد ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**بنچینەی سوننەت لەلای ئێمە بریتیە لە دەست گرتن بەو بەرنامەیەی کە هاوەڵانی پێغەمبەری (ﷺ) لەسەربووەوە هەروەها شوێنکەوتنیان تێیدا)**[2].

وە هەرکەسێکیش ڕەزامەندی خوای بەدەست هێنابێت لەدوای ئەوان ئەوا بەهۆی شوێن کەوتنی ئەوانەوەیە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَٰنٍ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ﴾ التوبة: ١٠٠ [3]

(**والسابقون الأولون**) ئەوانەن کە پێش ئەم ئوممەتە کەوتن وە دەست پێش خەریان کردووە لە ئیمان هێنان و کۆچ کردن لەبەر خوا بۆ مەدینە، هەروەها تێکۆشاون و بەردەوام لەسەر ئەو ئاینە بوون کە خوای گەورە ناردوویەتی یە خوارەوە کە ئاینی ئیسلامە. (**من المهاجرين**) ئەوانەن کە دەرکران لە ناو ماڵ و سامانیان وە بەتەمای پاداشتی خوای گەورە بوون و ڕەزامەندی ئەویان دەویست وە مەبەستییان سەرخستنی دینی هەڵبژێری خواو پاشان پێغەمبەرەکەی بووە (ﷺ).

---

[1] رواه أحمد (١\٣٧٩)، و غيره وهو حسن.

[2] رواه اللالكائي في شرح أصول اعتقاد اهل السنة (٣١٧)، و ابن الجوزي في مناقب أحمد (ص: ٢٣) في كلام طويل، وساق الخلال إسناده في السنة (١٦٨)، و اختصره.

[3] وە بڕوانە: تخريج استدلال مالك بهذه الاية في إعلام الموقعين لابن القيم (٤\٩٤-٩٥).

بەڕاستی ئەوانە ڕاستگۆن (**والأنصار**) وە لە پشتیوانان كە ئیمانیان هێناو لە دڵ و دەروونییان و ماڵەكانیاندا جێگیربوو، وە ئەو كۆچ كردوانەیان خۆش دەویست كە دەهاتن بۆ لایان وەپێش خۆیانیان دەخستن ئەگەر لە شتێكیشدا بوایە كە تایبەتی خۆیان بووایە. (**والذين إتبعوهم بإحسان**) ئەوانەش كە بەچاكی شوێن كەوتەی ئەوانن لە بیرو باوەڕو گووتارو كردەوەدا چونكە ئەو پێشینە چاكە لە هەموو زەم كردنێك ڕزگاریان بووەو ئەوپەڕی ستایش كراون و باشترین ڕێزیان لێ گیراوە لە لایەن خوای میهرەبانەوە. (**رضي الله عنهم**) خوای گەورە ڕازی بووە لێیان وە ئەوەش گەورەترین نیعمەتە لە بەهەشت دا.

(**ورضواعنه**) ئەوانیش بەو بەشە ڕازین كە خوا پێی بەخشیون.

وە دیاری كردنی ماوەی سەردەمی پێشین هاتوە ئەو پێشینەی كە ڕەوا نیە سەرپێچی بكرێن ئەویش بە داهێنانی جۆرە تێگەیشتنێك كە ئەوان ئەو تێگەیشتنەیان نەبوبێت، وەك لە فەرمودەكەی **ئیبن مەسعود** كە دەفەرموێت: **پێغەمبەری خوا** (ﷺ) فەرمویەتی: (**باشترینی خەڵكی ئەم سەردەمەی منن، پاشان ئەوانەی كە لەدوای ئەمان دێن، وە پاشان ئەوانەی كە لەدوای ئەمانیشەوە دێن، وە پاشان خەڵكانێك دێن كە شایەتی دانەكەیان پێش سوێند خواردنەكەیان دەكەوێت، وە سوێندەكەشیان پێش شایەتی دانەكەیان دەكەوێت**)[1]. متفق عليه[2].

وە **ئیمام عبدالحميد بن باديس** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (ئیسلام ئەوەیە كە لە قورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەردایە (ﷺ) وە ئەوەش كەوا پێشینەكانی لەسەری بوون لە ئەهلی ئەو سێ سەدەیەی كە شاهێدی باشی و

---

[1] وە هەركەسێك بەگومانە لە ژمارەی سەدەكان با بگەڕێتەوە بۆ كتابی الصحيحة للألباني رقم (٧٠٠).

[2] البخاري (٢٦٥٢)، و مسلم (٢٥٣٣).

چاكەیان بۆ دراوە لەسەر زوبانی ئەو كەسەی كە ڕاستگۆیەو بە ڕاستگۆ دانراوە)[١].

وە بۆ ئەم بنچینەیەش تێڕوانین و بەڵگە هەیە لە قورئان و سوننەت، لەوانە: خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلۡهُدَىٰ وَيَتَّبِعۡ غَيۡرَ سَبِيلِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصۡلِهِۦ جَهَنَّمَۖ وَسَآءَتۡ مَصِيرًا ﴾ النساء: ١١٥

واتە: هەركەسێك سەرپێچی پێغەمبەر (ﷺ) بكات و دژایەتی ئەو دینە بكات كە هێناویەتی لەدوای ئەوەی كە بەڵگەكانی بۆ ڕوون كرایەوە لە قورئان و سوننەت، وە شوێن ڕێبازی غەیری موسوڵمانان كەوت، ئەوا دەیدەینە دەست ئەو ڕێبازو بەرنامەیەی كە خۆی هەڵیبژاردووەوە لە سەرئەنجامیشدا بەهۆی ئەو لادانەیەوە دەیخەینە ناو ئاگری دۆزەخەوەو سزای دەدەین، وە دۆزەخیش خراپ ترین شوێنە كە چاوەڕێی ئەوان دەكات و چارەنوسی ئەوانی بۆ دەگەڕێتەوە.

وە شاهید لێرەدا بریتیە لە گرێدانی دورکەوتنەوە لە ڕێبازی موسوڵمانان لەگەڵ سەرپێچی كردنی پێغەمبەر (ﷺ) بەیەكەوە كە دەبێتە هۆی ئەوەی كە ئەو هەڕەشە توندە جێبەجێ ببێت، لەگەڵ ئەوەی كە سەرپێچی كردنی پێغەمبەر (ﷺ) بەتەنها بەسە بۆ ئەو هەڕەشەیە هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَصَدُّواْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَشَآقُّواْ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلۡهُدَىٰ لَن يَضُرُّواْ ٱللَّهَ شَيۡـًٔا وَسَيُحۡبِطُ أَعۡمَٰلَهُمۡ ﴾ محمد: ٣٢ [٢]

واتە: ئەوانەی كە بێباوەڕیان هەڵبژاردو وە خۆیان و خەڵكانی تریان بەرەو بێباوەڕی برد ئەویش بەهۆی ڕێگریان لە ڕێبازەكەی خوای گەورە بە لاشەو ماڵ و سامان وە دژایەتی پێغەمبەریان (ﷺ) كردو سەرپێچیان كرد لەدوای ئەوەی كە

---

[1] اثار الامام عبدالحمید بن بادیس (٥\٧٣).

[2] بڕوانە: مجموع فتاوى لابن تیمیة (١٩\١٩٤).

هەمو بەڵگەو ئایەتەكانیان بۆ ڕون كرایەوە ئائەوانە با باش بزانن بەو كارەیـان هـیچ زیانێكیـان بـە خـوا نەگەیانـدوە چـونكە خـوای گـەورە بێپێویـستە لـە هـەمو دروستكراوەكانی، وە هەمو ئەو پەرستن و كارانەی كە ئـەنجامی دەدەن بـۆ غـەیری خوا هیچی لەلای خوا قەبوڵ نیەوە هەموی پوچەڵە.

وە هـەروەها عەبـدوڵای كـوڕی لوحـەی لـە موعاویـەی كـوڕی ئـەبو سـوفیانەوە دەگێڕێتەوە كەوا لەناوماندا هەڵساو وتی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەڵسا لەناوماندا و فەرموی: (**وریابن وە چاك بزانن كە ئەوانەی پێش ئێوە لە ئەهلی كیتـاب بـوون بـە حەفتاو دوو تاقمەوە، وە ئەم گەلەش دەبێت بە حەفتاو سێ تاقم، حەفتاو دوویـان بۆ ناو ئاگرن، وە یەكێكیشیان بـۆ نـاو بەهەشـتە، كـە ئـەویش (الجماعـە) یـەواتـە**: ئەوانەی كە پەیوەستن بە قورئان و سوننەتەوە بە تێگەیشتنی هاوەڵان)[1].

وە شاهید لێرەدا ئەوەیە كەوا كۆمەڵی ڕزگاربوی بە (**جەماعە**) وەصف كرد، وە خـۆلادان لـە دانـە پاڵیـان بـۆلای قورئـان و سـوننەت، لەگـەڵ ئەوەشـدا كـە بـەهیچ شـێوەیەك ئـەوان لـەم دوانـە دەرناچـن، وە نهێنـی ئەمـەش لەوانەیەوریاییـەك بێـت لەسـەر (**جەماعـە**) كـە بەتـەواوی لـە قورئـان و سـوننەت گەیـشتون، وە هـەروەها كردەوەی پێدەكەن بەوشێوەیەی كەوا خواو پێغەمبـەر (ﷺ) دەیانـەوێت، وە ئـەو كاتەش هیچ كۆمەڵێك نەبون تەنها هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) نەبێت، وە هەربۆیەشە زانایان لەفزێكی تـری ئـەم فەرمودەیـەیان بـە صـەحیح دانـاوە كـە حـاكم و غـەیری ئەویش ڕیوایەتیان كردوە كە پێغەمبەر (ﷺ) وەصفی كۆمـەڵی ڕزگـاربوی كـردوەو فەرمویـەتی: (**ئەوانـەن كـەوا لەسـەر ئـەو مەنهـەج و ڕێبـازەن كـەمن و هـاوەڵانمی لەسەرن**).

[1] رواه ابوداودوغيره وهو صحيح، وقد تقدم.

وە هەروەها **عیرباضی کوڕی ساریە** دەفەرموێت: (**پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئامۆژگاری کردین ئامۆژگاریەکی زۆر کاریگەر، بەهۆیەوە فرمێسك بەچاوەکاندا هاتە خوارەوە، وە دڵەکانیشی ڕاچڵەکاند، ئنجا یەکێك ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ): ئەوەوەکو ئامۆژگاری کەسێکە کەماڵئاوای دەکات، بەچی ئامۆژگاریمان دەکەیت؟ ئەویش فەرموی: ئامۆژگاریتان دەکەم بەوەی کە لەخوا بترسن، وە ئامۆژگاریتان دەکەم بە گوێڕایەڵی و ملکەچی نواندن، ئەگەر بۆ بەندەیەکی حەبەشیش بوو، چونکە بەڕاستی هەرکەسێك لەدوای من بژی ئەوا دوبەرەکی و جیاوازی زۆر دەبینێت، بۆیە فەرمانتان پێدەکەم کە دەست بگرن بە سونەتی منەوە، وە هەروەها دەست بگرن بە سوننەتی هاوەڵە هیدایەت دراوەکانەوە، وە پەیوەست بن پێیانەوە بە کاکیلەکانتان توند دانی پێدا بنێن، وەوریابن و خۆتان بپارێزن لە شتە داهێنراوەکان، چونکە بەڕاستی هەمو تازە داهێنراوێك بیدعەیە، وە هەمو بیدعەیەکیش گومڕاییە**)[١].

وە شاهێد لێرەدا بریتیە لە کۆکردنەوەی شوێن کەوتنی سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ) و سوننەتی جێنیشینە هیدایەت دراوەکانی[٢]، پاشان وردبەرەوە کە چۆن پێغەمبەر (ﷺ) وتەکەی خۆی کرد بە ئامۆژگاری بۆ ئوممەتەکەی لەدوای خۆی تا فێری ڕاستگۆی ووتەکانیان بن لە ڕەسەنایەتی ئەم مەنهەجەدا، پاشان ورد بەرەوە کەوا چۆن بەرەنگاری ناکۆکی و جیاوازی بوەتەوە بە پەیوەست بون بەو مەنهەجەوە بۆ فێربونی ئەو بنچینەی کەوا (تێگەیشتنی پێشینی چاك) هۆکاری ڕزگار بونە لە پەرتەوازەی و تەفرەقە.

شاطبي ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (هەروەك دەبینی – پێغەمبەر (ﷺ) سوننەتی جێنشینە ڕێنمونیکراوەکانی بەستەوە بە سوننەتی خۆیەوە، وە لە

[١] رواه ابوداودو غيره، وهو صحيح، وقد تقدم.

[٢] کە ئیبن قودامە ڕەحمەتی خوای لێبێت لە (لمعة الاعتقاد) دا ئاماژەی پێداوە (بە ژمارە ٦– البدر).

شوێن كەوتنی ئـەو شـوێن كـەوتنی سـوننەتی ئەوانـە، وە شـتی تـازە داهێنـراویش پێچەوانەی ئەمەیە، لە هیچ شتێكدا لەو نیـە، چـونكە ئـەوەی ئـەوان ڕەزای خوایـان لێبێت كردویانە بە سوننەت و لەسەری ڕۆشتون: یان شوێن كەوتن بوە بۆ سوننەتی پێغەمبەر (ﷺ)، وە یان شوێن كەوتن بوە بۆ ئەو شتەی كە ئەوان لێی تێگەیشتون لە سوننەتەكەیدا (ﷺ) لەوردو درشتی بە شێوەیەك كـەلای غـەیری ئـەوان شـاراوە بووە، وە ئەوەش لەمە زیاتر نیە)[١].

وە هەموو ئـەم دەقانـەم هێنـاون و كـردومن بـە بەڵگـە لەسـەر ڕەسـەنێتی ئـەو بوارەی كەویستومە باسی بكەم، چونكە بۆم دەركەوت كە **ئیبن ئـەبی ئـەل عیـز** لـە شەرحی ئەو وتەیەی طـە حـاوی ئـەوەی لاداوە كـە دەڵێـت: (**وە شـوێن سـوننەت و جەماعە دەكەوین، وە دوردەكەوینەوە لە دوبەرەكی و جیاوازی و نامۆی)**[٢].

جێبەجێ كردن:

لەبەر پێویـستی پابەنـد بـون بـە تێگەیـشتنی قورئـان بـەهۆی سـوننەتەوە، وە هەروەها پابەند بون بە تێگەیشتنی قورڕئان و سوننەت بەو شێوەیەی كەوا پێشینە چاكەكان لەسەری بون، لێـرەدا بەسـەرهاتێك دەهێنمـەوە كـە لـە ڕۆژانـی مەینـەتی ئیمام ئەحمەد ڕەحمەتی خوای لێبێت ڕویداوە، بۆ ئـەوەی هـەردو مەبەسـتەكە ڕون بكاتەوە لەیەك كاتدا.

ئاجوری ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (پێم ڕاگەیەنراوە لە — المهـدی — یەوە ڕەحمەتی خوای لێبێت كەوتویەتی: باوكم لە كەسی نەداوە — واتـە: الواثـق— تەنها لـە مامۆسـتایەك نـەبێت كـە لـە — مصیـصە — وە هێنرابـو، وە ماوەیـەك لـە بەندینخانە مابویەوە، پاشان ڕۆژێك باوكم بیری كەوتەوەو وتی: ئەو مامۆستایەم بـۆ

---

[1] الإعتصام (١\١٠٤).

[2] (ص ٣٨٢-٣٨٣) ط. المكتب الاسلامي.

بهێنن، هێنایان كە دەست و پێوەند كرابو، كاتێك لەبەر دەستیداوەستێنرا سڵاوی لێ كرد، بەڵام ئەو وەڵامی سڵاوەكەی نەدایەوە.

مامۆستاكەش پێی وت: ئەی پێشەوای باوەڕداران! تۆ ئەدەبی خوای گەورەت لەگەڵدا بەكار نەهێنام، وە هەروەها ئەدەبی پێغەمبەریش (ﷺ)، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ﴾النساء: ٨٦

واتە: ئەگەر سڵاوتان لێكرا ئەوا بە جوانترین شێوەوەڵامی سڵاوەكە بدەنەوە یان هەروەكو خۆی وەڵامی بدەنەوە.

وە هەروەها پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمانی كردوە بەوەڵامدانەوەی سەلام!!

ئەویش پێی وت: وعلیك سلام. پاشان بە (ابن ابي دؤاد)ی وت: پرسیاری لێ بكە، ئەویش وتی: ئەی پێشەوای باوەڕداران! من دەست بەسەرو بەندكراوم، لە بەندینخانەدا بە تەیەموم نوێژ دەكەم، وە ئاوم لێ قەدەغە كراوەو پێم نادەن، فەرمان بكە كۆت و زنجیرەكەم بكرێنەوە، وە فەرمان بكە ئاوم بدەنێ خۆم پاك بكەمەوەو نوێژ بكەم، پاشان پرسیارم لێ بكە.

وتی: فەرمانی كردو بەندەكانی كرانەوە، وە فەرمانی كرد كە ئاوی بدەنێ، دەست نوێژی گرت و نوێژی كرد، پاشان بە (ابن ابي دؤاد)ی وت: پرسیاری لێ بكە.

ئنجا مامۆستاكەوتی: پرسیاركردن بۆ منە، فەرمانی پێبكە كەوەڵامم بداتەوە، ئەویش وتی: پرسیار بكە، مامۆستاكە ڕوی لە (ابن أبي دؤاد) كردو پرسیاری لێ كردو وتی: هەواڵم بدەرێ دەربارەی ئەو شتەی كە خەڵكی بۆ لا بانگ دەكەی، ئایا ئەم شتە پێغەمبەری خوا (ﷺ) خەڵكی بۆ بانگ كردوە؟

وتی: نەخێر!

وتی: ئەی ئەو شتە ئەبوبەكری صدیق ڕەزای خوای لێبێت لەدوای ئەو خەڵكی بۆ بانگ كردوە؟

وتی: نەخێر!

ئەی ئایا شتێکە کە عومەری کوڕی خەتتاب ڕەزای خوای لێبێت بانگەوازی بۆ کردوە لەدوای ئەوان؟

وتی: نەخێر!

مامۆستاکەوتی: ئەی ئەو شتە عوسمانی کوڕی عەففان ڕەزای خوای لێبێت بانگەوازی بۆ کردوە لەدوای ئەوان؟

وتی نەخێر!

وتی: ئەی ئەو شتە عەلی کوڕی ئەبو تالیب ڕەزای خوای لێبێت بانگەوازی بۆ کردوە لەدوای ئەوان؟

وتی: نەخێر!

مامۆستاکەوتی: کەواتە شتێك پێغەمبەری خوا (ﷺ) بانگەوازی بۆ نەکردبێت، وە ئەبوبەکر، وە نە عومەر، وە نە عوسمان، وە نە عەلی — ڕەزای خوایان لێبێت— بانگەوازیان بۆ نەکردوە تۆ خەڵکی بۆ بانگ دەکەیت؟! ئەمەش لەوە زیاتر نیە کە بڵێین: **زانیویانە یان نەیانزانیوە.**

ئەگەر بڵێیت: زانیویانە بەڵام بێدەنگ بون لەسەری، چۆن ئەوان کە زانیویانەو دروست بوە بێ دەنگ بن لەسەری بەهەمان شێوەش بێ دەنگ بون بۆ ئێمە دروستە لەسەری،

وە ئەگەر بڵێیت: ئەوان نەیان زانیوەو من زانیومە، ئەی ناپاکی کوڕی ناپاك! پێغەمبەر (ﷺ) و جێنشینە ڕێنوما کراوەکان شتێکیان نەزانیبێت تۆو هاوەڵانت دەیزانن؟!

موهتەدی وتی: باوکم بینی هەڵساو سەرسام بو، وە جلەکانی بەدەمیەوە ناو پێ دەکەنی، پاشان وتی: ڕاست دەکات، لەوە زیاتر نیە کەتۆ بڵێیت: نەیان زانیوە یان زانیویانە.

ئەگەر بڵێین: زانیویانەو بێ دەنگ بون لەسەری. ئەوە بێ دەنگ بونمان بەسەوەك ئەوان بێ دەنگ بون.

وە ئەگەر بڵێین: ئەوان نەیانزانیوەو تۆ زانیوتە. ئەی ناپاكی كوڕی ناپاك! پێغەمبەر (ﷺ) و هاوەڵانی – ڕەزای خوایان لێبێت – شتێكیان نەزانیوە تۆو هاوەڵانت زانیوتانە؟!

پاشان وتی: ئەی ئەحمەد! وتم: بەڵێ، وتی: مەبەستم تۆ نیە، بەڵكو مەبەستم (ئیبن ئەبی دؤاد)ە، هەڵسا بۆلای و وتی: شتێك بدە بەو مامۆستایە، وە دەری بكە لە شارەكەمان).

وە لە ڕیوایەتێكی تردا زەهەبی لە (السیر) دا هێناویەتی (... **وە ئیبن ئەبی دؤادی لەبەرچاو كەوت، وە لەدوای ئەو كەسی تری تاقی نەكردەوە**).

وە لە ڕیوایەتێكی تردا: (**موهتەدی دەڵێ: وە بەهۆی ئەو وتووێژەوە من پەشیمان بومەوە لەو قسەیە، وە گومان دەبەم كە باوكیشم لەوكاتەوە گەڕابێتەوە**)[1].

لێرەدا دەڵێم: جوان ورد بەرەوە: ئەو مامۆستایە ئەم كارەی گەڕانەوە بۆ ژیاننامەی پێشینە چاكەكانمان و وە جیاوازی و ناكۆكیەكان ڕاستەوخۆ نەمان، وە هەروەها هۆكاری هیدایەت دانی (واثق و موهتەدی) بون وەك لە بەسەرهاتەكەدا باس كرا، وە ئەمەش ڕێنیشان دەرتە لەسەر ئەوەی كە بەڕاستی ئەمە بنچینەیەكی ڕەسەنە، بۆیە پارێزگاری لێبكە!.

---

[1] قال الذهبي: (هذة القصة مليحة، وإن كان في طريقها من يجهل ولها شاهد) السير (١١\٣١٣).

قلت: وقد رواها الاجري في الشريعة بلاغا (١\٤٥٥)، ثم أسندها (رقم: ١٩٣)، وعنه ابن بطة في الابانة الرد على الجهمية (٤٥٢).

وأخرجها أيضا من طريق أخرى ابن بطة تحت الرقم السابق و (٤٥٣)، و الخطيب في تاريخ بغداد (٤\١٥١–١٥٢)، و (١٠\٧٥–٧٩)، وابن الجوزي في مناقب الامام أحمد (ص: ٤٧٥–٤٨٠)، و عبدالغني المقدسي في المحنة (ص: ١٦٩–١٧٤) و (١٦٧–١٦٩)، وابن قدامة في التوابين (ص: ٢١٠–٢١٥).

هەربۆیەشە تا ئێستاش زانایان وتەكەی پێشەوا **مالیكی كوڕی ئەنەس** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەهێننەوە كە دەڵێت: (**كۆتای ئەم كارە چاك نابێت تەنها بەوە نەبێت كە سەرەتاكەی پێ چاك بوە**). وە ئەم وتە گەورەیە مالیك وەری گرتوە لە مامۆستاكەیەوە**وەهبی كوڕی كەیسان**[1].

وریاییەك:

ئەگەر پێشینە چاكەكانمان لەشتێكدا جیاوازیان هەبوبێت ئەوا تەنها ڕێگا بۆ چارەسەر كردنی ئەو جیاوازیە بریتی بوە لە بەڵگەی قورئان و سوننەت، چونكە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا﴾ النساء: ٥٩

واتە: ئەگەر لە هەر شتێكدا كێشەو ناكۆكی كەوتە نێوانتانەوە ئەوا بۆ چارەسەر كردنی بگەڕێنەوە بۆلای خوای گەورە (قورئانی پیرۆز) و پێغەمبەر (ﷺ) (فەرمودە صەحیحەكانی)، ئەگەر بەڕاستی ئێوە باوەڕتان بەخواو بە ڕۆژی دوای هەیە، وە ئەمەش چاكترو باشترە بۆ ئێوە.

وەوشەی (**شيء**) لێرەدا نەناسراوە (**نكيرە**)یەو لە سیاقی مەرجدا (**شرط**)دا هاتوە، كە ئەمەش هەمو جیاوازی و ناكۆكیەك دەگرێتەوە لە بوارە بنچینەی و لاوەكیەكاندا (الاصول و الفروع)، هەروەك مامۆستا محمد ئەمین شنقیطی ئاماژەی پێداوە.[2]

وە هەروەها **ئیبن قەیم** دەفەرموێت: (**ئەگەر لە قورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەردا (ﷺ) ڕونكردنەوەی ئەو شانەی تێدا نەبوایە كە جیاوازی و ناكۆكی**

[1] رواها الجوهري في مسند الموطأ (ق ١٣٨ ب)، من طريق إسماعيل بن أبي أويس، وابن عبدالبر في التمهيد (١٠\٢٣) من طريق أشهب بن عبدالعزيز، كلاهما عن مالك قال: (كان وهب بن كيسان يقعد إليناولا يقوم حتى يقول لنا: اعلموا...) وذكرها و إسنادها صحيح، ودونك هذا التكرار.

[2] أضواء البيان (١\٣٣٣).

لەسەرەو ئەم دوانەش بەس نەبونایە، ئەوا فەرمانی نـەدەکرد بـە گەڕانـەوە بـۆلای قورئان و سوننەت، چـونکە نابێـت و نـەگونجاوە خـوای گـەورە فـەرمان بکـات بـە گەڕانەوە بۆلای شتێك لە کاتی دوبەرەکی و ناکۆکیدا لە کاتێکدا کە نـەتوانێت ئـەو جیاوازیە یەك لای بکاتەوەو نەیهێڵێت)[١].

---

[1] إعلام الموقعين (١\٤٩).

بنچینەی چوارەم بەدەست هێنانی سەربەرزی بەهۆی زانستەوە

بنەمای چوارەم
بەدەست هێنانی سەربەرزی بە هۆی زانستەوە

ئەم بەشە لە بەنرخترین بەشەکانی ئەو شەش بنەمایەیە، لەبەرئەوەی مەبەست لەوە ڕونکردنەوەی بنچینەی کردەوەیە کە پێویست دەکات بناغەی هەمو تواناکانی لەسەر بنیات بنرێت، ئەگەر گەلێك گورجو گۆڵیەکی زۆر ببینن کە هێزی کوفرو

گومڕای تێیدا تێدەکۆشن، ئەوانیش واگومـان دەبـەن سـەربەرزیان بۆ دەگەڕێتـەوە تەنها بەوەی کەوا بەرامبەر ئەو گورجو گۆڵیـەیان بوەسـتن بـە لێبڕانێکـی بـەهێزتر لەوان، وە بەرامبەریان دەوەستنەوە بە هەر هۆکارێك کە لە تواناياندا بێت و هـەیان بێت، وە زۆر بەخراپیش زانستی شـەرعی پـشت گویّ دەخـەن! وە لـە ڕاستیـشدا هەرچۆنێك خۆیان ڕێك بخەن و پلان دابنێن و زۆر خۆیان گورجو گۆڵ بکەن و خۆیان بپارێزن لـە فێڵـی دوژمـن، ئـەوا بـەهیچ شـێوەیەك پێـشەوایەتی و سـەربەرزیان پـیّ نابەخشرێت تـا ئـەو کاتـەی کردەوەکانیـان لەسـەر زانست و عـیلم بنیـات نـەنێن و قەدری عیلم و هەڵگرانیـشی نـەزانن، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖ﴾ المجادلة: ١١

واتە: خوای گەورە لـەناو ئێوەدا پلـەو پایەی ئەوانەی کە ئیمانیـان هێنـاوە بـەرز دەکاتەوە، وە هـەروەها ئەوانـەش کـەوا خـاوەن عـیلم و زانـستن چـەندەها قـات پلـەوپایەیان بەرز دەکاتەوە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُ﴾ الأنعام: ٨٣

واتە: پلـەو پایەو ئاستی هەرکەسێك کە مەبەستمان بێت بەرز دەکەینەوە.

مالیك ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **بەزانست**[1].

وە ئەوەش مالیك لە مامۆستاکەیەوەوەری گرتـوە کـە **زەیـدی کـوڕی ئەسـلەمە** ڕەحمەتی خوای لێبێت، کەوتویەتی ڕەحمەتی خوای لێبێت: گوێم لە **زەیدی کـوڕی ئەسلەم** بو دەربارەی ئەو ئایەتە: ﴿نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُ﴾ الأنعام: ٨٣ دەیفـەرمو:

---

[1] شرح السنة للبغوي (١\٢٧٢).

(بەڕاستی ئەوە عیلم و زانستە، خوای گەورە هەرکەسێکی بوێت لە دنیادا بەهۆیەوە بەرزی دەکاتەوە)[١].

وە ئەم سەربەرزیەش هەر لە دونیادا دەبێت پـێش ڕۆژی دوای، هـەروەك خـوای گەورە دەربارەی هەڵبژێرراوی خۆی طالوت بۆ پێشەوایەتی کۆمـەڵێك لـە نـەوەکانی ئیـسرائیل دەفـەرموێت: ﴿ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۚ قَالُوٓاْ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴾ البقرة: ٢٤٧

واتە: پێغەمبەرەکەیان پێی وتن: بەڕاستی خوای گەورە طـالوتی بـۆ نـاردون وەك پاشایەك بۆتان، ئنجا جولـەکەکان وتیان: چۆن ئەو بـۆ پاشـایەتی دەگونجێـت بەسـەر ئێمەدا لـە کاتێکدا ئێمە شایستە تـرین و ئـەویش هـیچ مـاڵ و سـامانێکی وای نیـە، ئەویش لەوەڵامدا پێی وتن: بەڕاستی خوای گەورە هەڵی بژاردوە بەسەر ئێـوەداو وە خوای گەورە توانای هێزو جەستەو زانست و زانیاریشی پێداوە، وە خـوای گـەورە موڵکی خۆی دەبەخشێت بەهەر کەسـێك کـەخۆی بیـەوێت، وە بەخـشینی خـوای گەورە زۆر فراوانەو زانست و زانیاریشی بێسنورە.

وە لە صەحیحی موسلیمدا هاتوە[٢] لە (عامر بن واثلة) کە نافیعی کوڕی عەبـدول حاریث گەیشتوە بە عومەر لە (عسفان)، کە عومەر کردویەتی بەوالی لە مەککە، وتی کێ والیە بەسەر خەڵکی ئەم دۆڵەدا؟ وتی: ئیبن ئەبزی، ئەویش وتـی: ئـیبن ئـەبزی کێیە؟ وتی: بەندەیەکە لە بەندەکانی خۆمان، ئەویش وتی: واتە بەندەیـەك فـەرمان

---

[١] رواه ابن أبي حاتم في تفسيره (٤\١٣٣٥)، و (٧\٢١٧٦)، و أبو الفضل الزهري في حديثه (٥٤٥) و ابن عبـدالبر في جامع بيان العلم و فضله (١٩٠١)، وهو صحيح.

[٢] بەژمارە (٨١٧)، وە رواه ایضا ابن ماجة (٢١٨).

ڕەواییان دەكات؟! وتی: بەڕاستی ئەو قورئان خوێنە، وە زانایە بە زانستی میرات، عومەروتی: (**بە ڕاستی پێغەمبەرەكەتان (ﷺ) فەرمویەتی: (بە ڕاستی خوای گەورە بەهۆی ئەم كتێبەوە (قورئان) گەلانێك بەرز دەكاتەوە، وە چەندانی تریشی پێ نزم دەكاتەوە)**.

هەربۆیە خوای گەورە هەواڵ دەدات كەوا پیاو چاكان و لەخوا ترسانی نەوەی ئیسرائیلی بەرز كردوەتەوە هەتا كردونی بە كاربەدەست بەسەریانەوەو لەناویاندا فەرمانەكانی خوای گەورەیان جێبەجێ كردوە كە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَـٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ﴾المائدة: ٤٤

واتە: ئێمە تەوراتمان ناردوەتە خوارەوە كە هیدات و ڕێنومای لەخۆی گرتوە، بۆئەوەی ئەو پێغەمبەرانەی كە لە بەنو ئیسرائیلدا كە خواناسی ڕاستەقینە بون و پیاوچاكان و لەخوا ترسان و زانایان هەربەوە حوكم بكەن و وە پێویست بوە لەسەریان بیپارێزن و كاری پێبكەن و وە هەرواش بون و پاراستیان و هیچیان لێ نەگۆڕی.

وە ئەو پیاو چاك و لەخواترسانەوەصف كراون بەوەی كە خاوەن زانستن و خەڵكیشیان فێری ئەو زانستە كردوە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُؤْتِيَهُ ٱللَّهُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا۟ عِبَادًا لِّى مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَـٰكِن كُونُوا۟ رَبَّـٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَـٰبَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ ﴾ آل عمران: ٧٩

واتە: هیچ كەسێك نیە كەوا خوای گەورە كتاب و دانای و پێغەمبەرایەتی پێ بەخشی بێت پاشان بەخەڵكی بڵێت: وەرن بن بە بەندەی من جگە لەخوای گەورە،

بەڵكو دەڵێت: تەنها بەندەی خوابن و بەندایەتی بۆ ئەو بكەن و بەو جۆرەی كە لەو پەیامەدا فێر بون وە خەڵكیش فێربكەن.

وە لە قورئانی پیرۆزدا دو ئایەت هەیە كە لەوتەداوەك یەك وان، لە یەكەمیاندا خوای گەورە دەربارەی **ئیبراهیم** (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴾ الأنعام: ٨٣

واتە: وە ئەوە بەڵگەو ڕێنمومای ئێمە بو كە نارمان بۆ ئیبراهیم تا گەلەكەی پێ هۆشیار بكاتەوە، وە هەركەسێك كە بمانەوێت ئەوا پلەو پایەی بەرز دەكەینەوە، وە بەڕاستی پەروەردگارت زۆر زاناو داناو كاربەجێە.

وە لە ئایەتی دوەمیاندا دەربارەی **یوسف** (ﷺ) دەفەرموێت: ﴿ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾ یوسف: ٧٦

واتە: هەركەسێك كە بمانەوێت ئەوا پلەو دەرەجەی بەرز دەكەینەوە، وە لەسەرو هەمو خاوەن عیلم و زانستێكەوە كەسێك هەیە كە لەو زاناترەو شارەزاترە.

وە لەمەشدا نهێنی یەكی زۆر جوان هەیە لە نهێنیەكانی قورئانی پیرۆز كە **ئیبن تەیمیە** لەوتەیەكی زۆر جواندا باسی كردوە، كە دەفەرموێت: (**خوای گەورە ئەوەی كردوە كە هەركەسێكی مەبەست بێت و بیەوێت ئەوا پلەی بەرز دەكاتەوە لە چیرۆك و بەسەرهاتی ئیبراهیم و بەسەرهاتی ون كردی یوسف، وە هەربۆیشە پێشین وتویانە: ئەوە بەهۆی زانستەوەیە، چونكە ناوەڕۆكی ئایەتەكە بەڵگەیە لەسەر ئەوە، بەسەرهاتی ئیبراهیم بە عیلم و زانست و بەڵگەو گفتوگۆیە بۆلادانی زیانی ناحەزان لەسەر دین، وە چیرۆكی یوسف بە زانیاری بون بە سیاسەت و بەڕێوەبردنە بۆ دەست خستنی ئەو سودەی كە داواكراوە.**

یەكەمیان: زانیاریەكە كە دەبێتە هۆی لادانی زەرەرو زیان لەسەر دین.

دووەمیان: زانیاریەكە كە دەبێتە هۆی بەدەست خستن و دەست كەوتنی سودەكان.

یان وتراوە: یەكەمیان: ئەو زانیارییەیە كە بەهۆیەوە زەرەر لەسەر دین لادەدرێت، وە سودەكەی بەدەست دەهێنرێت.

وە دوەمیان: زانیاری بونێكە بەلادانی زەرەرو زیان لەسەر دونیا، وە بەدەست خستنی سودەكانی.

یان وتراوە: چیرۆكی ئیبراهیم لە زانستی قسەو گوفتاری بەسودە لەو كاتەی كەوا پێویستە.

وە چیرۆكی یوسف لە زانستی كردەوەكانە لەكاتی پێویستدا، وە پێویستیەكەش دەست خستنی سودەو لادانی زەرەرو زیانە كە هەندێك جار بەوتەو قسە دەبێت، وە هەندێك جاریش.....[١].

وە هەربۆیەشە ئەوانەی كەمتەرخەمن لە زانستی بەڵگەكان و زانستی سیاسەت و بەڕێوەبردندا بێ دەسەلاتن بەرامبەر ئەم دوو كۆمەڵە جارێك بەوەی كە پێویستیان بەوانە كاتێك ئەگەر هاتو دوژمن هێرشی كردو دینەكەی تێك دان بەهۆی دەمەدەمەو دەمەقاڵەوە یان دونیاكەی تێك دان بەهۆی زوڵم و ستەمەوە، وە جارێكیش پێویستیان پێیان هەیە بۆ ئەوەی هەندێكیان ڕزگار بكەن لە شەڕی هەندێكی تریان لە دین و دونیادا، وە جارێكیش لەژێر سێبەریاندا دەژین كە هیچ بیدعەچیەكی لێ نیە كە دەست بگرێت بەسەریاندا یان والیەك كەوا زوڵمیان لێ بكات، وە ئەمەش نایەتە دی تەنها بەهۆی بونی زانایانی خاوەن بەڵگەی بەهێز نەبێت لەبەرامبەر ئەهلی بیدەعدا، وە هەروەها بونی كەسانی خاوەن سیاسەتێكی بەهێز لەبەرامبەر زوڵم و ستەمدا)[٢].

---

[1] سپێتی یەكە لە ئەصلدا!(واتە هیچ نەنوسراوە).

[2] مجموع الفتاوى (١٤\٤٩٣-٤٩٤).

بۆیە پێشەوایەتی و سەرۆكایەتی دین و دونیا لە چوارچێوەی (زانست و عیلم) دا دەسوڕێتەوە، چونكە بنچینەو بنەمایە بۆ هەردوكیان.

وە هەربۆیە دوبارە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: (**خوای گەورە لە قورئانە پیرۆزەكەیدا فەرمویەتی:** ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ﴾ الحديد: ٢٥

واتە: ئێمە پێغەمبەرانمان ناردوە بە بەڵگەی ڕون و ئاشكراو كتاب و تەرازومان لەگەڵدا دابەزاندون تا بە دادپەروەرانە دادوەری خەڵكی بكەن و دادپەروەر بن لەگەڵیان، وە هەروەها ئاسنیشمان دابەزاندوە كە هۆكارەو بەكار دەهێنرێت لە كاتی شەرو سودو كەڵكی تریشی هەیە بۆ خەڵكی لە كاتی ئاشتی و ئاسودەیدا، ئەمەش بۆ ئەوەی خوای گەورە بۆتانی ڕون بكاتەوە تا بزانن كێ بەڕاستی لەكاتی نهێنی و پەنهاندا دینەكەی خواو پێغەمبەرەكانی سەردەخات .

لەمەوە خوای گەورە هەواڵ دەدات كە كتێب و تەرازوی ناردوەتە خوارەوە تاكو خەڵكی لەناو خۆیاندا دادپەروەر بن، هەروەها خوای گەورە ئاسنیشی دابەزاندوە هەروەك باسی كردوە.

بۆیە پاراستن و ڕاگرتنی دین و ڕاگەیاندنی بە هۆی كتێبی خوای گەورەو شمشێری سەرخەر دەبێت، ﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ الفرقان: ٣١

واتە: خوا بەسە كە ڕێنومایتان بكات و سەرتان بخات.

وە كتێبی خوای گەورە بنچینەی سەرەكیە، وە هەربۆیەشە یەكەم شتێك كە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەكەی (ﷺ) نارد بریتی بو لە دابەزاندنی قورئانی پیرۆز،

وە لە مەککەدا مایەوەو فەرمانی پێنەکرد بە بەکار هێنانی شمشێر تا ئەو کاتەی کە کۆچی کردوە سەرخەرو پشتیوانی بۆ پەیدا بو تا بتوانن جیهاد بکەن)[1].

وە پێم خۆشە کە خوێنەر ئاگادار بکەمەوە لێرەدا لەوەی کە دەبینم هەندێك لەوانەی موبتەلان بە هەڵچونی فیکری هەڵدەسن بە قرتاندنی ئەم قسانەی ئیبن تەیمیە لەکاتی قسەکردن لەسەر ئەم ئایەتەی سورەتی الفرقان، چونکە قسەکانی دوابەدوای ئەمە دەبێتە هۆی ڕوخاندن و لەناو بردنی ئەو مەبەستەی کە هەیەتی لە قۆزینەوەی قسەکانی شێخ! هەربۆیە ئاگادار بە!

بۆیە ئەوانەی کەوا دەبینن دەوڵەتی ئیسلامی تەنها بەهۆی سۆزو عاتیفەیەکی ئیسلامی دروست دەبێت، وە بە فکرەیەك کە دورەو داماڵراوە لە بەڵگەی شەرعی وە ناویان ناوە (فکری ئیسلامی!)، وە شتێکی ئاوا ئاوەڕوت کراو لە عیلم و زانست کە ناویان ناوە (ڕۆشنبیری ئیسلامی!) وە دەڵێن فێرکردن قۆناغێکە لەدوای ئەو یێت، بەڕاستی ئەوانە بەدوای سەرابەوەن، چونکە ئەوان هیواو ئومێدیان هەیە بەلاّم بەبێ گرتنە بەری هۆکارەکان.

وە یەکەمینی ئەو دو هێزەش ئەو هێزە دینیەیە کە خوای گەورە بەهۆیەوە بەڵێنی سەرکەوتنی داوە بە ئیمان داران و دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ﴾ الروم: ٤٧

واتە: بەڕاستی سەرخستن و یارمەتی دانی ئیمانداران وەعدێکە کە ئێمە پێویستمان کردوە لەسەر خۆمان کە جێبەجێی بکەین.

هەرلەبەر ئەوەشە **ئیبن قەیم** دەفەرموێت: (**جیهاد کردن لەبەرامبەر دوژمنانی خوای گەورە لە دەرەوەدا لقێکە لە جیهادی نەفس لەلایەن بەندەوە لە پێناوی خوای گەورەدا، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (موجاهید ئەو کەسەیە کەوا**

[1] مجموع الفتاوى (٢٨\٢٣٤).

جیهادی نەفسی خۆی دەکات لە گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورەدا، وە کۆچ کردوش ئەو کەسەیە کە کۆچ دەکات و ئەو شتانە بەجێ دەهێڵێ کە خوا پێی ناخۆشە)[١].

وە جیهادی نەفس پێش خراوە بەسەر جیهادی دوژمندا لە دەرەوەداوە بنچینەی ئەوە، چونکە بە ڕاستی ئەو کەسەی کەوا جیهادی نەفسی خۆی نەکات لە سەرەتاداو ئەو فەرمانانە ئەنجام نەدات کەوا فەرمانی پێکراوەو واز نەهێنێت لەو شتانەی کەوا نەهی لێکراوەو نەجەنگێ لە بەرامبەریاندا لە پێناوی خوادا، ئەوا بەهیچ شێوەیەك ناتوانێت جیهادی دوژمنەکەی بکات لە دەرەوەدا، چۆن دەتوانێت جیهادی دوژمنەکەی بکات و بجەنگێت لەگەڵیدا، لە کاتێکدا ئەو دوژمنەی کە لە بەرامبەریدایە بەهێز ترە لەو، وە زاڵە بەسەریدا، وە جیهادی نەکردوەو لەگەڵیدا نەجەنگاوە لەپێناوی خوادا؟! بەڵکو ناتوانێت بچێتە دەرەوەو بەرامبەر دوژمنەکەی بوەستێتەوە تا ئەو کاتەی جیهادی نەفسی خۆی نەکات و لەگەڵیدا نەجەنگێت.

وە ئەم دوو دوژمنەش بەندە بە جیهاد کردن لەگەڵیاندا تاقی دەکرێتەوە، وە لە نێوانیاندا دوژمنی سێیەم هەیە، ئەم دوو جیهادەش ناکرێت تا ئەو کاتەی جیهادی ئەو نەکرێت، وە ئەویش لەو نێوانەداوەستاوەو بەندە سارد دەکاتەوە لە جیهاد کردن لە گەڵیانداو فێڵی لێ دەکات و دوای دەخات لێی، وە بەردەوامیش هیواو ئاواتی بۆ دەهێنێت دەربارەی جیهادی ئەوان لە لادان و وازهێنان و لەدەست دانی لەزەت و خۆشیەکان، وە جیهادی ئەم دو دوژمنەش ناکرێت تا جیهادی ئەو نەکرێت، وە جیهادی ئەویش بنچینەی جیهادی ئەم دوانەیە، کە ئەویش شەیتانە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ لَكُمۡ عَدُوّٞ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ﴾فاطر: ٦

واتە: بەڕاستی شەیتان دوژمنی ئێوەیە، دەیکەوایە ئێوەش بە دوژمنی دابنێن.

---

[1] رواه أحمد (٣\٢١) و غيره وهو صحيح.

وە فەرمان كردنیش بەوەی كەوا بە دوژمن دابنرێت وریـا كردنەوەیەكـە لەسـەر هەوڵدان و زیاد كردنی بوار بۆ دژایەتی كردنی و جیهاد كردن لەگەڵی، وەك ئـەوەی كەوا دوژمنێك بێت خاو نەبێتەوەو ماندو نەبێت و كەمتەرخەمی نەكات لە دژایەتی و دوژمنایەتی كردنی بەندە بە درێژای و بە بەردەوامی ژمارەی هەناسەكان)[1].

ئەم وتەیە لەوپەڕی ڕونی و ڕۆشنیدایە، كە ئەویش ڕاست كردنـەوەی مەنهـەجی ئەوانەیە كـەوا بـەرد دەگرنـە كەسـانی تـر، وە ماڵەكانیـشیان لـە شوشـەیە! وە لـە هەمان كاتدا هۆكارە مادیەكان بە گەورە دادەنێنن تا ئەو ئەندازەیەی كـەوا دەبیـنن كە دوژمنەكـەیان هێـزو توانـای جـێگیر بـوە، وە لـە ڕاستیـشدا دوژمـن ناچـێتە نـاو خانوەكانیانـــەوە، واتـــە موســـوڵمانان ناشـــكێن و نـــاڕوخێن بـــەهۆی بـــەهێزی دوژمنەكەیانەوە بەڵكو بەهۆی لاوازی ئیمان و بڕوایانەوە دەشكێن، تەنانـەت ئەگـەر دەستیشیان بەتاڵ بێت لـە هـەمو هۆكارەكـان — لـەدوای هـەوڵ دان — ئـەوا خـوای گەورە دەیانپارێزێت.

ئیبن تەیمیە ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**لە سوننەتی خوای گەورەیـە كە ئەگەر هاتو باوەڕداران نەیانتوانی خۆیان بپارێزن لەوانـەی كـەوا ئـازاری خـواو پێغەمبـەر (ﷺ) دەدەن، ئـەوا بەڕاسـتی خـوای گـەورە تۆڵـە بـۆ پێغەمبەرەكـەی دەكاتەوەو دەیپارێزێت لێیان، وەك هەندێك لەو شتانەی كـە پێـشتر باسمـان كـرد لەچیرۆكی ئەو نوسەرە درۆزنـە، وەوەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت:** ﴿ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴾الحجر: ٩٤ – ٩٥ [2]

---

[1] زاد المعاد (٦\٣).

[2] الصارم المسلول (ص:١٦٤).

واتە: ئەوەی کەوا فەرمانت پێکراوە ڕای بگەیەنەو بڵاوی بکەرەوەو پشت هەڵبکە لەو هاوەڵ دانەرانە، بەڕاستی ئێمە دەتپارێزین لەو کەسانەی کەوا گاڵتەجارن.

وە هەروەها **ئیبن قەیم** ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**سوێند بەخوا! سوێند بە خوا دوژمن هیچ کات ناتوانێت زەفەرت پێ بەرێت مەگەر کاتێك کە دۆستانت وازت لێ - بهێنن و دەورت چۆڵ بکەن وەوا گومان نەبەیت کە شەیتان سەرکەوتووەو زاڵە بەڵکو ئەو خوایەی کەدەتپارێزێت وازی لێ هێناویت و سەرکەوتوت ناکات**)[1].

وە چاك دەزانیت کەوا بێ بەش دەبیت لە دۆستایەتی پەروەردگارت ئەگەرواز بهێنی لە جێ بەجێ کردنی فەرمان پێکراوەکان، هەروەك چۆن پارێزراوی ئەگەر پارێزگاری بکەیت لە فەرمان و نەهیەکانی خوای گەورە، بەمەش بنەمای شتەکان دەگەڕێتەوە بۆ زانست، لەبەرئەوەی فەرمان و قەدەغەکردن نازانرێت لەڕێی زانستەوە نەبێت.

دڵنەواییەك:

لە زوبەیری کوڕی عەدیەوە دەڵێت: چوین بۆلای **ئەنەسی کوڕی مالیك** دەڵێت: سکاڵاو گلەی خۆمان کرد لەو شتانەی کەوا توشمان بوە لەلایەن حەججاجەوە، ئەویش فەرموی: (**هیچساڵێك نایەت ئیللا ئەوەی کە لەدوای دێت خراپترە هەتا ئەو کاتەی دەگەن بە پەروەردگارتان. ئەوەم گوێ لێبوە لە پێغەمبەرەکەتان (ﷺ)**)[2].

ئیبن حەجەر دەفەرموێت: (**هەندێك جار ئاڵۆزیەك دێتە ئاراوە دەربارەی ئەو ڕەهاییەی کە هەندێك کات و زەمەن زۆر خراپترو ناڕەحەت ترە لە کات و زەمەنی دوای خۆی، وە ئەگەر هیچ سەردەمێك نەبێت جگە لە سەردەمی عومەری کوڕی عەبدول عەزیز، کە ئەویش بە کەمێك لە دوای زەمەنی حەججاج بوە، وە ئەو خێرو**

---

[1] الفوائد (ص \٧٩).

[2] رواه أحمد (٣\١١٧)، و البخاري (٧٠٦٨)، و الترمذي (٢٢٠٦).

خۆشیەش كە لە سەردەمی عومەری كوڕی عەبدول عەزیزدا هەبوە زۆر ناوبانگی هەیە..... وە هەندێك وەڵامی ئەمەیان داوەتەوە بەوەی كە مەبەست لەو خێرو فەزڵە فەزڵ و خەیری كۆكراوەی سەردەمە لەسەر كۆكراوەی سەردەم ، لەبەرئەوەی لە سەردەمی حەجاجدا زۆرێك لە هاوەڵان لە ژیاندا بون، وە لەسەردەمی عومەری كوڕی عەبدول عەزیزدا ئەمان مردن، وە ئەو سەردەمەی كە هاوەڵانی تیادا ژیاون خێرو چاكترە لەو سەردەمەی دوای ئەوان چونكە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: (باشترینی سەدەكان سەدەی منە.....) وە لە بوخاری و موسلیمدا هاتوە)[1].

پاشان دەڵێت: (پاشان دوای ئەوە شتێكی ترم لە عەبدوڵای كوڕی مەسعودەوە دەست كەوت كە ڕاشكاوانە باسی مەبەستەكە دەكات، كە ئەوەش لەپێشترە بۆ شوێن كەوتن كە یەعقوبی كوڕی شەیبە هێناویەتی لە ڕێگەی حاریسی كوڕی حەصیرەوە لە زەیدی كوڕی وەهبەوە كەوتویەتی: (**گوێم لە عەبدوڵای كوڕی مەسعود بو دەیفەرمو: (هیچ ڕۆژێك دانایەت بەسەرتاندا ئیللا خراپترو ناخۆشترە لەو ڕۆژەی كە لە پێش خۆیەوەیەتی، مەبەستم خۆشبەختی و بەختەوەری نیە لە ژیاندا كە توشتان دەبێت، وە ماڵێكیش نا كە سودی هەبێت، بەڵكو هیچ ڕۆژێكتان بەسەردا نایەت ئیللا عیلم و زانستی تیادا كەمترە لەو ڕۆژەی كە لە پێشیدا ڕۆیشتوە، وە ئەگەر زانایانیش مردن و ڕۆیشتن و نەمان ئەو كاتە خەڵكی هەمویان یەكسان دەبن، فەرمان بە چاكە ناكرێت و ڕێگری و نەهیش لە خراپە ناكرێت، بۆیە لەو كاتەدا خەڵكی بەهیلاك دەچن)**.

وە لە ڕێگای شەعبیەوە لە مەسروقەوە ئەویش لە **ئیبن مەسعودەوە** دەفەرموێت: (**هیچ سەردەمێكتان بەسەردا نایەت ئیللا خراپترو ناخۆش ترە لە**

[1] لفظ الصحيحين: (خير الناس قرني...). وقد أشار الشيخ الألباني في تعليقه على التنكيل للمعلمي (٢\٢٢٣) إلى أنه لا أصل للفظ الذي ساقه الحافظ هنا.

پێش خۆی، وە بەڵام من مەبەستم ئەوە نیە كەوا پێشەوایەك باشتر بێت لە پێشەوایەكی تر، وە ساڵێك باشتر بێت لە ساڵێكی تر، بەڵام زاناو شارەزاكانتان دەمرن و نامێنن، پاشان جێنشین و پێشەوایەكتان دەست ناكەوێت، ئنجا قەومێك دێن بەڕاو بۆچونی خۆیان فەتوا دەدەن)[1].

دەڵێم: لابردنی ئەو ئاڵۆزیە بە ئەسەر ئەوە بینای چاوانی ئەهلی ئەسەرە، بە تایبەتی ئەگەر ئەو شتە پەیوەندی بە بنچینەوە هەبێت، لەبەر ئەوەی زۆربەی خەڵكی بەهۆی ماڵ و سەروەت و سامان و دەسەڵاتەكەیەوە دەگاتە جەهەننەم، ئایا گوێت لەو ئایەتەی خوای گەورە نەبوە كە هەواڵ دەدات دەربارەی ئەوانەی كە بە دەستی چەپ نامەكەیان وەردەگرن و پەشیمان دەبنەوە كە دەڵێن: ﴿ مَآ أَغۡنَىٰ عَنِّي مَالِيَهۡۜ هَلَكَ عَنِّي سُلۡطَٰنِيَهۡ ﴾ الحاقة: ٢٨ - ٢٩

واتە: ماڵ و سامانەكەم هیچ سودی پێنەگەیاندم، وە دەسەڵاتەكەیشم بە هیلاكیدا بردم.

جا ئەگەر لە بەلای بزوتنەوە ئیسلامیەكان – سەرەای ئەوانی تر – ورد بیتەوە ئەوا دەبینی كۆبوەتەوە لەم دو بابەتە ڕەگەز پەرستیەدا:

– تێڕوانینێك كە پێی وایە چاكی و باشی ئوممەتێك بەسەر ئوممەتێكی ترەوە پەیوەستە بە چاكێتی دەسەڵاتدارەكانیانەوە.

– یان بە زۆری و تێرو پڕی ئابوریانەوەیە.

ئایا نابینی زۆربەیان بەهیچ شێوەیەك واز لە تەختی پاشایەتی ناهێنن، ئەگەر چاویشی بڕیبێتە دیموكراتیەتی ختورەو خەیاڵ، وە هەندێكی تریان وا دەبینن كەوا

---

[1] الفتح (١٣\٢١) و هناك حسن ابن حجر الأثر، و رواه الفسوي كما في ذيل المعرفةو التأريخ (٣\٣٩٣)، و ابن عبد البر في جامع بيان العلم و فضله (٢\١٣٦) و غيرهما.

گەڕانەوەی سەربەرزی موسوڵمانان بە پێشكەوتنی شارستانیە، هەربۆیشە بەهیچ شێوەیەك واز لە كورسی و دەسەڵات ناهێنن!

وە ئەمەش نهێنی ئەوەت بۆ ڕون دەكاتەوە كە ئیبن مەسعود چەندە بە خەمەوە بوە بۆ چارەسەر كردنی ئەم دوشتە جیاواز لەوانی تر، وە سوێند بەخوا ئەوە ئەو شارەزاییەیە كە خوای گەورە بەسەریدا ڕشتوە، وە — برای موسوڵمانم — فەزڵی پێشینەكان بزانە، وە دەست بگرە بە ڕێبازی ئەوانەوە ڕزگارت دەبێت و ئیسراحەت دەكەیت لە شوبهەكانی سەر ڕێگا.

وە لە كۆتایدا: هەوڵ بدە بۆ عیلم و زانست! ئەی ئەو كەسەی كەوا داوای سەرخستنی ئیسلام دەكەیت، وە لە **تەمیمی داریەوە** دەفەرموێت: (**خەڵكی لە سەردەمی عومەردا پێشبڕكێیان دەكرد لە دروست كردنی خانوبەرەدا، عومەریش پێی دەفەرمون: ئەی كۆمەڵی عەرەبەكان! زەوی زەوی! ئیسلام نابێت تەنها بە جەماعەت و كۆمەڵ بون نەبێت، وە جەماعەتیش نابێت تەنها بە ئیمارەت نەبێت، وە ئیمارەتیش نابێت تەنها بە گوێڕایەڵی كردن نەبێت، بۆیە هەركەسێك گەلەكەی بەرەو فێربونی فیقە بەرێت ئەوە دەبێتە هۆی ژیانەوەی خۆی و ئەوانیش، وە هەركەسێكیش گەلەكەی بۆ غەیری ئەوە هان بدات دەبێتە مایەی بەهیلاكدا چون بۆ خۆی و ئەوانیش**)[1].

وە لە **حەسەنەوە** فەرمویەتی: (**پێشین ئەیان وت: مردنی زانا كەلێنێكە دەكەوێتە ئیسلامەوە هیچ شتێك پڕی ناكاتەوە هەتا ڕۆژو شەو بەدوای یەكدا بێن**)[2].

---

[1] رواه الدارمي رقم (٢٢١).

[2] المصدر السابق رقم (٣٢٤)، و أحمد في الزهد (ص: ٢٦٢)، و ابن عبدالبر في جامع البيان (١١\١٥٣)، وهو صحيح، فإن هشام بن حسان تابعه أبو الأشهب جعفر بن حيان العطاردي كما في المصدر الأخير. وفي شرح السنة للبغوي أنه من قول ابن مسعود.

وە لە **هیلالی كوڕی خەبباب**ەوە فەرمویەتی: (**پرسیارم كرد لە سەعیدی كوڕی جوبەیروتم: ئەی ئەبو عەبدولاَّ! نیشانەی بەهیلاك چونی خەڵكی چیە؟ وتی: ئەگەر زاناكانیان مردن**)[١].

دەمەوانەی خۆپاراستن لە كوفرو ڕوخان شوێن كەوتنی قورئان و سوننەتە

لەم بەشەدا تەنها مەبەستم ڕوكەشەكەی نیە كە بە خەیاڵدا دێت و بەس، چونكە لانی كەم ئەمە بە قسە لەلای موسوڵمانان شتێكی زانراوە، بەڵام ئەمەوتەیەكە بۆ ئەو كەسانەی كەوا قەناعەت بە بانگەوازی قورئان و سوننەت ناهێنن، كاتێك بینیویانە كەوا هێزی بێباوەڕی و دوڕوی كۆبوەتەوەو زاڵ بوە بە بەسەروڵاتی موسوڵماناندا، هەر لە ڕۆژگاری ئەندەلوس و فەلەستینی لەدەست چوەوە، تاوڵاتانی بۆسنەو هێرسكی بریندار، وە ناڕەحەتی لەسەر ناڕەحەتی بەسەر موسوڵماناندا زیاد دەكات كاتێك كەمتەرخەمیان كرد لە دەست گرتن بە سەرچاوەی هێزو توانایانەوە: **قورئان و سوننەت**، وە بێڕێزو بێ بایەخ بون لای خوای گەورە كاتێك گومانی خراپەیان بەو دوانە برد، كاتێك كەوا دەبینن كە كاریگەریان كەمە لەسەر دڵ و دەرونەكان، وە بانگەوازی مزگەوت بێهێزە لە جوڵاندن و زیندوكردنەوەی ئوممەتدا تەنها بەشێوەیەكی لاوازو خاو نەبێت كە ناگاتە ئەو گورجو گۆڵیو هۆكارە جۆراو جۆرانەی كەوا شیوعیەكان و جولەكەو گاورەكان پێی هەڵدەستن.

وە ئەم بانگەشەیە – ئەگەر ڕاستیەكیشی تێدا بێت – ئەوا بەسە بۆ خاوەنەكەی كە تاوان بار دەبێت بە هۆی وەلادانی گەنجان لە گرنگی دان بە دوو

---

[1] رواه ابن سعد (٦\٢٦٢)، و ابن أبي شيبة (١٥\٤٠)، و الدارمي (٢٥١)، و أبو نعيم (٤\٢٧٦)، و الخطيب في الفقيه و المتفقه (١٤٨)، و ابن عبدالبر في جامعه (١\١٥٣)، وهو حسن، وإن كان فيه هلال بن خباب، لأن هلالا هو السائل، ومثل هذا يضبط عادة.

وەحیەكە لەڕوی لەبەر كردن و فێربون و فێركردنیانەوە، وە ئەگەر هەندێكیان خۆیان تەرخان كرد بۆ فێركدنی خەڵكی و شارەزا كردنیان لە ئاینەكەیان، ئەوا زۆر بەكەمی قورئان و فەرمودە بەكار دەهێنن وەك تەبەروك نەبێت، وە گومانی باشە بردن بە قسەكانی خۆیان وای لێكردون كە كەمتەرخەمی و كەمتر ئاوڕ لەوتەكانی خواو پێغەمبەرەكەی (ﷺ) بدەنەوە.

سوێند بەخوا! ئەمجارەش سوێند بەخوا! ئەمجارەش سوێند بەخوا كەسانی وەهایان تێدایە كە ئەوەندەی خشوعی بۆ دروست دەبێت بەهۆی سرودێكەوە، ئەوەندە خشوعی بۆ دروست نابێت لەبەرامبەروتەكانی پەروەردگاری جیهان، وە ئەگەر باڵندە گوێبیستی ببوایە ئەوا هەمویان پۆل پۆل دەبون و دەگەڕانەوە بۆلای خوای خۆیان.

كوان ئەوانەی كە شارەزان لە قورئاندا بە لێكدانەوەیەكی ڕەسەن؟!

كوان ئەوانەی كە ڕێگای پێشینیان زیندو كردەوە بە گوێبیست كردنی فەرمودەكانی پێغەمبەر (ﷺ)، وە كەم كردنەوەی قسەی مرۆڤەكان؟!

ئایا نازانن كە بێباوەڕان توانایان نابێت بەسەرتاندا تاوەكو ئێوە بەردەوام بن لە خوێندنەوەو ورد بونەوە لە دو وەحیەكە؟! خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡ كَٰفِرِينَ وَكَيۡفَ تَكۡفُرُونَ وَأَنتُمۡ تُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمۡ رَسُولُهُۥۗ وَمَن يَعۡتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدۡ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴾ آل عمران: ١٠٠ - ١٠١

واتە: ئەی ئەوانەی كە باوەڕتان هێناوە ئەگەر گوێڕایەڵی تاقمێك لەوانە بكەن كە پێش ئێوە پەیامیان بۆ هاتوەو خاوەن پەیامن واتە جولەكەو گاوەرەكان ئەوا بەرەو بێباوەڕیتان دەبەن لەدوای ئەوەی كە ئێوە ئیمان دار بون، ئایا چۆن ئێوە گوێڕایەڵیان دەكەن و بێباوەڕی هەڵدەبژێرن لە كاتێكدا ئێوە ئایەتەكانی خواتان

بەســەردا دەخوێنرێتــەوە کــە قورئانــە، وەهــەروەها پێغەمبــەری خواشــتان (ﷺ) لەناودایە، چاك بزانن کە هەرکەسێك پشت ببەستێ بە خوای خۆی واتە گوێڕایەڵی قورئان و سوننەت بکات و گوێ نەدات بە قسەی ئـەم و ئـەو ئـەوا بەڕاسـتی ئـەو کەسە ڕێنمونی کراوە بۆ ڕێگایەکی ڕاست و دروست.

وە لە دەقی ئەم ئایەتە پیرۆزە دو سود هەیە:

یەکەمیان: پارێزراوی بۆ شوێن کەوتوانی هـەردو وەحیەکـە لـەوەی کـە بکەونـە کوفرەوە، **ئیبن کەثیر** ڕەحمەتی خوای لێبێـت دەفـەرموێت: (**واتـە بێبـاوەڕی دورە لێتانـەوەوە حاشا لـەوەی کـە ئێـوە بکەونـە کـوفرەوە، چـونکە ئایەتـەکانی خـوا بـەردەوام دادەبـەزێت بـۆ پێغەمبەرەکـەی (ﷺ) بـە شـەو و ڕۆژو وە ئـەویش ئەیخوێنێتەوە بەسەرتانداو وە دەیگەیەنێت پێتان**)[1].

وە دوەمیان: لە ڕاستیدا خوای گەورە بە تەنها باسی گـەورەترین فێڵـی کـردوە کـە بێباوەڕەکـان دایـان ڕشـتوە بـۆ موسـوڵمانان کـە ئـەویش ویـستی بـێ بـاوەڕ کردنیانە، هـەروەك خـوای گـەورە لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێت: ﴿ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ﴾البقرة: ١٠٩

واتە: زۆرێك لـە ئەهلی کیتاب هەوڵی ئەوە دەدەن کـە لــە دوای ئـەوەی کـە باوەڕتان هێنــاوە بتــان گێڕنــەوە بــۆ بێبــاوەڕی ئــەویش بــەهۆی ئــەوەی کــە ئــەوان حەسودیتان پێ دەبەن و ڕقیان لێتانەوە حەز دەکەن ئێوەش وەکو خۆیان بێبــاوەڕ بــن چونکە چاك دەزانن کە ئەو ئیسلامەحەقە، هەربۆیە خوای گەورە دەفەرموێت ئەوان واتە ئەهلی کیتاب بــە تــەواوەتی ڕاســتیەکانیان بــۆ ڕوون بوەتــەوەو دەزانــن حــەق کامەیە.

---

[1] تفسير القران العظيم (١\٥٩٧) ط. دار الفكر.

هەروەك بڵێی کە خوای گەورە دەفەرموێت: هەرچەندە فێڵ و تەڵەکەیان گەورە بێت بە جۆرێك شاخەکان خۆیان لەبەریدا نەگرن خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴾ إبراهيم: ٤٦

واتە: ئەگەر فرت و فێڵیان ئەوەندە گەورە بێت بەجۆرێك کە شاخەکان لە بەرامبەریدا بتوێتەوە.

ئەوا بیروباوەڕی ئێوە بەهیچ شێوەیەك ناتوێتەوە هەتاوەکو ئێوە بەردەوام بن لە خوێندنەوەی وەحی کە قورئان و سوننەتە.

وە ئەمە نامۆ نیە بەلای کەسێکەوە کە یەقینی هەبێت لەناو دڵیدا بەوەی کە خوای گەورە سەرچاوەی ژیانی لەناووەحیدا داناوەوە فەرمویەتی: ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ﴾ الأنفال: ٢٤

واتە: ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوەوەڵامی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بدەنەوە لە کاتێکدا ئەوان بانگەوازتان دەکەن بۆ ئاینێك کە بەهۆیەوە دەژیەنەوەو دەبێتە هۆی بەسەر بردنی ژیانێکی خۆش و بەختەوەری لە هەردو ژیانەکەدا. وە گەورەترینی دو ژیانەکە ژیانی دڵە، وە زیندو ترینی خەڵکی ئەو کەسەیە کە زیاتر شوێن وەحی دەکەوێت، وە ئەو وەحیە دەیانپارێزێت لە گومڕای، وە بەمەش تێگەیشتنت ورد دەبێت بۆ ئەو فەرمودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) کە دەفەرموێت: (**دوشتم لەدوای خۆم لەناودا جێهێشتون کە لە دوای ئەو دوانە هەرگیز گومڕا نابن: قورئانەکەی خواو وە سوننەتەکەم، وە توشی دوبەرەکی و جیاوازی نابن هەتا ئەو کاتەی کە دێن بۆلام بۆسەر کانی کەوسەر**). رواه الحاكم و مالك وهو حسن[1].

وە **ئەبو بەکری ڕاستگۆ** ڕەزای خوای لێبێت دەفەرموێت: (**هیچ شتێکم واز لێ نەهێناوە کە پێغەمبەر (ﷺ) کردبێتی ئیللا منیش ئەو کارەم کردوە، وە دەترسم**

[1] پێشتر تەخریجی ئەم فەرمودەیە کراوە.

لەوەی كە ئەگەر شتێك جێبەجێ نەكەم لە فەرمانەكانی توشی گومڕای و لادان ببم)[1].

ئەوە ئەبو بەكری ڕاستگۆی ئەم ئوممەتە لە نەفسی خۆی دەترسێ كە توشی لادان ببێت لە ڕێگای ڕاست بەهۆی ئەوەی كەوا كەمتەرخەمی یەك بكات لە ئەنجامدانی شتێك لە ڕێنماییەكانی پێغەمبەر (ﷺ) — لەگەڵ ئەوەشدا كە زۆر توند بوە لە دەست گرتن بەوردو درشتی سوننەتەكانی پێغەمبەر (ﷺ) — ئەی چۆن چاوی بیدعە چیەكان ئۆقرە دەگرێت و ناخیان ئاسودە دەبێت، وە بوخاری و موسلیم لە **ئەبو هورەیرەوە** گێڕاویانەتەوە كەوا فەرمویەتی: (**كاتێك پێغەمبەر (ﷺ) كۆچی دوای كردو لەدوای ئەو ئەبو بەكر بو بە جێنشین، هەندێك لە عەرەبەكان كافر بونەوە، عومەر بە ئەبو بەكری وت: تۆ چۆن شەڕ لەگەڵ خەڵكدا دەكەیت لە كاتێكدا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمویەتی: (فەرمانم پێ كراوە شەڕو كوشتار لەگەڵ خەڵكیدا بكەم هەتا دەڵێن: (لا اله الا الله)، وە هەركەسێك بڵێت (لا اله الا الله) ئەوا ماڵ و نەفسی لەسەر من پارێزراو دەبێت تەنها بە حەقی خۆی نەبێت وە حیسابیشی لەلای خوای گەورەیە.**

ئەویش فەرموی: سوێند بەخوا! شەڕو كوشتار لەگەڵ هەركەسێكدا دەكەم كەوا جیاوازی دەخاتە نێوان نوێژو زەكاتەوە، چونكە زەكات حەقی ماڵ و سامانە، سوێند بەخوا ئەگەر گوریسێك بێت كەدابێتیان بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) وە ئێستا نەیدەن بەمن ئەوا شەڕیان لەگەڵدا دەكەم لەسەری. عومەریش دەفەرموێ: سوێند بەخوا! ئەوەندەی نەبرد هەتا بۆم دەركەوت كە خوای گەورە دڵی ئەبو بەكری واڵا كردوە بۆ شەڕ كردن لە گەڵیانداو بۆم دەركەوت كە لەسەر حەقە)[2].

---

[1] رواه البخاري (٣٠٩٣)، و مسلم (١٧٥٩).

[2] البخاری (٧٢٨٤)، و مسلم (٣٢).

ورد بـەوە لـەم سـوربونە لەسـەر جێبـەجێ كردنـی فـەرمانێك بەهـەمو ئـەو وردەكاریانـەی كـە لەسـەردەمی پێغەمبـەردا (ﷺ) هـەبوە، ئەگـەر بێتـو لـە پـێش خستنی بچوكترین شتیش بوبێت.

وە كاتێكیش پێغەمبەران — سەلات و سەلامی خوایان لەسـەر بێـت — زیـاتر لـە خەڵكی شوێن وەحی دەكەوتن پاڵپشتی خوایی بە تەواوترین شـێوە لێیانـەوە نزیـك بو، وەك خوای گەورە دەفەرمویێت:﴿ كَتَبَ ٱللَّهُ لَأَغۡلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِيٓۚ ﴾المجادلة: ٢١

واتە: خـوای گـەورە بڕیـاری داوە بـەوەی كـەوا تـەنها خـۆی و پێغەمبـەرانی سەردەخات بەسەر بێباوەڕاندا.

وە هــەروەها دەفــەرمویێت: ﴿ وَلَقَدۡ سَبَقَتۡ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا ٱلۡمُرۡسَلِينَ إِنَّهُمۡ لَهُمُ ٱلۡمَنصُورُونَ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴾ الصافات: ١٧١ ـ ١٧٣

واتە: بە ڕاستی هەر لـە سەرەتاوە بڕیارمان داوە لـە بەرامبەر پێغەمبەرەكانمان كـە سەردەكەون بەسەر بێ باوەڕەنداو وە بەڕاستی تەنها سـەربازان و شـوێن كـەوتوانی ئێمە سەركەوتو دەبن.

وە هــەروەها دەفــەرمویێت: ﴿ إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَيَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ ﴾ غافر: ٥١.[1]

واتە: ئێمە پێغەمبەرانی خۆمان و ئەوانەی ئیمانیان هێناوە سەردەخەین لـە دونیـاو لـە ڕۆژی دوایشدا.

كەوا بو هەركەسـێك بەڕاسـتی شـوێن ئـەوان بكـەوێت ئـەوا هـەمان پـشتگیری و سەرخستنی بۆ هەیە، خـوای گـەورە دەربـارەی موسـاو هـارون — سـەلامی خوایـان لێبێت— و شوێن كەوتوانیان دەفەرمویێت:﴿ أَنتُمَا وَمَنِ ٱتَّبَعَكُمَا ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴾القصص: ٣٥

[1] بڕوانە: الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح لابن تيمية (٢\١٧٩) ط. دار العاصمة.

واتە: ئێوەو ئەوانەش کەوا شوێنتان کەوتون سەرکەوتو دەبن.

وە هەروەها بە عیساو شوێن کەوتوانی دەفەرموێت: ﴿ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوْقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ﴾آل عمران: ٥٥

واتە: کاتێك خوای گەورە بە عیسای فەرمو: ئەی عیسا من تۆ دەمرێنم و بەرزت دەکەمەوە بۆلای خۆم وە پاکت دەکەمەوە لەوانەی کەوا بێباوەڕ بون و ئەوانەش کەوا شوێن تۆ کەوتون سەریان دەخەم بەسەر بێباوەڕەکاندا هەتا ڕۆژی دوایی.

ئیبن قەیم ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(کە گاورەکان بەهۆی ئەو شوێن کەوتنەیانەوە ئەو پشکەیان هەبو بێت و کە لەسەرو جولەکەکانەوەن هەتا ڕۆژی دوای، کەوا بو مادام موسوڵمانانیش شوێن کەوتنیان زیاترە لە گاورەکان ئەوا لە سەرو گاورەکانەوەن هەتا ڕۆژی دوای)**[1].

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: **(لەبەر ئەوە هەرکەسێك شوێن پێغەمبەر (ﷺ) بکەوێت ئەوا خوای گەورە لە گەڵیدایە بە ئەندازەی ئەو شوێن کەوتنە، خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَسْبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾الأنفال: ٦٤

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) تۆو ئەو ئیماندارانەی کەوا شوێن تۆ دەکەون خوایان بەسە کە پاڵ پشتیان لێ بکات.

واتە: تۆ خوای گەورەت بەسەو ئیماندارانیش خوای گەورەیان بەسە، وە هەرکەسێك لە باوەڕداران شوێن پێغەمبەر (ﷺ) بکەوێت ئەوا خوای گەورەی بەسە، وە ئەمەش مانای ئەوەیە کە خوای گەورەی لەگەڵدایە، وە پشت بەستن و

[1] إغاثة اللهفان (٢\١٩٧–١٩٨)، وە بڕوانە: الجواب الصحيح (٢\١٧٨).

پشت گیری تەواو لە شوێن کەوتنی تەواودایە، وە پشتگیری ناتـەواویش لـە شـوێن کەوتنی ناتەواودایە، وە ئەگەر هاتو هەندێك لەو باوەڕدارانـەی کـەوا باوەڕیـان پـێ هێناوەوەشوێنی کەوتون وە لەسەر ئـەوەش دژایـەتی کـران ئـەوا بەڕاسـتی خـوای گەورەی بەسە، وە لەگەڵیدایەتی، وە بەشێکی بەر دەکەوێت لەو فەرمودەی خوای گەورە کە دەفەرموێت:

﴿إِذْ يَـقُولُ لِصَـٰحِبِهِۦ لَا تَحْـزَنْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا ﴾التوبة: ٤٠

واتە: کاتێك کە پێغەمبەر (ﷺ) بە هاوەڵەکەی دەفـەرموێت کـە ئـەبو بـەکرە ڕەزای خوای لێبێت مەترسەو دڵ تەنگ مەبە چونکە ئێمە خوامان لـەگەڵـە، ئەمە لــە کاتێکدا کە لـەناو ئەشـکەوتی (ثـور) دان وە هـاوەڵ دانـەرەکانی قـوڕەیش بەسـەر سەریانەوەن.

وە ئەم کەسە دڵی پەیوەستە بە پێغەمبەرەوە (ﷺ) با هاوەڵیشی نەکردبێ بە لاشەی، وە بنچینە لەم دڵەدا، بەو جۆرەی کە لە صـەحیحی بـەخاری و موسـلیمدا هاتوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (پیاوانێك هەن لـە مەدینـە کـە ئێوە هیچ هەنگاوێکتان نەناوەوە هیچ دۆڵێکتـان نـەبڕیوە ئـیللا ئـەوانتان لەگـەڵن. وتیان: لەگەڵ ئەوەی لە مەدینەشن؟ فەرموی: بەڵێ ئەوان لەمەدینەن، عوزر ڕێگای لێگرتون کە بێن لەگەڵمان)[1]. ئەوانە بە دڵیان لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) بون و لەگەڵ هاوەڵانی تێکۆشەری، وە مانای هاوەڵایـەتیان پـێ دەبەخـشرێ لەگـەڵ ئـەودا، وە خوای گەورەش لەگەڵیاندایە بە ئەندازەی ئەو هاوەڵایەتی کردنە مەعنەویە)[2].

---

[1] البخاری (٢٨٣٩)، و مسلم (١٩١١)، وە لە صەحیحی موسلیمدا زیادەیەك هەیە: (ئیللا هاوبەشن لەگەڵتاندا لـە پاداشتدا).

[2] منهاج السنة (٨\٤٨٧-٤٨٨) ط. جامعة الإمام بن سعود.

وە ڕاستی وتوە ڕەحمەتی خوای لێبێت، چونکە لە ڕاستیدا لە قورئاندا هاتوە کە بە لگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەوان لە گەڵیاندا بون بە ناخیان، ئەویش لەبەر ئەوەی ئەوان کاتێك کە هاتن بۆ ئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) بیان بات لەگەڵ خۆی بۆ جیهاد کردن گێڕایانیەوە، لەبەرئەوەی ئەوەندەوڵاخی سواری لەلا نەبو هەتا بیانداتێ، ئەوانیش گەڕانەوەوە دڵەکانیان دەسوتاوە چاوەکانیان پڕ فرمێسك بو بەهۆی ئەوەوە هەتا خوای گەورەوەصفی کردن بەو فەرمایشتەی: ﴿وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوۡكَ لِتَحۡمِلَهُمۡ قُلۡتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحۡمِلُكُمۡ عَلَيۡهِ تَوَلَّواْ وَّأَعۡيُنُهُمۡ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمۡعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُواْ مَا يُنفِقُونَ﴾ التوبة: ٩٢

واتە: ئەوانە تاوان بار نابن کاتێك کە هاتن بۆلات وە داوایان لێ کردی کەولاخی سواریان بدەیتێ هەتا جیهاد بکەن لەگەڵ تۆدا لە پێناوی خوادا، وە تۆش لەوەلاّمیاندا دەتوت من شتێکم لەلا نیە هەتا بتان دەمێ، ئەوانیش دەگەڕانەوە بە چاوی پڕ فرمێسکەوەو بە دڵێکی پڕ تەنگەوە بە هۆی ئەوەی ئەوندەماڵیان نەبو هەتا لە ڕێگای خوادا خۆیان و ماڵەکەشیان ببەخشن.

پاشان دەفەرموێت ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**وە ئەگەر پیاوێك بە تەنیا بێت لە هەندێك شارو لە هەرکاتێکداوە هەستێت بە جێبەجێ کردنی حەقێك کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی، وە خەڵکی سەریان نەخست لەسەری، ئەوا بە دڵنیاییەوە خوای لەگەڵدایە، وە پشکێکی بەر دەکەوێت لەو فەرمایشتەی:** ﴿إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدۡ نَصَرَهُ ٱللَّهُ إِذۡ أَخۡرَجَهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ثَانِيَ ٱثۡنَيۡنِ إِذۡ هُمَا فِي ٱلۡغَارِ إِذۡ يَقُولُ لِصَٰحِبِهِۦ لَا تَحۡزَنۡ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَنَا﴾ التوبة: ٤٠

واتە: ئەگەر ئێوەش سەری نەخەن ئەوا بەدڵنیاییەوە خوای گەورە سەری دەخات، لەکاتێکدا ئەو بێباوەڕانەی مەککەوەدەریان ناووە لەگەڵ هاوەڵەکەی کە

ئەبوبەكرە ڕەزای خوای لێبێت ڕۆیشتن بۆ ئەشكەوتی سەورەوە لەناو ئەشكەوتەكەدا بون كە هاوەڵ دانەرەكان بەسەر سەریانەوە بون، وە ئەگەر تەماشای بەرپێی خۆیان بكردایە دەیان بینین، هەربۆیە پێغەمبەر (ﷺ) دڵنەوای دەكردو دەیفەرمو: هیچ خەمبار مەبە ئێمە خوامان لەگەڵە، وە خوای گەورە پاراستنی و بە سەلامەتی گەیشتنە مەدینەو خوای گەورە سەری خست بەسەر هەمو بێباوەڕەكاندا، وە ئەوەش وەعدی خوایی بو بۆی.

چونكە سەرخستنی پێغەمبەر (ﷺ) بریتیە لە سەرخستنی ئاینەكەی كە هێناویەتی لە هەرشوێنێك و لەهەر كاتێكدا بێت، وە هەركەسێك شوێنی بكەوێت ئەوا هاوەڵیەتی لەسەری بەو مانایە، وە ئەگەر ئەو هاوەڵە هەستێت بەجێ بەجێ كردنی بەو جۆرەی كەخوا فەرمانی كردوە ئەوا بە دڵنیاییەوە خوا لەگەڵ ئەوەدایە كە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی وە لەگەڵ ئەو كەسەشدایە كە هەڵدەستێت پێ ی، وە ئەم شوێن كەوتوەی پێغەمبەر (ﷺ): خوای بەسە، وە خواش بەسە بۆ پێغەمبەر (ﷺ) هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسْبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ الأنفال: ٦٤

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) خوات بەسە كە پشتگیریت بكات وە ئەوانەش كە باوەڕیان هێناوەو شوێن تۆ دەكەون خوایان بەسە.

وە لە **ئیبن مەسعودەوە** هاتوە: (**پێغەمبەری خوا (ﷺ) نوێژی عیشای كردو پاشان ڕۆی، وە دەستی عەبدوڵای كوڕی مەسعودی گرت و بردی هەتا بردیە چۆڵەوانیەكی مەككە پاشان دانیشان پاشان خەتێكی ڕاستی بۆ كێشا پاشان فەرموی: لەو خەتە تێنەپەڕی وە چاك بزانە پیاوانێك دەگەنە لات، قسەیان لەگەڵ نەكەی چونكە ئەوانیش قسەت لەگەڵ ناكەن. دەڵێ: پاشان ڕۆیشت پێغەمبەری خوا (ﷺ) بۆ ئەو شوێنەی كە خۆی دەیویست، لە كاتێكدا من خەریك بوم دانیشتبوم**

لە خەتەکەی خۆمدا لەو کاتەدا پیاوانێك هاتن بۆلام دەتوت (الـزط)ن[1] نـە لاشـەیانم دەبینی نە پێستیان، وە دەهاتنـە لام و بـەڵام خەتەکـەیان تێنەدەپەڕانـد، پاشـان دەگەڕانەوە بۆلای پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەتا بوبە کۆتای شەو، بەڵام پێغەمبەری خوا (ﷺ) هات بۆلام وە من دانیشتبوم، فەرموی: ئەم شەو مـن هـەر نەخـەوتوم، پاشان هاتە لام بۆ ناو خەتەکـەم وە ڕانـمی کـرد بـە پـشتی بۆخـۆی، وە ڕاکشاوە پێغەمبەری خـوا (ﷺ) کاتێـك کـە خـەوی لێ دەکـەوت دەیپرخـان، وە کاتێـك مـن خەریك بوم دانیـشتبوم وە پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) ڕاکشابو لەسـەر ڕانم، دەبیـنم پیاوانێك پۆشاکی سپییان لەبەردایە، هەرخوا خۆی دەزانێ کە چەندە جـوان بـون، گەیشتن پـێم، کۆمـەڵێکیان دانیـشتن لـەلای سـەری پێغەمبـەری خـواوە (ﷺ) وە کۆمەڵێکیان لەلای قاچیەوە، پاشان لە نێوان خۆیانداوتیان: ئێمە هیچ بەندەیەکمان نەبینیوە کە شتی پێ بەخشرابێت بەوێنەی ئەو شتانەی کە دراوە بەم پێغەمبەرە: چاوەکانی دەخەون وە بەڵام دڵـی بەخەبـەرە، نمونەیـەکی بـۆ بهێننـەوە بەوێنـەی پادشایەك کە کۆشکێکی دروست کرد، پاشان سـفرەی ڕازانـدەوەوە خـەڵکی بـانگ کـرد بـۆ خـواردن و خواردنەوەکـەی، هەرکەسـێك وەڵامـی دایـەوە لەخواردنەکـەی خوارد، وە لە خواردنەوەکەشی خواردەوە، وە هـەرکەسێك وەڵامی نەدایەوە سـزای دا، یان فەرموی: ئازاری دا. پاشان ئەو ناوەیان بەجێهێـشت، وە پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) لەو کاتەدا خەبەری بویەوەوە فەرموی: گوێت لێ بـو ئەوانـە چیان وت؟ وە دەزانی ئەوانە کێ بون؟ وتم: خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) زاناترن.

فەرموی: ئەوانە مەلائیکەت بون. دەزانی ئەو نمونەیەی کەهێنایانەوە چی بـو؟ وتم: خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) زاناترن. فەرموی: ئەو نمونەیەی کە هێنایانـەوە: خوای میهرەبان – پـاك و بەدەسـەڵات – بەهەشـتی دروسـت کـرد، وە بەنـدەکانی

---

[1] قەومێکن لە سودانیەکان یاخود حەبەشەییەکان لە ڕەشتێتیدا لە سەرو قژ و لاشەیاندا

بانگ کرد بۆی، هەرکەسێك وەڵامی دایەوە دەچێتە بەهەشتەوە، وە هەرکەسێك وەڵامی نەدایەوە سزای دا یاخود ئازاری دا)[١].

ئەوەتا دەبینی لەم چیرۆکە گەورەیەدا گوێڕایەڵی ئیبن مەسعود بۆ پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێك کە فەرمانی پێ کرد بە مانەوە لە شوێنی خۆیدا کە بەدوری گرت لە خراپەی قەومێك کە هاتن بۆلای لە ناشرین ترین شێوەدا، لەگەڵ ئەوەی لە نێوان ئەم و ئەواندا تەنها خەتێك هەبو ئەگەر بای بهاتایە شوێنەوارەکەی نەدەما، بەڵام ئەم خەتەوەکو خەتاکانی تر نیە، ئەوە خەتی سوننەتە، هەرکەسێك پەیوەست بێت پێوەی خوای گەورە دەیپارێزێت لەو شتانەی دێتە ڕێی.

دوابەدوای ئەوەی کە بەڵگەکانم ڕون کردوەتەوە لەسەر ئەوەی خوای گەورە ئوممەتی شوێن کەوتە جێگیرو سەرفراز دەکات، ئەوا دەکرێ لێرەدا ڕوداوێك بهێنم کە شایەتی بۆ هەردو کارەکە دەدات بەیەکەوە، وە باسی پلەو پایەیەکی گەورەی لەخۆ گرتوە بۆ ئەبو بەکر کە خوای گەورە دینەکەی بەهۆیەوە پاراست و سەری خست لە دوای پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، هەتا ئەبو هورەیرە دەفەرموێت ڕەزای خوای لێبێت: (**سوێند بەو خوایەی کە هیچ پەرستراوێك نیە تەنها ئەو نەبێت ئەگەر ئەبو بەکر نەبوایە بە خەلیفە خوا نەدەپەرسترا. پاشان جارێکی تر ئەم قسەی کردەوە، پاشان بۆ جاری سێیەمیش وتیەوە، پێیان وت، بەسە ئەی ئەبو هورەیرە!. ئەویش فەرموی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئوسامەی کوڕی زەیدی ڕەوانە کرد بۆ شام لەگەڵ حەوت سەد کەس، کاتێ جەیشەکە گەیشتە (ذي خشب) پێغەمبەری خوا (ﷺ) وەفاتی کردوە لەو کاتەدا عەرەبەکانی چوار دەوری مەدینە پاش گەز بونەوە لە ئیسلام، هەربۆیە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) کۆبونەوە لەلای وەوتیان: ئەی ئەبو بەکر! ئەوانە پاشگەز بونەتەوە لە ئیسلام، ئەوانەش ڕویان کردوە بەرەو لای ڕۆم، وە دەشزانی عەرەبەکانی چوار دەوری مەدینە پاش**

---

[1] صحيح سنن الترمذي للألباني رقم (٢٢٩٦).

گەز بونەتەوە لە ئیسلام؟! فەرموی: سوێند بەو خوایەی کە هیچ پەرستراوێك نیە جگە لەو، ئەگەر سەگ پەلاماری قاچی خێزانەكانی پێغەمبەر (ﷺ) بدات و پەل پەلیان بكەن من سوپایەك ناگێڕمەوە كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ڕەوانەی كردبێ، وە ئاڵایەك داناگرم كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) بەرزی كردبێتەوەو چەقاندبێتی. هەربۆیە ئوسامە بەرەو ئەوێ ڕۆیشت، وە بەلای هیچ هۆزێكدا تێنەدەپەڕی كە بیانویستایە پاشگەز ببنەوە لە ئیسلام ئیلا دەیانوت: ئەگەر ئەمانە تواناو دەسەلاتیان نەبوایە ئەمانە نەدەهاتنە دەرەوە لە لایان، وە بەلام لێیان دگەڕێین هەتا دەگەن بە ڕۆمەكان. وە گەشتن بە ڕۆمەكان وە تێكیان شكاندن وە كوشتاری باشیان لێكردن وە گەڕانەوە بە سەلامەتی، وە دامەزراو بون لەسەر ئیسلام)[١].

ئائەوە پەیوەست بونی ئەبو بەكرە بە سونەتەوە سەرەڕای ئەو ئازارە بە ئێشەی وەفاتی پێغەمبەری خوا (ﷺ) وە مەینەتی پاشگەز بونەوەی عەرەب لە ئیسلام، زیاد لەوەش ورە بەردانی خەڵكی بۆی وەك دەستپێكێك لەو ئەقڵەی كە بڕیار دەدات بەو جۆرەی كە ئەوان بڕیاریان دا، وە بەڵام ئەو شەرعەی كە ئەبو بەكر فێری بو بو لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) ئەوە بو كە ڕێنمای كرد بۆ كارێك كە پێشنیارەكانی ئەوانی ڕەزیل كرد، كە ئەویش ترسانی بو ڕەزای خوای لێبێت لە دواخستنی شتێك كە پێغەمبەر (ﷺ) پێشی خستوە، وە سەرئەنجامی پەیوەست بونەكەی بە سوننەتەوە سەركەوتن بو بەسەر دوژمنداو دامەزاوەی بو لەسەر ئیسلام.

وریایی كردنەوەیەك:

مامۆستا **محمد ئەمین شنقیطي** ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: **(زانایان ڕونیان كردوەتەوە كە سەركەوتنی پێغەمبەران دوجۆرە: سەركەوتنێك بە بەڵگەو**

---

[1] العواصم من القواصم لابن العربی (ص:٦٣)، وە ئەگەر دەتەوێ زیاتر بزانی بڕوانە: تاریخ الطبري، و سیرة ابن هشام، و الامتاع للمقریزي.

ڕونکردنەوە، وە ئەمەش بۆ هەموویانە، وە سەرکەوتنێك بە شمشێرو سەرە ڕم، وە ئەمەش بۆ ئەوانەیە کە بەتایبەتی فەرمانیان پێکراوە لەناویاندا بە جەنگین لە پێناوی خوادا...)[1].

هەربۆیە بڕیاریان داوە بەوەی کە ئەو باوەڕدارانەی کە بێ دەسەڵاتن لەناو کۆمەڵگاکانیاندا ئەمڕۆ، ئەوانەی کە فەرمانیان پێ ناکرێ بە شەڕ کردن، سەرکەوتون بە بەڵگەی زانستی کە هەمو بەتاڵ و مشت و مڕێك لەناو دەبات، وە بەڵام ئەوانەی کە تواناو دەسەڵاتیان هەیە ئەوا فەرمانیان پێدەکرێ بە شەڕ کردن بۆ پاڵپشتی کردنی بەڵگەکان بە سەرە ڕمەکان، وە لەمەشەوە دەردەکەوێ کە بەڵگەی زانستی سەرکەوتوە لە هەمو کاتێکدا، وە سوپاس بۆ خوا لەسەر ئەوە.

وە بەهۆی ئەوەی ئەهلی فەرمودە بەهێزترینی خەڵکین لە بەڵگەدا، لەبەر ئەوەی زاناترین کەسن بە قورئان هەروەك **عومەری کوڕی خەتتاب** دەفەرموێت: **(خەڵکانێك مشت و مڕتان لەگەڵ دەکەن بەو ئایەتانەی کە چەندواتایەکیان هەیە، ئێوە بیان گرن بە سوننەت، چونکە هاوەڵانی سوننەت زاناترین کەسن بە قورئانەکەی خوا)**[2].

وە بەهۆی ئەوەی زاناترین کەس بون بە ڕێبازی پێغەمبەرایەتی (ﷺ) لە هەمو خەڵکی زیاتر شوێن قورئان سوننەت کەوتون، هەربۆیە با هیچ پاشین (خلف)یەك بەلایەوە جێگای سەرسوڕمان نەبێت کەوتەی ئەهلی عیلم کۆك بێت لەسەر ئەوەی کە کۆمەڵی ڕزگار بو بە ئەهلی فەرمودە لێك بدەنەوە لەو فەرمودەیەیدا: **(هەرکەسێك خوای گەورە بیەوێت توشی خەیری بکات شارەزای دەکات لە دین...**

---

[1] بڕوانە: أضواء البيان (١٣٥٣) وە ئەوەش کە لەدوای دێت.

[2] رواه الدارمي (١\٤٩)، و الاجري في الشريعة (٩٣)، و ابن بطة في الابانة \ الإيمان (٨٣)، و غيرهم.

وە بـەردەوام كۆمـەڵێك لـە ئوممەتەكـەم سـەركەوتو دیـارن لەسـەر حـەق... رواه البخاري (٧١)، و مسلم (١٠٣٧).)[١].

لەگەڵ ئەوەی شاراوە نیە لە الحصیف پەیوەندی ڕستەی یەكەم — كە بریتیە لە شارەزا بون لە دین — بەوەی ترەوە — كە بریتیە لە سەركەوتوی ئەم كۆمەڵە — وە ئەمەش لەوتە كۆكەرەوەكانی پێغەمبەری خوایە (ﷺ)[٢].

هەڕەشەكردن لە پێچەوانەكاری پێغەمبەر (ﷺ) بە گومڕایی بون یاخود بێ باوەڕی

مادام خوای گەورە بڕیاری داوە بە دامەزراوەی لەسەر دین بۆ شـوێن كـەوتوانی پێغەمبەرەكەی (ﷺ)، ئەوا بە دڵنیاییەوە ئەوانەی كـە پێـچەوانەی دەكـەن بـەرەو ترسناكی دەیان بات لە دینەكەیانداوە دەفـەرموێت: ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴾ النساء: ٦١ ــ ٦٢

واتە: ئەگەر پێیان بوترێ وەرن بۆ جێبـەجێ كـردن و گوێڕایـەڵی كردنـی ئـەو قورئانـەی كـەخوای گـەروە ناردویەتـە خـوارەوەوە شـوێن كـەوتنی سـونەتەكانی پێغەمبەر (ﷺ) دەبینی ئەو دوڕوانە پشتت لێ هەڵدەكەن و وەڵامت نادەنەوە، ئـەی

---

[١] بڕوانە: الجواب الصحیح (٢\١٨٠).

[٢] بڕوانە: (شرف أصحاب الحدیث) للخطیب البغدادي، و الصحیحة للألباني (٢٧٠)، و أهل الحدیث هم الطائفة المنصورة الناجیة للشیخ ربیع بن هادي المدخلي.

باشە چۆن لە ڕویان هەڵدێت كاتێك كە توشی بەلاو ناڕەحەتیەك دەبن بە هۆی كارو كردەوەی خراپی خۆیانەوەوە پاشان دێن بۆلات و سوێندت بۆ دەخۆن بە الله وە دەڵێن ئێمە تەنها چاكەو باشەمان دەوێت وە دەمانەوێت یەكێك بین لەوانەی كە خوای گەورە یارمەتیان دەدات بۆ چاكە كردن.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**خوای گەورە هەڕەشەیان لێ دەكات بەوەی كە كاتێك ئەوان توشی ناڕەحەتیەك دەبن لە ئەقڵیانداو لە دین و بینای و لاشەیان و ماڵ و سامانیان بەهۆی پشت هەڵكردنیان لەو ڕێبازەی كە پێغەمبەر هێناویەتی (ﷺ)، وە حوكم كردن لەلای غەیری ئەو، وە گێڕانەوەی حوكم بۆلای، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ﴾ المائدة: ٤٩

واتە: ئەگەر پشتیان لێكردیت، ئەوا چاك بزانە كە خوای گەورە دەیەوێت توشی بەلاو ناڕەحەتیان بكات بەهۆی هەندێك لە تاوانەكانیانەوە.

وە پۆزش دەهێننەوە بەوەی كە ئەوان تەنها مەبەستیان چاكەو یارمەتی بوە...)[1].

وە داخی سێیەم ئەوەیە كە ئەم بەلایە لەوانەیە توشی دینی مرۆڤ ببێت وەوای لێبكات هەتا بێباوەڕ دەبێت، **ئیبن تەیمیە** دەربارەی ئەو فەرمایشتەی خوای گەورە: ﴿ فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ النور: ٦٣

واتە: با ئەوانەی كە پێچەوانەی فەرمانەكانی پێغەمبەر (ﷺ) دەكەن بترسن لەوەی كە خوای گەورە توشی فیتنەو ناڕەحەتیان بكات یاخود توشی سزایەكی زۆر سەختیان بكات.

---
[1] إعلام الموقعين (١/٥٠).

دەفەرموێت: (**فەرمانی كردوە بەو كەسەی كە سەرپێچی فەرمانەكانی دەكات كەوریا بێت لە فیتنە: وە فیتنە: بریتیە لە پاشگەزبونەوە لە دین و بێباوەڕی، خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ البقرة: ١٩٣........

واتە: بجەنگن لەگەڵیان هەتا فیتنەو ئاژاوەیان بەربلاو نەبێتەوە.

ئیمام ئەحمەد لە ڕیوایەتی فەزڵی كوڕی زیاددا دەفەرموێت: (**تەماشای ناو قورئانم كرد بینیم گوێڕایەڵی كردنی پێغەمبەر (ﷺ) لە سی و سێ شوێندا هاتوە، پاشان ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە:** ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ النور: ٦٣. **وە بەردەوام دوبارەی دەكردەوەوە دەیوت: ئەی فیتنە چیە؟ هاوەڵ دانانە، لەوانەیە ئەگەر هەندێك لەوتەكانی پێغەمبەر (ﷺ) ڕەت بكاتەوە بە هۆیەوە شتێك لە گومڕای بكەوێتە ناو دڵیەوە، وە دڵەكەی ڕەش ببێتەوەوە لەناوی ببات، وە خەریك بو ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە:**

﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ النساء: ٦٥

واتە: سوێند بە پەروەردگاری تۆ ئیمانیان دانامەزرێت هەتا لەهەمو ئەو كاروبارانەی كە ڕوو دەدات لەنێوانیاندا نەگەڕێنەوە بۆلای تۆ وە تۆ نەكەن بە حاكم لە نێوان خۆیاندا.

وە **ئەبو تالیب ئەل میشكانی** دەفەرموێت: كاتێك پێیان وت: خەڵكانێك هەن واز لە فەرمودە دەهێنن، وە دەڕۆن بۆلای بۆچونی سوفیان؟ فەرموی: (**سەرت بسوڕمێ لە خەڵكێك گوێ بیستی فەرمودە بون، وە سەنەدەكەشی دەزانن وە ڕاستی سەنەدەكەش دەزانن، وەوازی لێدەهێنن و دەچن بۆلای بۆچونی سوفیان و غەیری ئەو، خوای گەورەش دەفەرموێت:** ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ

فِتۡنَةٌ أَوۡ يُصِيبَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ النور: ٦٣ **.! دەزانی فیتنە چیە؟ بێباوەڕی، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَٱلۡفِتۡنَةُ أَكۡبَرُ مِنَ ٱلۡقَتۡلِ ﴾** البقرة: ٢١٧

واتە: فیتنە گەورە ترە لە کوشتار.

واز دەهێنن لە فەرمودە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) وە هەواو ئارەزوەکانیان زاڵ دەبێت بە سەریانداو دەیانبات بەرەو لای ڕاوبۆچون، وە ئەگەر سەرپێچی کاری فەرمانەکانی وریا کرابێتەوە لە بێباوەڕی و هاوەڵ دانان یاخود لە سزایەکی سەخت، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی لەوانەشە سەربکێشێت بۆ بێباوەڕی و سزای سەخت...)[1].

وە لەو وتە بەربڵاوانەی پێشین ئەو ووتەیانە: (**خێراترینی خەڵکی بۆ پاشگەز بونەوە لە ئیسلام خەڵکانی خاوەن هەواو ئارەزون)**[2].

وە بەهۆی ئەوەی کە بنچینەی بێباوەڕی ئەهلی کیتاب لە ڕوانگەی سەرپێچی کردنی پێغەمبەرانەوەیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ﴾ التوبة: ٣١

واتە: ئەهلی کیتاب زاناو ڕاهیبەکانیان کردبون بەخوا بەسەر خۆیانەوەوە گوێڕایەڵی ئەوانیان دەکرد لەباتی گوێڕایەڵی کردنی خوای گەورە، وە عیسای کوڕی مەریەمیان دەپەرست و کردبویان بە خوا.

وە لە دەقی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە دوو سود بەرچاو دەکەوێت:

یەکەمیان: هۆکاری بێباوەڕیان بریتی بوە لە بە گەورە زانینی زاناکانیان هەتا چاوپۆشیان کرد لە مافی خواو پێغەمبەرەکەی لەوەدا کە بۆ حوکم کردن بگەڕێنەوە

---

[1] الصارم المسلول (ص:٥٦–٥٧) و الاثر الأول عن أحمد تجده في الإبانة لابن بطة رقم (٩٧).

[2] لە ئیبن سیرینەوە بە صەحیحی هاتوە هەروەك لە المعرفةو التاریخ للفسوي (٣\٣٨٨–٣٨٨٩) و الابانة لابن بطة (٣٥٣)، و شرح أصول الاعتقاد للالكائي (٢٣٤).

بۆلایان، لە **عودەی كوڕی حاتەمەوە** دەفەرموێت: هـاتم بـۆلای پێغەمبـەر (ﷺ) وە لـە ملمـدا خاچـێك هـەبو لـە ئـاڵتون، فـەرموی: (**ئـەی عـودەی! ئـەو بتـە لـەخۆت بكـەرەوە**). وە گـویێم لێبــو لــە ســورەتی بەڕائــەی دەخوێنــدەوە: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ التوبة: ٣١ وە فەرموی: (**چاك بزانە كە ئـەوان نـەیان دەپەرسـتن، بـەڵام ئـەوان ئەگـەر شـتێكیان بـۆ حـەڵاڵ بكردنایـە ئەوانیش بە حەڵاڵیان دەزانی، وە ئەگەر شتێكیان لەسەر حەرام بكردنایە ئەوانیش بە حەرامیان دەزانی**)[١].

وە دوەمیان: قاڵ كردنەوەی هەڕەشـەكردن لـە كـاروكردەوەی جولەكـەو گـاورو ئاگادار كردنەوەیە لەسەر هەردو جۆرەكەی سەرپێچی بۆ پێغەمبـەران كـە سـێیەمی نیە، وە ئەو دوانەش:

-كرچوكاڵی: كە بریتیە لە زۆرترین بەش بۆ جولەكە ئازار دەران و بكـوژانی پێغەمبەران.

-ڕۆچون: كە بریتیە لە زۆرترین بەش بۆ گاورەكان كە ڕۆ دەچن.

وە ئەمەش لە ئیعجازی قورئانی گەورەوەیـە، وەوریـای دان لـە هـەردو كارەكـە هاتوە بەیەكەوە لە یەك فەرمودەدا، وە ئەویش ئەو فـەرمودەی پێغەمبـەرە (ﷺ): (**لێم گەڕێن ئەوەتان بەسە كە بۆم هێناون، چاك بزانن ئەوانەی پێش ئێوە تیا چون بەهۆی زۆری پرسیارو سەرپێچیان بۆ پێغەمبەرەكانیان، ئەگەر قەدەغەم لێكردن لە كارێك ئەوا لێی دور بكەونەوە، وە ئەگەر فەرمانم پێكردن بە كارێك ئەوا ئەوەندەی كە دەتوانن جێبەجێی بكەن**)[٢].

ئەو وتەیەی: (**بە زۆری پرسیارەكانیان**). لە ڕۆچون و قوڵ بونەوەیە.

---

[1] صحيح سنن الترمذي للألباني رقم (٢٤٧١).

[2] البخاري (٧٢٨٨)، و مسلم (١٣٣٧).

وە ئـەو وتەیـەی: (**سەرپێـچی کردنیـان لـە فـەرمانی پێغەمبـەرەکانیان**). لـە کرچوکاڵی و کەمتەرخەمییەوەیە.

هەربۆیە **بوخاری** لە کیتابی (**دەست گرتن بە قورئان و سوننەتەوە**) هێناویەتی، وە ئەوەش لەووتە کۆکەرەوەکانی پێغەمبەرە (ﷺ).

وە بەهۆی ئەوەی کە شوێن کەوتن بـەو وردەکارییەیـە خـوای گـەورە ستایـشی باوەڕداران ناکات تەنها بـەهۆی شـوێن کەوتنـەوە، بـەڵکو ستایـشی شـوێن کـەوتن دەکـات بـە چـاکەوە دەفـەرموێت: ﴿وَٱلسَّـٰبِقُونَ ٱلْأَوَّلُونَ مِنَ ٱلْمُهَـٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحْسَـٰنٍ رَّضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ﴾ التوبة: ١٠٠ .

واتە بریتیە لە شوێن کەوتنێك لـە ڕوکـەش و ناخـدا، وە هەرکەسـێك وابێـت وە شەیتان بەشێك لە گوێڕایـەڵی لێپـچڕی، زو دەگەڕێتـەوەوە تەوبـە کـردنیش سـودی دەبێت بۆی، هەر بەو شێوەیەی کە خوای گەورەوەصفی کۆچ کردوان و پشتیوانانی کردوە، لەبەرئـەوەی سەرپێـچی کردنـی ئـەوان لـەناو کانگـای دڵیانـەوە نـەبوە، وە نهێنی ئەم چاودێریە خواییە بۆیـان بـەهۆی ئـەو شـوێن کەوتنـە تەواوەیـە کـە پێـی ناسراون.

جوان ورد بەرەوە لە هەواڵ پێدانی خـوای گـەورە لـە پاراسـتنی دڵـەکانیان لـە گومڕای بەهۆی ڕاستگۆییان لە شوێن کەوتنـدا لـە کـاتی ناڕەحەتیـدا خـوای گـەورە دەفـــــەرموێت: ﴿لَّقَد تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِىِّ وَٱلْمُهَـٰجِرِينَ وَٱلْأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ ٱلْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ﴾ التوبة: ١١٧

واتە: بە ڕاستی خوای گەورە تەوبەی پێغەمبەرەکەی قەبوڵ کردوە لێخۆش بونی خۆی ئاشکرا کرد بۆ کۆچ کردوان و پشتیوانەکان، ئەوانـەی کـە شـوێن پێغەمبـەر (ﷺ) کەوتن وە سەریان خست لـەو کاتە ناڕەحەتەدا کـە پێیـدا تێپـەڕین لـەدوای ئەوەی خەریك بوو دڵی تاقمێك لـەوان توشە گومڕای و سەرلێشێوان ببێت.

دەبا ئاگادارو وريابن ئەوانەى كە لەسەر ڕوكەشى سوننەتن بەبێ ناوەڕۆكەكەى، وە بەهەمان شێوەش بە پێچەوانەوە.

سەرپێچيكارانى پێغەمبەران بە زووى دەدۆڕێن

هەربەو شێوەيەى كە شوێن كەوتوانى پێغەمبەران سەركەوتون، بە دڵنياييەوە پێچەوانەكارانيان سەرشۆڕن خواى گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ فِى ٱلْأَذَلِّينَ ﴾ المجادلة: ٢٠

واتە: بە دڵنياى ئەوانەى كە دژايەتى خواو پێغەمبەرەكەى (ﷺ) دەكەن، ئا ئەوانە لە پيڕى سەرشۆڕان و زەليلەكانن.

وە پێغەمبەرى خوا (ﷺ) دەفەرموێت: (... **وە خواى گەورە سەرشۆڕى و زەليلى بڕيار داوە بۆ ئەوانەى كە سەرپێچى فەرمانەكانم دەكەن**)[١].

وە لێكدانەوەكەيشى ئەوەيە كە **ئيبن تەيميە** دەفەرموێت: (**وە بيدعە هاوتايە لەگەڵ دوبەرەكى، هەروەك چۆن سوننەت هاوتاى جەماعەتەوە ئەوترێ: ئەهلى سوننەو جەماعە. هەروەك دەوترێ: ئەهلى بيدعەو دوبەرەكى**)[٢].

---

[1] رواه أحمد (٢\٥٠)، و ابن أبي شيبة (٥\٣٢٢)، و غيرهما، وهو حسن، بڕوانە: السير للذهبي (١٥٥٠٩)، و الفتح لابن حجر (٦\٩٨).

[2] الاستقامة (١\٤٢) وە بڕوانە ئەگەر دەتەوێ: اجتماع الجيوش الإسلامية لابن القيم (ص: ٦).

وە خەڵکانی ژێر یەك دەنگن لەسەر ئەوەی کە گەورەترین هۆکاری بەزین بریتیە لە دوبەرەکی، وە گەورەترینی – بە بێ گومان – دوبەرەکیە لە دیندا، وە لەبەرئەوەی جیاوازی بەرهەمی کەمتەرخەمیە لە گوێڕایەڵی کردنی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) خوای گەورە بەیەکەوە هێناونی لە یەك ئایەتدا، وە دەفەرموێت: ﴿وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُواْ فَتَفۡشَلُواْ وَتَذۡهَبَ رِيحُكُمۡ﴾ الأنفال: ٤٦

واتە: گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ) بکەن وە جیاوازو پەرتەوازە مەبن چونکە دەبێتە هۆی لەناو چون و ڕۆیشتنی هێزو تواناتان.

وە بەهۆی ئەوەی کە پەیوەست بون بە سوننەتەوە بریتیە لە کەشتی ڕزگار بون لە دەریای پەرتەوازەیەتیدا، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی کردوە بە پەیوەست بون پێوەی لە کاتی ڕودانی جیاوازی وە فەرمویەتی: (... **وە هەرکەسێك بژی لە ئێوە لە دوای من ئەوا بەدڵنیاییەوە جیاوازیەکی زۆر دەبینێت، دەست بگرن بە سوننەتەکەمەوە بە سوننەتی جێنشینە ڕێنومای کراو ژیرەکانەوە، بە چاکی پەیوەست بن پێیەوە، وە بە کاکیلەکانتان قەپاڵی پێدا بکەن، وەوریابن لە شتە داهێنراوەکان**)[1].

وە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُواْ وَٱخۡتَلَفُواْ مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡبَيِّنَٰتُ﴾ آل عمران: ١٠٥

واتە: وەکو ئەوانە مەبن کە پارچە پارچە بون و دوبەرەکی کەوتە ناویانەوە لەدوای ئەوەی بەڵگەی ڕون و ئاشکرایان بۆ هات. واتە ئەو وەحیەیان بۆ هات کە مایەی کۆبونەوەیانە، کاتێك کەوازیان لێهێنا پەرتەوازە بون.

1 رواه أحمد (٤\١٢٦-١٢٧)، و أبوداود (٤٦٠٧)، و الترمذي (٢٦٧٨)، و ابن ماجة (٤٢-٤٤)، و الدارمي (١\٤٤,٤٥)، وهو صحيح.

وه ئەمەش دیارو ئاشكرایه له مێژوی جولەكەو گاوردا لەگەڵ پێغەمبەرەكانیان، گاورەكان شوێن ڕەهبانیەتێك كەوتبون كە خۆیان دایان هێنابو وەوازیان هێنا لە هەندێك لەو فەرمانانەی كە فەرمانیان پێكرا بوو خوای گەورەش دوژمنایەتی و ڕق و كینەی خستە نێوانیانەوە، هەروەكو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذۡنَا مِيثَٰقَهُمۡ فَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ فَأَغۡرَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَاوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ﴾ المائدة: ١٤

واتە: وه لەوانەی كەوتیان ئێمە گاورین ئێمە پەیمانمان لێ وەرگرتن، كەچی ئەوان بەشێك لەو شتانەی كە ئێمە فەرمانمان پێكرد بون لەیادیان كرد، لە بەرامبەردا ئێمەش دوبەرەكی و ڕق و كینەمان خستە نێوانیانەوە هەتاوەكو ڕۆژی دوای.

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ئەوان وازیان هێنا لە هەندێك لەو شتانەی كە فەرمانیان پێكرابو پێی وە ئەو واز هێنانە لێی هۆكار بو بۆ كەوتنەوەی دوژمنایەتی و ڕق و كینە كە هەردوكیان حەرامە**)[1].

وه بەهەمان شێوە جولەكەكان وازیان هێنا لە هەندێك لەو شتانەی كە فەرمانیان پێكرا بو هەروەكو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلۡكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِۦ وَنَسُواْ حَظّٗا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِۦ﴾ المائدة: ١٣

واتە: ئەو جولەكانە هەڵدەستن بە لادانی وتەكان لە شوێنی خۆیدا ئەویش بە گۆڕین و دەستكاری كردن و لێكدانەوی نابەجێ بۆ فەرمایشتەكانی خوای گەورە، وه هەندێك لەو شتانەی كە بۆیان باس كرابو لە یادیان كردو پشت گوێیان خست.

بەڵام وازهێنانی ئەوان بۆ ئەو بەشەی كە فەرمانیان پێكرا بو سەرچاوەی گرتبو لەو كەتەرخەمیەی كە پێی ناسراو بون بەهۆی ڕق لێبونەوەیان بۆ ئەو ئایەتانەی كە

[1] مجموع الفتاوی (٢٠\١٠٩).

خــوای گــەورە ناردویەتــە خــوارەوە، هــەروەك خــوای گــەورە دەفــەرموێت: ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَاوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَـٰمَةِ﴾ المائدة: ٦٤[1]

واتە: زۆربەی ئەو جولـەكانە ڕقیان دەبێتەوە لـەو قورئانـەی كـە خـوای گـەورە ناردویەتە خوارەوە بۆت ئەویش بەهۆی یاخی بون و بێباوەڕیانەوە، وە دوژمنایـەتی و ڕق و كینـــــەمان خـــستە ناویانـــــەوە هـــــەتاوەكو ڕۆژی دوای.

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: (**وە ئەو جیاوازییەی كە هەیە لـەناو ئـەو نەتەوانـەی كە ئاینیان نیە زۆر زیاترە لەو نەتەوانەی كە ئاینێكیان هەیە، وە هەمو ئەوانەی كە نزیكتر بن لە شوێن كەوتنی پێغەمبەرانەوە ئەوانە كەمتر جیاوازیان لە نێواندایە، وە ئەو جیاوازیەی كە نقڵ كراوە لە فەلاسیفەكانی یۆنان و هندو هاوشێوەیان شتێكە لە ژماردن نایەت مەگـەر هـەر خـوا خـۆی بزانێـت چـەندە، وە لـەدوای ئـەمانیش ئـەو جیاوازییەی كە لەلای گەورە ترین نەتەوە لە بیدعە كردندا هەیە كە ڕافیزەكانن، وە دوای ئەمانیش ئەو دوبەرەكییەی كە لە نێوان موعتەزیلەو هاوشـێوەیان هەیـە، وە دوای ئەمانیش جیاوازی ئەو تاقمانەی كە دەدرێنە پـاڵ ئـەهلی سـوننەو جەماعـە، وەكو كیلابیەوە ئەل كەرامیەوە ئەل ئەشعەریەوە هاوشێوەیان، وە دوای ئەمانیش جیاوازی ئەهلی فەرمودە، وە ئەهلی فەرمودە كەمترینی ئەو تاقمانەن كە جیاوازیان هەبێت لە بنچینەكانیاندا، لەبەر ئەوەی میراتی ئەوان لە میراتی پێغەمبەرایەتی زۆر زیاترە لە میراتی غەیری ئەوان، هەربۆیە خوای گەورە پاراستنی بەو پردە بەتینەی كـە دەسـتیان پێـوە گـرت، وە فەرمویـەتی:** ﴿وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا﴾ آل عمران: ١٠٣

[1] بڕوانە: مجموع الفتاوی بەهەمان شێوە (١٣\٢٢٧).

واتە: هەمو دەست بگرن بەو پردە بەتینەی کە خوای گەورە بۆی داناون کە ئەویش قورئانەکەیەتی.

وە یەکێك لە گەوهەرە بەنرخەکانی **ئەبی موزەفەری سەمعانی** ئەو وتەیەیەتی:

(وە یەکێك لەو شتانەی کە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەهلی فەرمودە لەسەر حەقن ئەوەیە کە ئەگەر بێت و بڕوانیتە هەمو نوسراوەکانیان لە سەرەتایانەوە هەتا کۆتایان، ئەوانەی زو وە ئەوانەی کە تازەن لەگەڵ جیاوازی شارو کات و دوریان لە یەکتریەوە، وە نیشتە جێبونی هەریەکەیان لە پارچەیەك لە پارچەکانی سەر زەوی، دەیانبینی لە ڕونکردنەوەی بیرو باوەڕدا هەمویان لەسەر یەك شێوەو ئاڕاستە دەڕۆن، لەسەری دەڕۆن بەجۆرێك کە لێی لانادەن وە بە ڕاست و چەپدا ناڕۆن، وتەیان لەوەدا یەکێکەوە ئەوەش کە نقڵی دەکەن هەر یەك شتە، نابینی جیاوازی و پارچە پارچە بون هەبێت لە نێوانیاندا لە هیچ شتێکدا ئەگەر کەمیش بێت، بەڵکو ئەگەر هەمو ئەوشتانەی کە لەسەر زوبانیان هاتوەوە نقڵیان کردوە لە پێشینیانەوە کۆبکەیتەوە دەبینی هەر دەڵێی لەناو کانگای یەك دڵەوە هاتوە، وە لەسەر یەك زوبانەوە هاتوە، ئایا بۆ لەسەر حەق بونی ئەوان بەڵگەیەك هەیە لەمە ڕون تر؟ خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَـٰفًا كَثِيرًا ﴾ النساء: ٨٢

واتە: ئایا بۆ بەجوانی ورد نابنەوە لە ئایەتەکانی قورئان کە چەندە ڕێك و پێك و تەواوە هیچ ناتەواوی و دژوارییەك لەنێوان ئایەت وحوکم و زانیاری و هەواڵەکانیدا نیە، خۆ ئەگەر بهاتایەو ئەم قورئانە لەلایەن غەیری خوای گەورەوە بهاتایە ئەوا بە دڵنیاییەوە جیاوازی و ناتەواوییەکی زۆرتان تێدا دەبینی.

وە دەفەرموێت: ﴿ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ﴾ آل عمران: ١٠٣

وە بەڵام ئەگەر بڕوانیتە ئەهلی هەواو ئارەزوەکان و ئـەهلی بیدەع دەیانبینی پارچە پارچەو جیاوازن یاخود بون بەچەند تاقم و حزبێکەوە، نابینی دوانیان لەسەر یەك ڕێباز بن لە بیرو باوەڕدا، هەندێکیان حوکمی بیدعە ئەدەن بەسەر هەندێکیاندا، بەڵکو سەردەکێشن بۆ حوکمی بێباوەڕی دان بەسەر یەکتریدا، کوڕ باوکی خۆی کافر دەکات، وە پیاو برای خۆی، وە دراوسێ دراوسێکەی، دەیانبینی هەمیشە لە ململانێ و دوبەرەکی و جیاوازیدان، تەمەنیان کۆتای پێ دێت کەچی وتەیان هەرگیز یەك ناگرێت: ﴿ تَحۡسَبُهُمۡ جَمِيعٗا وَقُلُوبُهُمۡ شَتَّىٰۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ قَوۡمٞ لَّا يَعۡقِلُونَ ﴾ الحشر: ١٤ [1]

واتە: کە دەیان بینی وادەزانی دڵەکانیان هەرهەموی بەیەکەوەیەوەك ئەوەی کە بڵێی یەك دڵیان هەیە، ئەمە لە ڕوکەشدا بەڵام لە ڕاستیدا دڵەکانیان زۆر لە یەکەوە دورە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ئەوانە خەڵکانێکن کە هەرگیز بیر ناکەنەوە.

وە مەبەست لەمانە هەموی بریتیە لە ڕونکردنەوەی ئەوەی کە تێك شکان یەخەی ئەوانە دەگرێت کە سەرپێچی پێغەمبەر (ﷺ) دەکەن وە زوبەزوی دەدۆڕێن، بەهۆی ئەو دوبەرەکیەی کە باڵی کێشاوە بەسەریاندا، وە ئیبن سەعدو ئەحمەدو بەیهەقی و غەیری ئەوانیش ڕیوایەتیان کردوە بە چەند سەنەدێك لە کۆمەڵێك لە هاوەڵانەوە کە فەرمودەی هەندێکیان تێك هەڵکێش بوە بە فەرمودەی هەندێکیان، وە فەرمویانە: پێغەمبەری خوا (ﷺ) عەبدوڵڵای کوڕی حوزافەی سەهمی نارد — کە یەکێکە لەو شەش کەسە — بۆلای کیسرا بانگەوازی بکات بۆ لای ئیسلام وە نوسراوێکی لەگەڵدا نارد، **عەبدوڵڵا** دەڵێ: منیش نوسراوەکەی پێغەمبەری خوام (ﷺ) دایە دەستی، پاشان وەری گرت و دڕاندی، کاتێك کە ئەم

---

[1] من الحجة لقوام السنة (٢\٢٢٥).

هەواڵە گەیشتەوە بە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموی: (**خوایەگیان موڵك و دەسەلاتەکەی لەناو بەریت**)[١].

وە کیسرا نوسراوێکی نوسی بۆ بازان کە کاربەدەستی ئەو بو لەیەمەن وە پێی وت کە دو پیاوی بەهێز لەلایەن خۆتەوە بنێرە بۆلای ئەو پیاوەی کە لە حیجازە با هەواڵی ئەوم بۆ بهێننەوە، بازانیش قارەمان و پیاوێکی تری نارد، وە نوسراوێکی لەگەڵدا ناردن، وە گەیشتنە مەدینە، وە نوسراوەکەی بازانیان دایە پێغەمبەر (ﷺ)، وە پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێکەنی، وە بانگەوازی کردن بۆ ئیسلام لەو کاتەدا ئەوان هەر چوار پەلیان دەلەرزی.

وە لە ڕیوایەتێکدا: کاتێ کە بینی سمێڵەکانیان شۆڕ بوەتەوەو ڕومەتەکانیان تاشراوە، دورکەوتەوە لێیان وە فەرموی: (**هاوار بۆ ئێوە کێ فەرمانی پێکردون بەمە**). وتیان: **گەورەکەمان** – مەبەستیان کیسرا بو –. پێغەمبەر (ﷺ) فەرموی: (**بەلام من پەروەردگارم فەرمانی پێکردوم کە ڕیشم بهێڵمەوە، وە سمێڵم کورت بکەمەوەوە فەرموی: ئەمڕۆ بگەڕێنەوە لەلای من وە سبەینێ وەرنەوە بۆلام، هەواڵتان دەدەمێ بەوەی کە دەمەوێت.** ئەوانیش بۆ سبەینێ هاتنەوە بۆلای وە پێیانی فەرمو: **هەواڵ بدەن بە هاوەڵەکەتان کە پەروەردگاری من گەورەی ئەو (کیسرای) لەناو برد ئا لەم شەودا**) دوای پرسیاریان کرد بینیان کەوایە[٢].

وە لەم چیرۆکەدا ئەوەی تێدایە کە پێغەمبەر (ﷺ) دەیزانی تیاچونی کیسرا کاتێ کە بەربەرەکانەی پەیامەکەی کرد، وە حورمەتی ئەو پەیامەی ڕەچاو نەکرد، چونکە خوای گەورە بڕیاری داوە بە بنەبڕ کردنی شوێنەواری ئەو کەسەی قسە بە

---

[1] هەتا ئێرە ڕیوایەتی بوخاریە لە صەحیحەکەیدا (٦٤) بەلام زیادەی دوعاکە لەلای ئەو (مرسلة)ە.

[2] رواه ابن سعد (١\١٥٩-٢٦٠)، و أحمد (٥\٤٣)، و البيهقي في دلائل النبوة (٤\٣٨٧-٣٩٤).

وە بڕوانە: الصحيحة للألباني (١٤٢٩)، و تخريجه على فقه السيرة للغزالي (ص: ٣٨٨-٣٨٩).

پێغەمبەرەكەی دەڵێت و زو لەناو بردنی وە فەرمویەتی: ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ الكوثر: ٣

واتە: ئەوەی دوژمنایەتی تۆ دەكات وە ڕقی لێتە ئەو وەجاخی كوێرەو خوا لەناوی دەبات.

وە لە جوانی تەواوێتی هەواڵەكە ئەوە بو كە بكوژی كیسرا كوڕەكەی بو، هەروەك **ئیبن حەجەر** باسی كردوە لە (الفتح)دا[١]، وە ئەوەش لە تەواوێتی گەورەی خوایە لە نانەوەی دوژمنایەتی لەنێوانی تاكەكانی یەك ئوممەتەتدا، چۆن نا كە ئەمەیان دوژمنایەتیە لە نێوان ئەهلی یەك ماڵدا؟! كە پشت ڕاست كردنەوەی ئەو فەرمایشتەی خوای گەورەیە: ﴿وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ المائدة: ٦٤

وە ئەم چیرۆكەی كیسرا بەراورد بكە بە چیرۆكی قەیصەر كە بوخاری و غەیری ئەویش ڕیوایەتیان كردوە، وە تێیدایەتی ئەو وتەیەی قەیصەر بۆ ئەبو سوفیان دەربارەی پێغەمبەری خوا (ﷺ): (... **ئەگەر ئەوەی كە تۆ دەیڵێیت ڕاست بێت ئەوا ئەم تەختی پادشایەتیەی من بەدەست دەهێنێ، وە من لەڕاستیدا دەمزانی كە ئەو دێت، بەڵام نەمدەزانی كە لە ئێوەیە، وە ئەگەر من بزانم ئەتوانم پێی بگەم ئەوا هەوڵی بینینیم دەدا، وە ئەگەر لەلای بومایە ئەوا قاچەكانیم دەشتن...**)[٢].

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**وە پێغەمبەر (ﷺ) نوسراوی ناردوە بۆ كیسراو قەیصەر، وە هیچ كامیان موسوڵمان نەبون، بەڵام قەیصەر ڕێزی لە نوسراوەكەی پێغەمبەر (ﷺ) و نێردراوەكەی گرت، هەربۆیە مولكەكەی مایەوە، بۆیە ئەوترێت: موڵك و دەسەڵات ماوەتەوە لە ناو نەوەكانیدا هەتا ئەمڕۆ، وە كیسرا نوسراوەكەی پێغەمبەری خوای (ﷺ) دڕاند، وە گاڵتەو گەپی كرد بە پێغەمبەری خوا (ﷺ)،**

---

[1] بڕوانە: (٧\٧٣٣-٧٣٤)

[2] صحيح البخاری (٧).

هەربۆیە خوای گەورە لەناوی برد دوای كەمێك، وە موڵك و دەسەڵاتەكەی لەت و پەت كرد، وە لەنەوەی كیسرا دەسەلاَت و موڵكیان بۆ نەمایەوە، وە ئەمەش – وە خوا زاناترە – سەلماندنی ئەو فەرمایشتەی خوایە: ﴿إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾ الكوثر: ٣. **هەمو ئەوانەی كە ڕقیان لێیەتی وە دوژمنایەتی دەكەن ئەوا بەبێ گومان خوای گەورە پشتی دەشكێنێ و شوێنەواری كوێر دەكاتەوەو ئەیسڕێتەوە، وەوتراوە: ئەم ئایەتە دابەزیوە لە حەقی عاصی كوڕی وائیل یاخود عوقبەی كوڕی ئەبی موطیع، یاخود كەعبی كوڕی ئەشرەف، وە دەشزانی خوای گەورە چی بەسەر ئەوانەدا هێنا، وە یەكێك لەو قسە بەربڵاوانە ئەوەیە: (گۆشتی زانایان ژەهراویە ئەی چۆن دەربارەی گۆشتی پێغەمبەران سەلامی خوایان لەسەر بێت؟!)**[1].

لێرەدا دەڵێم: ورد بەرەوە لەو وتەیەی: (**وە موڵك و دەسەلاَت ماوەتەوە لەناو نەوەكانیدا هەتا ئەمڕۆ**). لەگەڵ وتەكەی هرقل لەدوای خوێندنەوەی نوسراوەكەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە ڕیوایەتەكەی پێشتردا: (**ئەی كۆمەڵی ڕۆم! ئایا ناتانەوێت سەركەتو سەرفراز بن وە موڵك و دەسەلاَتتان پارێزراو بێت وە بەیعەت بدەن بەم پێغەمبەرە (ﷺ)؟...**).

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: (**وە هاو شێوەی ئەمە كە ژمارەیەك لە موسوڵمانانی دادپەروەو ئەهلی فیقهو شارەزا پێیان ڕاگەیاندوین دەربارەی ئەو ئەزمونەی كە بینیویانە چەندەها جار لە گەمارۆ دانی قەلاو شارەكان كە دەكەونە كەنارەكانی شامەوە، كاتێك موسوڵمانان گەمارۆی بەنی ئەصفەریان دا تێیدا لەوەختی ئەواندا، وتیان: ئێمە گەمارۆی قەلاَیەكمان دەدا یاخود شارێك مانگێك یاخود زیاتر لە مانگێك وە بۆمان نەدەگیرا هەتا خەریك بو نائومێد دەبوین، هەتا خەڵكەكەی دەكەوتنە جنێودان بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) و كەوتنە جنێودان**

[1] الصارم المسلول (ص: ١٦٤–١٦٥)، وەبڕوانە: الفتح لابن حجر (١\٤٤).

بەداوێنی هەربۆیە ڕزگاركردنی ئاسان دەبو وە زو خۆیان دەدا بەدەستەوە، وە ڕزگار كردنی دوا نەدەكەوت تەنها ڕۆژێك یان دو ڕۆژ یان چەند ڕۆژێك، پاشان شوێنەكە ڕزگار دەكرا بەخێرای، وە دەبونە پەندو داستانێكی گەورەیان پێدە گێڕدرا، وەوتیان: هەتا ئێمە مژدەی ئەوەمان بەخۆمان دەدا بە زوی ڕزگار كردنی ئەو شوێنە كاتێك كە گوێمان لێدەبو قسەیان بە پێغەمبەر (ﷺ) دەوت، لەگەڵ پڕبونی دڵەكان لە تورەی لەبەرامبەریان بەهۆی ئەو جنێوانەیان، هەروەك پێی ڕاگەیاندوم هەندێك لە خەڵكانی متمانە كە موسوڵمانانی ڕۆژئاوا حاڵیان لەگەڵ گاورەكاندا بەهەمان شێوەیە، وە لە سوننەتی خوای گەورەیە كە سزای دوژمنەكانی بدات جارێك بە سزایەك لەلایەن خۆیەوە، وە جارێك بە دەستی بەندە باوەڕدارەكانی)[1].

هەروەها **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: **(سورەتی كەوسەر، چەندە سورەتێكی گەورەیە! چەندە پڕیەتی لە سودو ئامۆژگاری لەگەڵ كورتی ئایەتەكانیدا! وە حەقیقەتی واتاكەی لە كۆتایەكەیدا دەردەكەوێ، خوای گەورە بێ بەشی كردوە دوژمنی پێغەمبەرەكەی (ﷺ) لەهەمو چاكەیەك، هەربۆیە ناوی خۆی و خانەوادەو ماڵی كوێر دەكاتەوەو وە خەسارەو مەند دەبێت لە ڕۆژی دوایدا، وە ژیانی كوێر دەكاتەوەو سودی لێنابینێت، وە توێشی چاكی لێ دروست ناكات بۆ دوارۆژی، وە دڵی ڕەش دەكاتەوەوە دڵ ناداتە خێرو چاكە، وە سازو ئامادەی ناكات بۆ ناسینی خۆی وە خۆشەویستی وە باوەڕهێنان بە نێردراوەكانی، وە كردەوەكانی كوێر دەكاتەوە هەربۆیە بەكاری ناهێنێت لە گوێڕایەڵیدا، وە دایدەبڕێ لە یارمەتیدەران هەربۆیە هیچ یامەتی دەرو پاڵ پشتێكی دەست ناكەوێت، وە دایدەبڕێت لە هەمو نزیك بونەوەو كردەوەی چاكە هەربۆیە هیچ چێژێكی لێ نابینێت وە هیچ تامێكی شیرینی لێ نابینێت، وە ئەگەر بە ڕوكەش كردەوەی چاك جێبەجێی بكات ئەوا دڵی**

[1] الصارم المسلول (ص: ١١٧).

زۆر دورە لێی، وە ئەمە سزای ئەو کەسەیە کە دژایەتی بەشێك لەو شتانە دەکات کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی وە یان ڕەتی دەکاتەوە بەهۆی هەواو ئارەزویەوە یان بەهۆی ئەو کەسەی کە شوێنی دەکەوێت، یان مامۆستاکەی یاخود ئەمیرەکەی یان سەرگەورەکەی، هەروەکو ئەوانەی کە دژایەتی ئایەتەکانی صیفات و فەرمودەکانی صیفات دەکات، وە لێکی دەداتەوە بە پێچەوانەی ویست و مەبەستی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (ﷺ)، یاخود لێکدانەوەی بەو جۆرەی کە ڕێك دەکەوێت لەگەڵ مەزهەبەکەی وە مەزهەبی تاقمەکەی، یاخود تەمەننای ئەوە دەکات کە ئایەتەکانی صیفات دانەبەزیایە، وە فەرمودەکانی صیفات پێغەمبەر (ﷺ) نەیفەرموبایە... وە لە بەهێزترینی نیشانەکانی دژایەتی کردن و ڕق لێبونەوەی لێی ئەوەیە کە کاتێك گوێبیستی دەبێت ئەهلی سونتە بە بەڵگە دەیهێننەوە لەسەر ئەو شتانەی کە بەڵگەیە لەسەری لە حەق بێتاقەت دەبێت پێی، وە دوردەکەوێتەوەو ڕادەکات لەوە، بەهۆی ئەو ڕقەی کە لەناو دڵیایەتی لەبەرامبەریداوە دوری لێیەوە، کەواتە چ دوژمنێك بۆ پێغەمبەر (ﷺ) دوژنایەتی گەورەترە لەمە.... وە بەهەمان شێوە ئەوانەی کە قسەی خەڵکی و زانستیان پێش دەخەن بەسەر قورئان و سوننەتدا، وە ئەگەر ئەو کەسە ڕقە بەرایەتی ئەوە نەکات کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی ئەوەی نەدەکرد، هەتا هەندێکیان قورئانیان لەبیر دەچێتەوە لەدوای ئەوەی کە لەبەریان کردوە، وە خەریك دەبێت بەوتەی فلان و فلان...

دەی کەواتە ئاگادار بە ئاگادار! ئەی پیاو لەوەی کە ڕقت لە شتێك بێت کە پێغەمبەر (ﷺ) هێناویەتی یاخود ڕەتی بکەیتەوە لەبەر خاتری ئارەزوەکانت، یاخود بۆ سەرخستنی مەزهەبەکەت یان مامۆستاکەت، یاخود بەهۆی خەریك بونت بە خۆشیەکان یان دونیا، چونکە بەڕاستی خوای گەورە پێویستی نەکردوە لەسەر هیچ کەسێك گوێڕایەڵی کردنی کەسێك جگە لە گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەرەکەی و

وەرگرتنی ئەوەی کە هێناویەتی، بەجۆرێك کە ئەگەر بەندە سەرپێچی هەمو دروست کراوەکان بکات وە شوێن پێغەمبەر (ﷺ) کەوت خوای گەورە پرسیاری لێ ناکات دەربارەی سەرپێچی کردنی کەسانی تر، چونکە بە دڵنیاییەوە ئەوەی کە گوێڕایەڵ دەبێت یاخود گوێڕایەڵی دەکرێت تەنها لەبەر شوێن کەوتنی بۆ پێغەمبەر (ﷺ) گوێڕایەڵی دەکرێت، وە ئیللا ئەگەر فەرمان بدات بە پێچەوانەی ئەوەی کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانی داوە گوێڕایەڵی ناکرێت.

ئەوە باش بزانە، وە گوێبیست بەوە گوێڕایەڵ بە، وە شوێن کەوتە بەوە شت لەخۆتەوە دامەهێنە، چونکەوەجاخ کوێر دەبیت وە کردەوەکانت بەسەرتدا دەدرێتەوە، بەڵکو هیچ خێرێك لە کردەوەیەکدا نیە کە کوێر بێتەوە لەبەرامبەر شوێن کەوتندا، وە هیچ خێرێك لە بکەرەکەیدا نیە، وە خواش لەهەموان زاناترە)[1].

---

[1] مجموع فتاوی (١٦\٥٢٦–٥٢٩).

بنچینەی پێنجەم وەڵامدانەوەی كەسی سەرپێچی كار بەشێكە لە فەرمانكردن بە چاكەو قەدەغەكردن لە خراپە

بنەمای پێنجەم
وەڵامدانەوەی کەسی سەرپێچیکار بەشێکە لە فەرمان کردن بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپە

بەپێویستم زانی کە بۆ توێژینەوەکەم ئـەم بەشـە دابڕێـژم، چـونکە هەنـدێك لـە کەسـانی دەرون لاوازو کـەم زانـست دڵیـان تـەنگ دەبێـت لـەکاتی خوێندنـەوەی بەرپەرچ دانەوەکان، بەگومانی ئـەوەی کـە ئـەوە نـزیکترە لـەوەرع و خۆپاراسـتن و پاراستنی داوێنی موسوڵمانان.

وە بەچاوگێڕانێکی خێـرا بـە مێـژوی زانایانـدا ئـەوەت بـۆ دەردەخـات کـە هـیچ سەدەیەك لە سەدەکان بێبەش نەبوە لە بەرپەرچ دانـەوەی کەسـانی پێـچەوانەکار، ئەگەر ئەو کەسە لەباشترینی موسوڵمانانیش بوبێت.

وەلەبەر ئـەوەی زۆرینـەی حزبـە ئیـسلامیەکان کاردەکـەن لەسـەر زیندەبەچاڵ کردنی ئەو شتەی کە ناو دەبرێت بە: (**ڕەخنەی خۆیەتی**)، وە لەبار بردنـی فـەرمان کـردن بەچـاکەو ڕێگـری کـردن لـە خراپـەوە چـۆڵ کردنـی گـەورەترین کـەلێنی موسوڵمانان لەو کەسانەی کە پڕی دەکەنەوە، بە بیانوی چاوپۆشین لەموسـوڵمانان جارێك، وە کۆکردنەوەی هێزو توانا لەدژی بێباوەڕان جارێکی تر، وە جگە لەوانەش لەو بیـانوە سـۆزاویانەی کـەوادەکات بیروهۆشـەکان بفرێنێـت لـە خاوەنـەکانیان لـە سەردەمی لاوازی زانستیدا، کە پێویستی دەکات گێڕانەوەی حەق بۆ دۆخـی خـۆی:

﴿لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنۢ بَيِّنَةٍ﴾ الأنفال: ٤٢

واتە: با ئەوانەی کە تیا دەچن لەسەر چاوڕۆشنی و زانینی ڕاسـتیەکان تیابـچن، وە ئەوانەشی کە دەژین لەسەر ئەو ئیسلامە ڕاستە لەسـەر چاوڕۆشـنی و زانـستەوە بژین.

(وە ئەوانەی کە زمانیان بەکاردەهێنن بۆ گۆڕین و نکۆڵی کردن لە ڕەخنەگرتنی بەتاڵ با لەهەندێکیشیاندا خێرو چاکە هەبێت، بەڵام ئەوە بێتوانای و و لاوازیە لە هەوڵ و هیممەتدا هەندێك جار، وە لاوازی تێگەیشتنە لە بەڵگەکانی حەق و ڕاستی هەندێ جاری تر، بەڵکو لە ڕاستیدا ئەوە بریتیە لە پشت هەڵکردن و ڕاکردن لە کاتی بەرەنگاربونەوی دوژمن و بەجێهێشتنی ئەو شوێنانەی کە پاسەوانی تێدا دەکرێت لە دینی خوا، وە پاراستنی، وە لەوکاتەشدا ئەو کەسەی کە بێدەنگە لەوتنی حەق وەکو ئەو کەسەوایە کە قسە دەکات بە بەتاڵ لە تاواندا.

ئەبو عەلی دەققاق دەفەرموێت: (**کەسی بێدەنگ لەوتنی حەق شەیتانێکی لاڵە، وە کەسی قسەکەر بە بەتاڵ شەیتانێکی قسەکەرە**) .

وە پێغەمبەر (ﷺ) هەواڵ دەدات بە پارچەپارچە بونی ئەم ئوممەتە بۆ حەفتاو سێ تاقم، وە ڕزگاربون تەنها بۆ یەك تاقمە کەلەسەر ڕێبازی پێغەمبەرایەتیە، ئایا ئەوانە دەیانەوێت ئوممەت کورت بکەنەوە لەیەك تاقم و کۆمەڵدا لەگەڵ بونی ئەو هەمو جیاوازیە بیروباوەڕیە پشێوانەی کە هەیە؟!.

یان ئەمە بانگەوازە بۆ یەکیەتی تێك شکاندنی وشەی تەوحید؟! ئاگاداربن!!.

وە بەڵگەکانیشیان تەنها ئەو قسە پڕوپوچانەیانە کە دەڵێ:

ڕیزەکان تێك مەشکێنن لە ناوەوە!.

تەپوتۆز هەڵمەسێنن لە دەرەوە!.

دوبەرەکی و جیاوازی مەجولێنن لەنێوان موسوڵمانانداً!.

(**کۆك دەبین لەسەر ئەو شتانەی کە لەسەری ڕێکەوتوین، وە هەندێکمان پۆزش بۆ هەندێکمان دەهێنینەوە لەو شتانەدا کە جیاوازین لەسەری!**) وە بەو شێوەیە.

وە لاوازترینی باوەڕ ئەوەیە کە بەوانە بوترێت: ئایا بەتاڵ چیەکان بێدەنگ بون هەتا ئێمە بێدەنگ بین، یان ئەوانە هێرش دەکەنە سەر بیروباوەڕ لە پێش چاو و گوێی خەڵکیدا، وە داواش دەکرێت بێدەنگ بین؟ خوایەگیان بەشایەت بە نا...

وە پەنای هەمو موسڵمانێك دەدەین بەخوا كە توش بێت بەو بەڵگەی یەهود، چونكە ئەوان جیاوازن دەربارەی قورئان، وە سەرپێچی قورئانیش دەكەن، لەگەڵ ئەوەشداوایدەردەخەن كە كۆك و تەبان، وە خوای گەورەش بەدرۆیان دەخاتەوەوە دەفەرموێت: ﴿ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ﴾الحشر: ١٤

واتە: وا گومان دەبەیت كە كۆك و تەبان، كەچی لەڕاستیدا ئەوان دڵەكانیان زۆر لەیەكەوە دورەو پەرتەوازەیە.

وە هۆكارێك لە هۆكارەكانی لەعنەت لێكردنیان ئەوەبو كە خوای گەورە باسی كردوە لەو ئایەتەدا: ﴿ كَانُواْ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ ﴾المائدة: ٧٩

واتە: جولەكە یەكتریان قەدەغە نەدەكرد لە كاتێكدا یەكێكیان تاوانێكی بكردایە.

(هەربۆیە ئەگەر كەسێكت بینی كەوەلامی كەسێكی پێچەوانەكار دەداتەوە لە بابەتێكی فیقهیدا كە فەتوایەكی نامۆی داوە یان لە قسەیەكی بیدعیدا، ئەوا سوپاسی ئەو بەرگری كردنەی لێبكە بەئەندازەی ئەوەی كە شایستەیەتی.

وە ڕوشكێنی مەكە بەو قسە بێزراوەی كە دەڵێ (**بۆچی وەلامی عیلمانیەكان ناداتەوە؟!**)، چونكە خەڵكی جۆرەها تواناو بەهرەن، وە بەرپەرچ دانەوەی بەتاڵ پێویستە خاوەنەكەی پلەی هەرچەندێك بێت، وە هەمو موسوڵمانێك لەسەر كەلێنێك لە كەلێنەكانی دینەكەیەتی)[1].

وە بنچینەی ئەم باسە بریتیە لەو دەقانەی كە هاتوە دەربارەی فەرمان كردن بە چاكەو نەهی كردن لە خراپەوەك ئەو فەرمودەی خوای گەورە: ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴾ آل عمران: ١٠٤

---

[1] كتبه الشيخ بكر أبو زيد في الرد على المخالف من أصول الإسلام (ص: ٧٥-٧٦).

واتە: با لەناو ئێوەدا كۆمەڵێك هەبن كە فەرمان بكەن بەچاكەو ڕێگری بكەن لە خراپە، وە تەنها ئەوانە سەركەوتو سەرفرازن ، چونكە هەڵساون بەجێبەجێكردنی ئەو كارەی كە پێیان سپێردراوە.

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**وە فەرمان كردن بە سوننەت و نەهی كردن لە بیدعە بریتیە لە فەرمان كردن بەچاكەو نەهی كردن لە خراپە، وە بریتیە لە یەكێك لە باشترینی كردەوە چاكەكان ...**)[1].

وە نابێت كۆمەڵە ئیسلامیەكانی ئەمڕۆ دڵیان تەنگ بێت بە ڕەخنەگرتن، لەبەرئەوەی ڕەخنەگرتن بریتیە لە بەرپاكردنی دادپەروەری و شایەتی دان لەبەر خوا ئەگەر لەگەڵ خۆشمان و ئەهلی دینەكەشماندا بێت هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُواْ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓاْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ النساء: ١٣٥

واتە: ئەی ئەوانەی كە ئیمانتان هێناوە لەهەمو كارەكانتاندا دادپەروەربن و شایەتی دانتان با تەنها لەبەر خاتری خوا بێت و شایەتی ناحەقی مەدەن تانانەت ئەگەر شایەتی دانەكە پەیوەندی هەبو بەخۆتانەوە یاخود بە دایك و باوك و خزمە نزیكەكانتانەوە، وە كاتێك شایەتی لەسەر دەوڵەمەندێك دەدەن دادپەروەربن نەك درۆی بۆ بكەن لەبەرئەوەی دەوڵەمەندە، هەروەها ئەگەر هەژاریش بو بەهەمان شێوە، وە شوێن هەواو ئارەزوتان مەكەون چونكە لاتان دەدات لە دادپەروەری، وە بە زوبانتان گۆڕانكاری مەكەن لە شایەتی داندا بەوەی دەستكاری بكەن یاخود بەتەواوی نەیڵێن یان لێكدانەوەی تری بۆ بكەن، هەروەها نەكەن پشت هەڵكەن لەو كارەی كە پێتان سپێردراوە ئەگەر شایەتی دان بێت یان حوكم كردن، وە چاك

[1] منهاج السنة (٥\٢٥٣).

بزانن كە خوای گەورە ئاگادارو زانایە بەهەمو كارەكانتان وە ئەمەش هەڕەشەیەكی گەورەی تێدایە بۆ هەمو ئەوانەی كە نادادپەروەرن.

وە **(اللی)**: بریتیە لە درۆكردن. وە **پشت هەڵكردن (الإعراض):** بریتیە لە شاردنەوەی حەق هەروەك ئیبن تەیمیە دەفەرموێت[1].

ئەی چۆن باوەڕدار دڵی بە بانگەوازێك خۆش دەبێت لەگەڵ شاردنەوەی هەڵەكان ئەویش بەخۆشاردنەوە لەژێروتوویژی سیاسی لەدوای ئەمە؟!

وە گومانی تێدا نیە كە ئەو غیرەتەی كە خوای گەورە دایناوە لەناو دڵی هەمو باوەڕدارێكدا لەبەرامبەر ئەو شتانەی كە حەرامی كردوە ئەوەیە كەوا دەیجوڵێنێت بۆ هەستان بەو ئەركە، هەروەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: **(خوای گەورە غیرە دەكات، وە باوەڕدار غیرە دەكات، وە غیرەی خوا لە بەرامبەر ئەو باوەڕدارەیە كە هەڵدەسێت بە ئەنجامدانی ئەو كارانەی كە حەرامی كردوە)**[2]

وە ئەگەر هەمو جارێك باوەڕدار بیەوێت ئەو رێگەیە رێك بكاتەوە پێی دەڵێن: ئێستا كاتی ئەوە نیەوە بێباوەڕان چاویان تێبڕیوین!.

ئەی كەی بە هەڵەكانی دەزانێت؟ وە كەی رێگری دەكرێت لێی؟ وە كەی نەخۆش چاك دەبێتەوەوە لاواز بەهێز دەبێت؟ وە ئەبو هورەیرە دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) كە دەفەرموێت: **(باوەڕدار ئاوێنەی باوەڕدارە، وە باوەڕدار برای باوەڕدارە، یكف علیه ضیعته، وە پشتی دەگرێت و دەیپارێزێت)**[3].

وە بەهیچ شێوەیەك ئەوە دۆستایەتی نیە بۆ باوەڕداران كە براكەت سەربخەی لەو بەتاڵەی كە لەسەریەتی بەبەڵگەی ئەوەی كە ڕوبەڕوی شویعیەكان بوەتەوە، لە ئەنەسەوە دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) كە دەفەرموێت:**(براكەت**

---

[1] مجموع فتاوى (٢٨\٢٣٥).

[2] رواه البخاري (٥٢٢٣)، و مسلم (٢٧٦١).

[3] رواه أبوداود (٢\٣٠٤) وهو صحيح.

سەربخە كاتێ كە ستەم دەكات وە كاتێ كە ستەمی لێدەكرێت. وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)! ئەوە سەری دەخەین كە ستەمی لێكرا، ئەی چۆن سەری بخەین كە ستەم دەكات؟ فەرموی: نایهێڵێت وە رێگری لێدەكەیت كە ستەم بكات)[١].

وە لە ڕیوایەتێكی موسلیمدا لە ڕێگەی جابرەوە هاتوە بە لەفزی (**ئەگەر ستەمكار بو یا قەدەغەی لێبكات، ئائەوە سەرخستنیەتی)**[٢].

ئیبن تەیمیە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: (**وە پێویستە سزادانی هەمو ئەوانەی كە خۆیاندەدەنە پاڵیان یان پارێزگاری دەكەن لێیان یاخود ستایشیان دەكەن یاخود نوسراوەكانیان بەگەورە دەزانن یاخود ناسراو بون بە یارمەتیدانیان و هاریكاریان یاخود پێی ناخۆش بو باسیان بكرێت یان خەریك بو پۆزشی بۆ دەهێنانەوە، بەوەی كە بڵێ ئەو قسانە نازانرێت كە باسی چی دەكات؟ یان كێ دەڵێ ئەو ئەو كتابەی نوسیوە؟**

وە هاو وێنەی ئەم جۆرە پۆزشانە كە نایڵێت مەگەر كەسێكی نەزان یان دوڕو، بەڵكو پێویستە سزادانی هەمو ئەوانەی كە حاڵیان دەزانن و یارمەتی پێشكەش ناكات لەسەر لێپێچینەوەیان، چونكە لێپێچینەوە لەوانە لەگەورەترینی پێویستیەكانە، لەبەرئەوەی ئەوانە عەقڵ و دینیان خراپ كرد لەو خەڵكە لە مامۆستایان و زانایان و پادشاو كاربەدەستان، وە ئەوانە هەوڵی بڵاوكردنەوەی خراپە دەدەن لەسەر ڕوی زەوی و وە ڕێگری دەكەن لە ڕێبازی خوا)[٣].

وە لە بەرپەرچ دانەوەی كەسی پێچەوانەكار بەرگری كردنە لە ئیسلام لە دوو سەنگەرەوە:

---

[1] رواه البخاري (٤٤٤,٦٩٥٢).

[2] صحيح مسلم (٢٥٨٤).

[3] مجموع الفتاوى (١٣٢\٢).

(**یەکەمینیان**: مەترسی دەرەکی کە بریتیە لە بێباوەڕی تەواو، کە ڕوناکی ئیسلامی نەناسیوە، بەو فێڵ و تەڵەکانەی کە ئەینێتەوە لە ڕێی ئیسلام و موسوڵماناندا لە جەنگێن کە دەبێتە هۆی تێکشکاندنی بەهاداری بیروباوەڕی و هەڵسوکەوت و سیاسەت و حوکمکردنیان...

دوەمینیان: ڕوبەڕوبونەوەی تێکشکاندنی ناوەکی لەناو ئوممەتدا بە هۆی بڵاوبونەوەی دەستەو تاقمانێك کە دەوران دەور دەکات لەناو دڵی گەنجانی ئوممەتدا... چونکە تێکشکاندنی ناوەکی لەژێر پۆشاکی دیندا بەوێنەی تێك شکانە لە دەسمایەی موسوڵماناندا، وە بەردەوام ئەوانەی کە دەڕۆن لە ژێر ڕۆشنای قورئان و سوننەت – کە کۆمەڵی ڕزگاربوانن – زۆرترین بەش و گەورەترین پلەیان هەبوە لە پڕکردنەوەی ناتەواوی موسوڵمانان ئەویش بە گێڕانەوەیان بۆلای قورئان و سوننەت، ئەویش بە تێك شکاندنی ئەو شتانەی کە لەسەری دروست بون ئەو تاقمە جیاوازانە لە شتانێکی پڕوپوچ لە ڕوانگەی تەرازوی شەرعەوە)[1].

وە لەو شتە بەنرخانەی زانست ئەوەیە کە خوێندومەتەوە لە نوسراوێکی **ئیبن تەیمیە** لەباسی جیاوازی کردن لە هەڵسوکەوتدا لەنێوان خەواریج و بێباوەڕاندا، کە ئەو تێکەڵ کردن و ئاڵۆزیە لادەبات کە دروست دەبێت لەلای هەندێك بیرو هۆشی ناتەواو دەربارەی هەندێك فەرمودە کە ئەوەی لێدەردەکەوێت کە خەواریج خراپترن لە بێباوەڕەکان بە ڕەهای، لەگەڵ ئەوەی هاوەڵان حوکمی کوفریان نەداوە بەسەریاندا.

ئەفەرموێت ڕەحمەتی خوای لێبێت: (**بەردەوام مێژوی موسوڵمانان لەسەر ئەمە بوە، بە هەڵگەڕاوەیان نەزانیون وەکو ئەوانەی کە ئەبوبەکری صدیق ڕەزای خوای لێبێت شەڕی لەگەڵ کردن، ئەمە لەگەڵ ئەوەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی کردوە بە شەڕکردن لەگەڵیان لە فەرمودە ڕاستەکاندا، وە ئەوەش کە ڕیوایەت**

---

[1] اختصار لما كتبه الشيخ بكر في كتابه (حكم الانتماء الى الاحزاب) (ص: ٥٣–٥٤).

كراوه كه ئەوان واته خـەواريج: (خـراپترين شـەڕكەرن لـەژێر پانتـاى ئاسمانـدا، وه چاكترين كوژراو ئەوەيه كه ئەوان دەيكوژن). لـەو فەرمودەيـەى كـه ئـەبو ئومامـه ڕيوايـەتى دەكـات، وه ترمـذى و جگـه لـەويش ڕيوايـەتيان كـردوه[١] ، واتـه ئـەوان دەربارى موسوڵمانان زۆر خراپترن له غەيرى خۆيان، وه هـيچ كـەس بەقـەد ئـەوان خراپ نەبوه لەسەر موسوڵمانان: نه جولەكەو نه گاوريش، چونكه ئـەوان سـوربون لەسـەر كوشـتنى هـەمو موسـوڵمانێك كـه هـاوڕا نـەبوبێت لەگـەڵيان[٢] وه خـوێنى موسوڵمانان حەلاڵ دەكەن هەروەها ماڵ و سامانيان و وه كوشتنى منداڵەكانيشيان بەهەمان شێوه، وه حـوكمى كـوفر دەدەن بەسـەرياندا، وه ئەوەشـيان بەدينـدارى دەزانـى بـەهۆى گـەورەى نەزانينيانـەوەو ئـەو كـاره داهێنراوانـەيان كـه گومڕاكەره...)[٣].

واته خەواريج كەمتر تاوان بـارن لـه بێباوەڕەكـان لـه تـەرازوى گـشتى كۆتايـدا، بەسـه كـه ئـەوان (**لـه بێبـاوەڕى ڕايـان كـردوه**)[٤]، بـەلاَم بـه بـەراوردى ئـەوەى كـه موسوڵمانان دەيناڵێنن بەدەستيانەوه، وه ئـەو بـەلاو ناڕەحەتيانـەى كـه دەيهێـنن بەسـەرياندا ئـەوا خـەواريج شـەڕەنگێزيان زۆر زيـاتره لـه بێباوەڕەكـان، بـەڵكو بێباوەڕەكان هەوڵى لەناو بردنى موسـوڵمانان نـادەن هـەروەك چـۆن ئـەوان هـەوڵى

---

[1] صححه الألباني في تحقيقه لسنن الترمذي برقم (٢٣٩٨)، و لعل سبب تصدير ابن تيمية له بصيغة التمريض هـو روايته له بالمعنى كما يظهر من سياقه، وهـو مسلك معروف عنـد بعـض المتقـدمين مـن المحـدثين كالبخـاري في صحيحه، ولا يعنون به – حينئذ – تضعيف الحديث. بڕوانه: الفتح (٢\٤٦، ٢٠٥). و لفظه عند الترمذي من روايـة ابي غالب قال: رأى ابو امامة رءوسا منصوبة على درج دمشق، فقال ابو امامة: (كلاب النار، شر قتلى تحت اديـم السماء، خير قتلى من قتلوه). ثم قـرأ: ﴿ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ﴾آل عمران: ١٠٦ الى اخـر الايـة، قلـت لابي امامة: انت سمعته من رسول الله (ﷺ)؟ قال: (لو لم اسمعه الا مرة أو مرتين أو ثلاثا أو اربعا حتى عد سبعا ما حدثتكموه). و عند ابن ماجة (١\٦٢) بلفظ: (وخير قتيل من قتلوا).

[2] واته: تێدەكۆشن له كوشتنى موسوڵماناندا هەروەك دێت.

[3] منهاج السنة (٥\٢٤٨).

[4] بڕوانه: مصنف ابن ابى شيبه (١٥\٣٣٢)، و عبدالرزاق (١٠\١٥٠)، و صحيح ابن حبان (١٥\١٣٤).

لەناو بردنیـان دەدن، هەربۆیـە سـزادانیان پـێش خـراوە هـەر لـە دونیـادا لـە پـێش خەڵكانی ترەوە.

وە جـوان ورد بـەرەوە لـە تێگەیـشتنی ئـیبن تەیمیـە كـاتێ كـە دەڵـێ لـە دوای قسەكانی پێشوی بـە دو لاپـەڕە: (**وە سـزادانیان هـەر لـە دونیـادا بـۆ ئەوەیـە كـە زیانیان دور بخرێتەوە لە موسوڵمانان، با لە دواڕۆژیشدا باشترین لەوانـەی كـە سـزا نەدراون هەروەك چۆن سزای ئەو موسوڵمانە دەدرێـت كـە دەسـت درێـژی دەكاتـە سەر سنورێك لە سنورەكان وە ئەهلی زیمە لـە جولەكـەو گـاور سـزا نادرێـت، وە موسوڵمان لە دواڕۆژدا زۆر باشترە لەوان**).

ئەمەت جوان لەبیر بێت، وە بـە كاكیلـەكانت قـەپی پێدا بكـە ئـەو كاتـە هـەمو سەربازگەكانی بەتاڵ لەبەر چاوتدا دەڕوخێت كە دژایەتی كردن و تێكۆشان لە دژی ئەهلی بیدەع لـەكار دەخـەن، وەكـو ئەوانـەی كـە دەڵـێن: (**تیرەكانتـان ڕودەكەنـە براكانتـان، وە عیلمانیـەكان و شـیوعیەكان زۆر لـەوە چـالاكترن لـە بلاوكردنـەوەی دوبەرەكی لە نێوانتاندا؟!**).

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**چونكە پاك كردنەوەی ڕێبازی خواو دین و مەنهەج و شەرعەكەی و لادانی ستەم و خراپەی ئەوانـەو شـەڕەنگێزیان واجبی كیفایەتـە بـە تێكڕای موسوڵمانان، وە ئەگـەر خـوای گـەورە هەنـدێك كەسـی ئامـادە نەكردایـەو یارمەتی نەدانایە بۆ وەلانانی خراپەی ئەوانە ئـەوا دیـن خـراپ دەبـو، وە خراپـەی ئەوان لە خراپەی دەست بەسەراگرتنی دوژمن (ئەوانەی كـە شـەڕكەرن) زۆر زیـاتر دەبو، چونكە ئەوان (بێباوەڕانی شەڕكەر) ئەگەر دەستیان گرت بەسەر شـوێنێكدا ناتوانن دڵەكان خراپ بكەن و ئەو دڵەی دینی تێدایە خراپی بكەن وردەوردە نەبێ، بەلأم ئەوانی تر (ئەهلی بیدەع) یەكەم شت لەسەرەتاوە دڵەكان خراپ دەكـەن**، وە پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) دەفـەرموێت: (**خـوای گـەورە تەماشـای شـێوەتان ناكـات هـەروەها مـاڵ و سـامانتان، بـەڵكو تـەنها تەماشـای دڵـەكانتان و كردەوەكانتـان دەكات**) رواه مسلم (٢٥٦٤)....)[١].

---

[1] مجموع الفتاوی (٢٨\٢٣٢).

بۆچی كۆمەڵەی زانایانی موسوڵمانانی جەزائیری گرنگی دا بە بەرپەرچدانەوەی تاقمە لادەرەكان وەك تەریقەتەكانی تەصەوف زیاتر لە گرنگی دانی بە بەرپەرچدانەوەی بێدینەكان لەگەڵ بونی داگیركاری فەرەنسی؟

ئەم گومانە زۆردێت بەسەر زوبانی ئەوانەی كە خۆیان تێروتەسەل نەكردوە بە مەنهەجی پێشین وە شێخ **محمد البشير الإبراهيمي** وەڵامی ئەم گومانەی دەداتەوە ڕەحمەتی خوای لێبێت وە دەڵێت: (**وە تۆ دورنەكەوتویتەوە ئەگەر بڵێیت: لە ڕاستیدا بڵاوبونەوەی خورافات و ڕێگا گومڕاكان لەنێوان ئوممەتدا كاریگەری زۆری هەبو لە بڵاوبونەوەی بێدینی لە ناو ڕۆڵە خوێندەوارەكان بە خوێندەواری ئەوروپی كە نەزانن بە حەقیقەتی ئاینەكەیان، لەبەرئەوەی ئەوان هەرلە منداڵیەوە ئەو بیروبۆچونە هەڵدەگرن كە ئائەم ڕێگا گومڕایانە دینە، وە ئەهلەكەی هەڵگری ئەو دینەن، وە كاتێك كە دەچنە پێش لە زانست و عەقڵدا ئەوا نە زانست و نە عەقڵ ئەو شتەیان لێ قەبوڵ ناكات، هەربۆیە ئینكاری دەكەن كە حەققەو ڕاستە** (واتە ئینكاری ئەو شتە پڕوپوچانە دەكەن)، **وە لەگەڵیشیا ئینكاری دین دەكەن بەستەم و نەزانی، وە ئەمەش یەكێكە لە تاوانكاریەكانی تەریقەتەكان لەسەر ئەم ئاینە.**

ئایا نابینی كە لەناوبردنی تەریقەتەكان لەناوبردنی بێدینیە لە هەندێك لە ڕوەكانیەوەو یەكلایكردنەوەی هەندێك لە هۆكارەكانیەتی؟!

وە من لەم ڕۆژانەداوتارێكی نوسەرێكی تونسیم خوێندەوە كە بانگ دەكات و هاوار دەكات لە كۆمەڵەی زانایان كە ئەم لایەنەیان فەرامۆش كردوە لە لایەنەكانی

گەنـدەڵی كـە بریتیـە لـە بێـدینی، وە پۆزشـی بـۆ زانایـانی مزگـەوتی زەیتونـە هێناوەتـەوە بـەوەی ئـەوان – بـا پاڵیـان دابێتـەوە لـە لایەنـەكانی چاكسازی كـە كۆمەڵەی زانایان سەروژێری تیادەكەن – هەستاون بە دژایەتی كردنـی بێـدینی بـە جۆرێك كە سوپاس كراون لەسەری، بەلاَم ئەو نوسەرە كارەكەی قەتیس كردون لەو پێناوەدا تەنها لەوتاری جومعەكاندا كـە تێیـدا ئیدانـەی بێـدینی دەكـەن و خـەڵكی لێئاگادار دەكەنەوە، وە ئەم نوسەرە بەرێزە لە یـادی چـوە كـە كۆمەڵـەی زانایـان هەرگیز بێدەنگ نەبوە لەبەرامبەر بێدینیدا، بـەڵكو پـەلاماری داوە لـە بەربەسـترین شوێنەكانیدا، وە بەربەرەكانەی كردوە لە تەسكترین گۆڕەپانیدا، بە هەمان شـێوە لەیادی چوە كە ئەوانەی كە بەهۆی بێدینیەوە تێك چـون نایەنـە مزگەوتەكانـەوە، كەواتــە چ كاریگــەری یــەكی هەیــەوتارەكانی جومعــە كــە بــۆ نوێــژخوێنان دەخوێنرێتەوە ؟ !.

وە ئایا نەخۆش چاسەر دەبێت بە ئاگادارکردنەوەی لەش ساغەكان لە نەخۆشی یان لە هۆكارەكانی نەخۆشی؟

ئەوە نەبێت كـە زانـای ڕێنمـونی كـاروەكو پزیـشك وایـە سـەركەوتو نابێـت لـە ڕزگاركردنی نەخۆش لە مردن بە چارەسەركردنی ئەو شـوێنانە نـەبێت كـە دەبێتـە هۆی مردن و وە چارەسەری ڕاستەوخۆی ئەو میكرۆبانەی كە دەبنە هۆی مردن)[١].

الله أكبر مەنهەجی پێشین چەندە بە هێـزە ! وە چـەندە بێنرخـە قـەدری لـەلای حزبەكان !

كەواتە ڕوبەڕبونەوەی ئەوانە دەبێتە هۆی پاراستنی ولاَتی موسـوڵمانان لـەوەی كە لە ژێرەوە خیانەتی لێبكرێت، ئەویش بە جیهاد كردن لە دژی دوڕوەكان ئەوانەی كـە خۆیـان مـەلاَس دەدەن لـەناو پـۆلی موسـوڵمانانداو خۆیـان دەشـارنەوە، خـوای

---

[1] اثار محمد البشير الإبراهيمي (١\١٣٢-١٣٣).

گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ التوبة: ٧٣

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) بجەنگیٚ لەدژی ئەو دوڕوانەو توندبە لەسەریان.

ئیبن قەیم دەفەرموێت: (**وە بەهەمان شێوە جیهادی دوڕوەکان کەتەنها بەوە دەبێت کە بەڵگەکان ڕون بکرێتەوەو بگەیەنرێت...**).

هەتا دەڵێ: (**وە جیهادی دوڕوەکان زۆر قورسترە لە جیهادی بێباوەڕەکان، وە ئەوەش جیهادی خەڵکانی تایبەتی ناو ئوممەت و میراتگرانی پێغەمبەرانن، وە ئەوانەی پێی هەڵدەسن چەند کەسێکن لە جیهاندا، وە ئەوانەی بەژداری دەکەن و یارمەتی دەدەن تێیدا – با کەمیش بن لە ڕوی ژمارەوە – ئەوا زۆر بەڕێزن لەلای خوا...**)[1].

وە لەبەرئەوەی ئەوانە خۆیان شاردۆتەوە لە ناو پۆلی موسوڵمانانیدا، لەوانەیە حاڵیان شاراوە بێت لەلای زۆرێك لە خەڵکی، هەرلەبەر ئەوە ڕونکردنەوەی حاڵیان– بۆ ئەوانەی خۆشەویستیان فەرزە لەسەرمان – زۆر پێویستە، هەربۆیە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت: (**ئەگەر خەڵکانێك لە دوڕوەکان نەبن، بەڵام گوێیان بۆدەگرتن، وە حاڵی ئەو دوڕوانەیان لیٚ شێوا هەتاواگومانیان دەبرد کە قسەکانیان ڕاستن، لەگەڵ ئەوەی پێچەوانەی قورئانە، وە بون بە بانگەواز کار بۆ ئەو شتانەی کە دوڕوەکان دایان دەهێنا، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿لَوۡ خَرَجُواْ فِيكُم مَّا زَادُوكُمۡ إِلَّا خَبَالٗا وَلَأَوۡضَعُواْ خِلَٰلَكُمۡ يَبۡغُونَكُمُ ٱلۡفِتۡنَةَ وَفِيكُمۡ سَمَّٰعُونَ لَهُمۡ﴾ التوبة: ٤٧

واتە: ئەو دوڕانە ئەگەر لەگەڵتان بچنە دەرەوە بۆ جیهاد ئەوا نابنە هۆی زۆر کردنی ژمارەتان بەڵکو کەمترتان دەکەنەوە، وە هەوڵی ئەوە دەدەن کە توشی فیتنەو

---

[1] زاد المعاد (٣\٥).

ئاژاوەتان بكەن و دوبەرەكی بخەنە نێوانتانەوە، وە لەناویشتاندا كەسانێك هەن كە گوێیان بۆ دەگرن و بەدەم داواكانیانەوە دەچن و پێیان هەڵدەخەڵەتێن.

كەواتە پێویستە ڕونكردنەوەی حاڵی ئەوانە، بەڵكو توش بون بە فیتنەی ئەوانە زۆر گەورەیە، چونكە ئەوانەی كە توشی فیتنەی ئەوان دەبن ئیمانێكیان تێدایە كە پێویستی دەكات دۆستایەتی بكرێن، وە چونەتە ناو بیدعەیەك لە بیدعەكانی دوڕوەكان كە دەبێتە هۆی خراپ كردنی دین، هەربۆیە ئاگاداركردنەوە لە شتە داهێنراوەكان كارێكی پێویستە، ئەگەر پێویستیشی كرد كە باس بكرێن و ناوببرێن، بەڵكو ئەگەر ئەوان ئەو بیدعانەیان لە دوڕوەكانیشەوەوەرنەگرتبێت، بەلاَم بیلێن و بەگومانی خۆیان وابزانن كە ڕاستە، وە چاكە، وە دینە، ئەگەرواش نەبێت هەرپێویستە ڕونكردنەوەی حاڵیان)[1].

وە بەلاَم ڕوبەڕوبونەوەیان لە دەرەوە، لەبەرئەوەیە كە دوژمن نایەتە ناو ماڵەكەتەوە مەگەر كاتێك كە پەنجەرەكانی كرابێتەوە یان لاواز بێت، وە تاقمە ئیسلامیە لادەرەكان لە بەرامبەر تاقمە ڕزگاربوەكە بریتین لە شوێنی هاتنە ژورەوە بۆ بێباوەڕەكان، ئایا موسوڵمانان نازانن كە كاریگەری صۆفیەكان چەندبو لە داگیركردنی وڵاتانی ئیسلام وە یارمەتیان بۆ بێباوەڕان لەو پێناوەدا؟!.

وە **ئیبن تەیمیە** دەفەرموێت دەربارەی شیعەی ڕافیزە: **(وە ئەوان یارمەتی وەردەگرن لە بێباوەڕان لە دژی موسوڵمانان، وە بینیمان وە موسوڵمانانیش بینیان كە كاتێك كە موسوڵمانان توشی ناڕەحەتی هاتن بەدەس دوژمنێكی بێباوەڕەوە ئەوا لەگەڵی دەبن لەدژی موسوڵمانان، هەروەك ڕویدا لەگەڵ جەنگیزخان پادشای بێباوەڕی تەتەرەكان، كە ڕافیزە یارمەتیان دا لەدژی موسوڵمانەكان.**

وە یارمەتیان بۆ هۆلاكۆی كوڕی كوڕەكەی كاتێك كە هات بۆ خوڕاسان و عێراق و شام ئەوە زۆر لەوە ڕون و دیارترە كە شاراوە بێت لەكەس، وە ئەوان لە عێراق و

---

[1] مجموع الفتاوی (٢٨\٢٣٣).

خوڕاسان لە گەورەترین پشتیوانانەکانی بون بە ئاشکراو نهێنی، وە ئەو وەزیرەی خەلیفەی بەغداد کە پێی دەوترا: ئیبن عەلقەمی لەوان بو، هەربۆیە بەردەوام بو لە فێڵ کردن لە خەلیفەو موسوڵمانان، وە هەوڵی دەدا بۆ بڕینی ئازوقەی سەربازگەکانی موسوڵمانان و لاواز کردنیان وە ڕێگری دەکرد لە کوشتاریان و چەندەها فێڵ و تەڵەکەی دەکرد، هەتا هاتنە ناوەوەو وە کەوتنە کوشتنی موسوڵمانان بەجۆرێك کەوەك دەوترێ: دەهەزارو ئەوندە مرۆڤ یان زیاتر یان کەمتر... وە کاتێك موسوڵمانان تێك شكان لە ساڵی غازاندا هەستان بە بردنی ئەسپ و چەك و دیلەکان و فرۆشتیانەوە بە گاورە بێباوەڕەکانی قوبروص، وە هەمو ئەو سەربازانەیان برد کە تێدەپەڕین بەلایاندا، وە زیانیان لەسەر موسوڵمانان زۆر زیاتر بو لە هەمو دوژمنەکان...)[1].

لێرەدا دەڵێم: هەربۆیە پێشەواکانمان بەردەوام زۆر لەوە زیرەکتر بون کە مەرایی بکەن بۆ ئەوانەی کە لایان داوە لە ڕێبازی پێشین، بەڵکو وایان دەبینی کە جیهاد کردن لەدژی ئەوانە گەورەترین جیهادە، هەروەك **یەحیای کوڕی یەحیای** مامۆستای بوخاری و موسلیم دەڵێت: (**پارێزگاری کردن لە سوننەت باشترە لە جیهاد کردن**)[2].

الهروی ڕیوایەت دەکات بەسەنەدەکەیەوە هەتا نەصری کوڕی زەکەریا کە دەفەرموێت: گوێم لە موحەممەدی کوڕی یەحیای ئەل زوهلی بو دەیوت: گوێم لە **یەحیای کوڕی یەحیا** بو دەیوت: (**پارێزگاری کردن لە سوننەت زۆر چاکترە لە تێکۆشان لە ڕێی خوادا**، موحەممەد دەڵێت: بە یەحیام وت: پیاوی وا هەیە

---

[1] منهاج السنة (٥\١٥٥-١٥٩)، وە بڕوانە: مدارج السالكين لابن القيم (١\٧٢).

[2] مجموع الفتاوى (٤\١٣).

سەروەتەكەی دەبەخشێت و وە خۆی هـیلاك دەكـات و تێدەكۆشـێت، كەچـی ئەمـە باشترە لەوە؟! وتی: **بەڵێ زۆریش!**)[١].

وە **حومەیدی** مامۆسـتای بوخـاری دەفـەرموێت: (**سـوێند بـەخوا! غـەزا بكـەم لـەدژی ئەوانـەی كـە فـەرمودەكانی پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) ڕەت دەكەنـەوە خۆشەویست تـرە لـەلام لـەوەی كـە غـەزای هاوژمارەیـان بكـەم لـە توركـەكان**)[٢].

مەبەستی لە توركەكان: واتە بێباوەڕەكان.

وەوێنـەی ئەمـەم بەرچـاو كـەوت لـە لای كەسـێك كـە تەبەقـەی بـەرزترە لـە حومەیدی، عاصمی كوڕی شومەیخ دەڵێت: ئەبو سەعیدم بینی – واتە: خودری – لەدوا ئەوەی كە گەورە بو بو وە دەستەكانی دەلەرزی وە دەیفـەرمو: (**كوشـتاریان – واتـە: خەواریجـەكان – گـەورە تـرە لـەلام لـە كوشـتاری هاوژمارەیـان لـە توركەكان**)[٣].

---

[1] ذم الكلام (ق ١١١– أ).

[2] رواه الهروي بسنده في ذم الكلام (٢٢٨– الشبل).

[3] رواه ابن أبي شيبة (١٥\٣٠٣)، و أحمد (٣\٣٣)، هكذاوقع عنده: عاصم بـن شمـيخ بالخـاء وهـو صـحيح، وقـد رواه ابنه عبدالله في كتاب السنة (٢\٦٣٥) باسناد أبيه نفسه إلا أنـه جـاء في المطبـوع بتحقيـق محمـد بـن سـعيد القحطاني: عاصم بن شميج بالجيم، وقد كنت حسبته خطأ مطبعيـا لـولا أنـي وجدتـه مثبتـا كـذلك مـرتين! قـال محققـه في أولاهمـا (٢\٦٣٤): (عاصـم بـن شمـيج! بمعجمـتين مـصغراو تـشديد الجـيم!! الغيلانـي التقريـب (١\٣٨٤)!!!). فرجعت الى التقريب فإذا فيه: (عاصم بن شميخ بمعجمتين مصغرا، أبو الفرجل بفتح الفاء و الراء و تشديد الجيم...) فعرفت أن هذا الخطأ من تصرف المحقق حـين انقلبـت عليـه خـاء اسـم أبـي عاصـم الى جـيم كنيته، مع أن قراءت شميج بجيم مشددة متعذرة!

و هذه الرواية أعلها المحقق بعكرمة بن عمار، إلا أنني وجدت لها متابعا عند ابن أبي شيبة في المـصنف (١٥\٣٣١) من طريق يزيد بن هارون قال: أخبرنا العوام بن حوشب قال: حدثني من سمـع أبـا سـعيد الخـدري يقـول في قتـال الخوارج: (لهو أحب إلي من قتال الديلم). و مثل هذه المتابعة تنفع على الرغم من جهالة مـن روى عنـه العـوام بـن حوشب، كما أجابني به شيخاي الفاضلان: عبدالمحسن العباد، و ربيع المدخلي إذا لم يكن في الإسناد مقـال اخـر، ولا سيماو أن المجهول من أهل القرون المشهود لها بالخيرية كما نبه عليه ابن كثير في الباعـث الحثيـث (ص: ٩٧) مع العلم أنه ممن ثبت سماعه من أبي سعيد – كما مر – و ليس هو عاصم بن شميخ الذي في إسناد أحمـد، لانـه

لێرەدا دەڵێم: هەربۆیە **ئیبن هەبیرە** دەفەرموێت دەربارەی ئەو فەرمودەی ئەبو سەعید دەربارەی كوشتاری خەواریج: (**وە لە فەرمودە دا هاتوە كە شەڕ كردن لەگەڵ خەواریج لە پێشترە لە شەڕكردن لەگەڵ هاوەڵ دانەرەكان، وە حیكمەت تێیدا ئەوەیە كە شەڕكردن لەگەڵ خەواریج پاراستنی دەستمایەی ئیسلامە، وە شەڕكردن لەگەڵ هاوەڵ دانەرەكان بەدەست هێنانی قازانجە، وە پاراستنی دەستمایە لە پێشترە**)[1].

وە ئەبو **عوبەید قاسمی كوڕی سەلام** دەفەرموێت: (**ئەو كەسەی كە شوێن سوننەت دەكەوێت وەك كەسێك وایە كە پشكۆی لەدەستدا بێت، وە ئەو كەسە ئەمڕۆ لەلای من بەڕێز ترە لە كەسێك كە بە شمشێر شەڕ بكات لە پێناوی خوادا**)[2].

وە **ئیبن قەیم** دەفەرموێت: (**وە جیهاد كردن بە بەڵگەو زوبان لە پێشترە لە جیهاد كردن بە شمشێرو سەرە نێزەكەكان**)[3].

لیس في شیوخ العوام، وحدیث عكرمة ینجبر، لان ضعفه یسیر، فقد قال فیه الحافظ في التقریب رقم (٢٧٦): (صدوق یغلط) والله أعلم.

فائدة: نقل ابن منظور في لسان العرب في مادة: (دلم) عن ابن سیده أن الدلیم جیل من الناس من الترك.

1 فتح الباري لابن حجر (١٢\٣٠١).

2 رواه الخطیب في تاریخ بغداد (١٢\٤١٠)، و ابن عساكر في تاریخ دمشق (٤٩\٧٩).

3 شرح القصیده النونیه للشیخ محمد خلیل هراس (١\١٢)، وە بڕوانە: الجواب الصحیح لابن تیمیه (١\٢٣٧).

بەکارهێنانی توندو تیژی لە نکۆڵی کردن لە بیدعەچیەکان واتای دۆستایەتی نیە بۆ بێباوەڕەکان

لە ڕاستیدا بنەوانە لە فەرمان کردن بە چاکەو نەهی کردن لە خراپە بریتیە لە نەرمونیانی هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ﴾النحل: ١٢٥
واتە: بانگەواز بکە بۆ ڕێبازو ئاینی پەروەردگارەکەت بە بەکارهێنانی دانای و ئامۆژگاری چاکەو وە بانگەوازو گفتوگۆیان لەگەڵدا بکە بە باشترین و چاکترین شێوە.

وە خوای گەورە بە موساو هارونی – صلی الله علیهماوسلم – فەرمو: ﴿ ٱذۡهَبَآ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلٗا لَّيِّنٗا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ ﴾طه: ٤٣ - ٤٤
واتە: بڕۆن بۆلای فیرعەون، چونکە ئەو بەڕاستی لەسنور لایداوەو ئەو پەڕی ستەمکاری بەکاردەهێنیّ، چونکە بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە خوایە، وە ئێوە ئامۆژگاری بکەن و بە شێوەیەکی لەسەرخۆ و نەرمونیان گفتوگۆی لەگەڵ بکەن و بیریبخەنەوە کە ئەویش مرۆڤەو هیچ دەسەڵاتێکی نیە لەوە زیاتر کە خوا پێی داوە بەڵکو بگەڕێتەوەو بترسێت و وازبهێنێت لەو سەرکێشیەی.

وە لە **عائیشەوە** خێزانی پێغەمبەر (ﷺ) لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرمویەتی: (**بەڕاستی لەسەر خۆی و نەرمونیانی لەهەر شتێکدا بێت ئەو شتە جوان دەکات و دەیڕازێنێتەوە، وە لەهەر شتێکدا دەربهێنرێ و لابرێت ئەو شتە ناشرین دەبێت**)[1].

---

[1] رواه مسلم (٢٥٩٤).

بەڵام ئەگەر خراپەكاری لانەبرا مەگەر بە بەكارهێنانی جۆرێك لە زبری نەبێت ئەوا قەی ناكات بە بەكارهێنانی، ئەگەر لەبەرامبەر موسوڵمانانیشدا بێت، ئایا نابینیت كە خوای گەورە بۆ ئەوشتە شەڕكردنیشی حەلاڵ كردوە، وە لەسەرو شەڕەوە لەوە زبرتر نیە، وە دەفەرموێت: ﴿ وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٱقۡتَتَلُواْ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَهُمَاۖ فَإِنۢ بَغَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا عَلَى ٱلۡأُخۡرَىٰ فَقَٰتِلُواْ ٱلَّتِي تَبۡغِي حَتَّىٰ تَفِيٓءَ إِلَىٰٓ أَمۡرِ ٱللَّهِ ﴾ الحجرات: ٩

واتە: ئەگەر دو كۆمەڵ لە باوەڕداران بوبە شەڕیان ئەوا با كۆمەڵی گەورەی موسوڵمانان كەبریتین لە كۆمەڵی دایك بەسەرپەرشتی پێشەوای موسوڵمانان هەستن بە ئاشت كردنەوەیان و نێوانیان چاك بكەن، ئەگەر هەردانەیەكیان ملی نەدا بۆ حوكمی خواو وازی نەهێنا بەڵكو پەلاماری ئەوی تریداو ستەمی لێكرد ' ئەوا ئێوە دەستەوسان دامەنیشن بەڵكو یارمەتی ستەم لێكراوەكە بدەن و بچن بەگژ ئەوەی ترداو بیخەنەوە سەر ڕاستە شەقامی دادپەروەری و مەیهێڵن زوڵم بكات وە هەتا مل دەدات بۆ حوكمی خوا، دەبینین ئایەتەكە باسی ڕودانی پشێوی دەكات لەنێوان دو عەشرەتدا كە باوەڕدارن، وە باسی ئەوە دەكات كە كۆمەڵی موسوڵمانان كە یەك كۆمەڵن هەستن بە چارەسەر كردنی ئەو كێشەیە ئەویش بەسەرپەرشتی پێشەوای موسوڵمانان، كەچی دەبینی كۆلكە خوێنەوارەكانی ئەم سەردەمە دەیكەن بە بەڵگە بۆ دروستێتی حزبایەتی و پارچە پارچە بون، هەربۆیە دەڵێم انا لله و انا الیه راجعون.

وە لەوانەیە باوەڕدار توندبێت لە نكوڵی كردنی لە بەرامبەر براكەیدا زیاتر لە بەكارهێنانی توندی لەگەڵ دوژمنەكەیدا، ئایا نابینی موسا (ﷺ) چەند نەرم بو لەگەڵ فیرعەون، وە زۆر توند بو لەسەر براكەی هارون (ﷺ)، هەتا بەجۆرێك بو كە خوای گەورە بۆمان باس دەكات لەو فەرمودەیەیدا: ﴿ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِ ﴾ الأعراف: ١٥٠

واتە: سەری براکەی گرت و قژی ڕادەکێشا بەرەو لای خۆی.

ئایا بۆکەس هەیە کە دۆستایەتی و دوژمنایەتی بکات بە بەڵگە لەسەری، وە تۆمەتباری بکات بەوەی کە زوبان و دەستی درێژ کردوە لە براکەی و وە نەرمونیان بوە لەگەڵ تاغوتەکاندا؟!

بەڵکو جاری واهەیە پێغەمبەری خوا (ﷺ) توندو تیژی بەکار دەهێنا لەگەڵ ئەو هاوەڵانەی کە شارەزابون کاتێك کە هەڵەیەکیان دەکرد زیاتر لەکەسانی تر، وەوەکو نمونەیەك وەری بگرە ئەو وتەیەی کە بە موعازی فەرمو کاتێك کە نوێژەکەی درێژ کردەوە بەخەڵکی: (**ئایا تۆ دەتەوێت خەڵکی توشی فیتنە بکەیت؟!**)[1].

وە لەبەرامبەریدا دەوەستێتەوە ئەو لەسەرخۆییەی لەگەڵ ئەو کابرا دەشتەکیەی کە میزی کرد لە مزگەوتەکەیدا هەروەك باس کراوە لە صەحیحی بوخاری و جگە لەویشدا[2].

وە بە ئوسامەی کوڕی زەیدی فەرمو کاتێك کە لە شەڕێکدا هاوەڵ دانەرێکی کوشت لەدوای ئەوەی کە شایەتومانی هێنا: فەرموی: (**ئەی ئوسامە ئایا کوشتت لەدوای ئەوەی کەوتی: لا الە الا الله؟!**. ئوسامە دەڵێ: بەردەوام ئەو قسەیەی دەوتەوە هەتا خۆزگەی ئەوەم خواست کە موسوڵمان نەبومایە پێش ئەو ڕۆژە)[3].

وە ئوسامە سودی لەم توندیەوەرگرت لە ئامۆژگاریدا لە ڕۆژانی ئەو فیتنانەی کە ڕویدا لەدوای کوشتنی عوسمان ڕەزای خوای لێبێت، هەربۆیە فێری خۆپاراستنی کرد لەبەرامبەر خوێنی موسوڵماناندا.

---

[1] رواه البخاري (٦١٠٦) و مسلم (٤٦٥).
[2] البخاري (٢٢٠).
[3] رواه البخاري (٤٢٦٩)، و مسلم (٩٦).

زەهەبی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (**ئوسامە سودی وەرگرت لەو ڕۆژەوەی کە پێغەمبەر (ﷺ) پێی فەرمو: (ئەی چۆن لەبەرامبەر لا الە الا الله بوەستم؟!) هەربۆیە دەستی گرتەوە، وە لە ماڵەوە مایەوە، وە چاکیشی کرد**)[١].

لێرەدا دەڵێم: الله اكبر! چەندە گەورەیە پەروەردەی پێغەمبەرایەتی! وە چەندە بێزێزە پەروەردەی حزبایەتی! لەو ڕۆژەوەی بنچینەی (وەلأمدانەوەی سەرپێچی كاریان) حەرام كرد ڕۆڵەكانیان دەست ناپارێزن لە خوێنی موسوڵمانان، بەڵكو خوێنیانیان بە فیڕۆ ڕشت بەناوی جیهادەوە، وە هیچ فیتنەیەك بەرپا نابێت ئیللا ئەوان سوتەمەنی ئەو فیتنەیەن یان هەڵگیرسێنەرینی.

ئەمە سەرئەنجامی مەرایی كردنی هەندێكیانە بۆ هەندێكیان بە خەیاڵی سەرقاڵ بون بە بێباوەڕەكانەوە!! هەربۆیە **ئیبن تەیمییە** دەفەرموێت: (**باوەڕدار بۆ باوەڕداروەكو دو دەستەكان وایە یەكێكیان ئەوەی تریان دەشوات، وە لەوانەیە ئەو چڵك و پیسیە لانەچێت مەگەر بە جۆرێك لە زبری نەبێت، بەڵأم ئەمە پاك و خاوێنی و نەرمیەك لەگەڵ خۆی دەهێنێ كە سوپاسی ئەو زبریشەش دەكەین لەگەڵیدا**)[٢].

كەواتە ئەم نەرمونیانیەی كە زۆرێك لە حزبە ئیسلامیەكان بەكاری دەهێنن لەگەڵ ئەو تاك و كۆمەڵە بێئەقڵ و سەركێشانەی — ئەوانەی كە زۆرجار دەبنە هۆی دوژمنكاری دوژمنان لەسەر موسوڵمانان — هیچ پەیوەندی بە دۆستایەتیەوە نیە، چونكە ئەوە دەبێتە هۆی ئەوەی كە زیاتر نقوم بون لە گومڕاییەكانیاندا لەبەر هەست نەكردنیان بەگەورەی تاوان كاریان.

پاشان ئەو توندیە پیادەكراوەی بەكار دێت لەگەڵ موسوڵماناندا هەندێك جار، سەرچاوەكەی پەرۆشیە بۆیان بەوەی كە ببینرێن تێوە چون بە پیسیەكان، وە

---

[1] السير (٢\٥٠٠-٥٠١).

[2] مجموع الفتاوى (٢٨\٥٣-٥٤).

هەوڵ دانە بۆ توندوتۆڵ كردنی ڕیزەكان و وە دروست كردنی بەربەست لەڕێی ئەو ناتەواوی و درزانە بۆئەوەی كە دوژمن لێوەی نەیەت، ئەمە با چاك بزانرێت.

هەربۆیە ناودارو شارەزا **شێخ عبدالعزیز بن باز** لە ژێر ناونیشانی (ئەو بەڵگانەی كە دەریدەخەن هەڵەی هەندێك نوسەر) دەفەرموێت: **(وە گومانی تێدا نیە كە شەریعەتی ئیسلامەتی تەواوەتی بۆ ئەوە هاتوە كەوشیاری بدات لە ڕۆچون لە ئایندا، وە فەرمانی كردوە بە بانگەواز كردن بۆ ڕێگای ڕاست بە دانای و ئامۆژگاری چاكەو گفتوگۆ كردن بە جوانترین شێوە، بەلأم ئەم شەریعەتە لایەنی توندو تیژی و توڕەی فەرامۆش نەكردوە لە شوێنی خۆیدا كاتێك كە نەرمونیانی و گفتوگۆی جوان سودی نیە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت:** ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلۡكُفَّارَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَ وَٱغۡلُظۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ التوبة: ٧٣

واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) تێبكۆشەو جیهاد بكە لە دژی بێباوەڕان و دووڕوەكان وە ڕەق و توندو تیژبە لەگەڵیان.

وە دەفـــــــەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلۡكُفَّارِ وَلۡيَجِدُواْ فِيكُمۡ غِلۡظَةٗۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُتَّقِينَ﴾ التوبة: ١٢٣

واتە: ئەی ئەوانەی كە باوەڕتان هێناوە هەستن بە جەنگین و كوشتار لەدژی ئەو بێباوەڕانەی كە لێتانەوە نزیكن وە توندو تیژی و ڕەقی خۆتانیان نیشان بدەن و ئازای و بەتونای خۆتانیان بۆ بسەلمێنن، وە چاك بزانن كە یارمەتی تەنها لە خواوەیە، وە بەپێی هەبونی تەقواتان بۆتان دادەبەزێت، هەربۆیە تەقوای خواتان هەبێت خواش سەرتان دەخات، وە ئەم فەرمانە بەشەڕ كردن لەگەڵ دوژمنی نزیكدا كاتێكە كە شەڕ كردن لەگەڵیان بەرژەوندی ئیسلام و موسەڵمانانی تێدا بێت، وە ئەوەش تەنها زانایان بڕیاری لەسەر دەدەن.

وه دهفــــــهرموێت: ﴿وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡ﴾العنكبوت: ٤٦

واته: گفتوگۆ و وتوویژ مهكهن لهگهڵ ئـههلی كیتابـدا (جولهكـهو گـاور) بـه باشترین شێوه نهبێت، مهگهر ئهوانهیان نهبێت كه ستهم دهكهن و ستهمكارن.

بەڵام ئەگەر سودی نەبو وە ستەمكار یان بێباوەڕ یان كەسی فاسـق بـەردەوام بو لەسەر كارەكەی وە گوێی نەدا بە كەسی ئامۆژگاریكارو بیرخەرەوە، ئەوا ئەوەی كە پێویستە ئەوەیە كە دەستی بگیرێت و بەتوندی هەڵسوكەوتی لەگـەڵ بكرێـت و ئەوەی كە پێویستە بەسەریدا جێبەجێ بكرێت لە جێبەجێكردنی سنور (إقامه الحد) یان سزادان و لێپرسینەوە یان هەڕەشە كردن یـاخود سەرزەنـشت كـردن هـەتا لـە ئاستی خۆیدا بوەستێت و وازبهێنێت لەو شتە پڕوپوچانەی)[1].

لەگـەڵ ئـەوەی كـە ئـەوەی دەردەكـەوێت لـە میانـەی زمـان شـیرینی حزبـە ئیسلامیەكان لەگەڵ ئەهلی بیدەع و بێدەنگی لە هەڵەكانیان بریتیە لەوەی كە ئەوان كاتێك ڕێگای بەدەس هێنانەوەی سەربەرزی و دەسەلاتیان بۆ موسـوڵمانان تەسـك كردەوە لـە سـندوقەكانی هەڵبـژاردن ڕقیـان لـە ڕەخنـە هـەڵگرت، چـونكە لەوانەیـە دەنگەكانیان لەكیس بدات، وە ئا بەو شێوەیە خراپە خوشكەكانی یەك لەدوای یـەك شوێنی دەكەون.

ئەمەو وە لەبەرئەوەی خوای گەورە پێویستی كردوە لەسەرمان لـە چارەنوسـدا بـونی كەسـانی پێـچەوانەكار – كـە لەسـەر ئیـسلام مـاڵن – ڕێگـای پاڵفتـەكردنمان گرتەبەر، چونكە خوای گەورە فەرزی كردوەی لەسەرمان شـەرعەن وەلامدانـەوەی، هەروەك ڕونمكردەوە لەم بنچینەیەدا.

وە لەبەرئەوەی خوای گەورە سەرفرازی بڕیار داوە بۆ ئەهلی زانست و فێركـاری زانـست – هــەروەك ڕونمكردوەتــەوە لــەو دو بنـچینـەیەی پـێش ئەمــە – ڕێگـای پەروەردەكردنمان گرتەبەر، وە باس كردن و ڕونكردنەوەی لەم چـەند لاپەڕەیەیـەدا دەبێت كەوا دێت.

[1] مجموع فتاوى و مقالات متنوعة للشيخ عبدالعزيز بن باز (٣\٢٠٢-٢٠٣).

بنچینەی شەشەم
پاڵاوتە کردن و
پەروەردە کردن

بنەمای شەشەم
پاڵاوتە كردن و پەروەردە كردن

ئەگەر ڕونمان كردەوە كە سەربەرزی ئەم ئوممەتە پەیوەستە بە زانست و كاركردنەوە، وە زانیمان كە ئەم ئوممەتە توشی دوبەرەكی و جیاوازیەكی زۆر هاتوە تێیدا، وە شتانێك هەڵواسراوە بە ئیسلامەوە كە لە ئیسلامدا نیە، وە هیچ ڕێگەیەكیش نیە بۆ ڕزگاربون لەو زەلیلیە سەپێنراوەی كە باڵی كێشاوە بەسەرماندا چەند سەدەیەك تەنها بە گەڕانەوە نەبێت بۆ ئاینی ڕاستەقینە، هەروەك **ئیبن عومەر** لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) بۆمان دەگێڕێتەوە كە فەرمویەتی: (**ئەگەر خەریكی كڕین و فرۆشتنی عینە بون** (كە شێوازەكەی بریتیە لە كڕینی شتێك بە بڕێك پارە بە فەرزوە دوای فرۆشتنەوەی بەكەسی فرۆشیاری یەكەم بە بڕێكی كەمتر بەڵام بە نەقدی))، **وە شوێن كلكی مانگا كەوتن، وە خۆتان بە كشتوكاڵەوە خەریك كرد، وەوازتان لە جیهاد هێنا، ئەوا خوای گەورە سەرشۆڕی و زەلیلیەك زاڵ دەكات بەسەرتانداوە لای نابات لەسەرتان هەتا دەگەڕێنەوە بۆلای ئاینەكەتان)**[١].

ئەوا پێویستە خێرای كردن بۆ جێبەجێكردنی ئەوشتانەی كە ئەو زەلیلیەمان لەسەر لادەبات، كە ئەویش گەڕانەوەیە بۆلای دوو وەحیە پاكەكە: قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشین چاك ئەوانەی كە بریتین خەڵكی سێ سەدەكەی یەكەم.

وە مادام دەستی تێك دان و گۆڕین درێژبو بۆ پاكی ئیسلام هەتا پەلاَوی كرد، وە بۆ جوانیەكەی هەتا تێكیدا، هەربۆیە پاڵاوتەكردنی لە هەمو ئەوانەی كە

---

[1] رواه أبوداود (٣٤٦٢)، وهو صحيح: بڕوانە: الصحيحة للألباني رقم (١١).

هاتونەتە ناوی یەكێكە لە كارە هەرە پێویستەكان، مادام ئـەو حەققـەی كـە خـوای گەورە پێغەمبەری (ﷺ) بە هۆیەوە نارد زامنكراوە مانەوەی هـەتا ئـەو ڕۆژەی كـە زەوی و ئاسمانـەكان دەگـۆڕێن، ئـەویش بـە پاراسـتنی لەلایـەن ئـەو خوایـەی كـە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ الحجر: ٩

واتە: ئێمە كە مەبەست لـە گەورەی ئەو خوایەیە كە خـاوەنی هـەمو شـتەكانە، ناردومانەتە خوارەوە ئەم قورئانە كەئەمەش دەری دەخات كە قورئان كەلامی خوایـە نەك دروستكراو بێت، وە بە زیكر ناوی بردوە كە مەبەست تێیدا ئەوەیە كـە هـەمو ئەو باس و یاساو حوكمانەی كە لـەخۆی گرتـوە دەمێنێتـەوەو هیـچی لێنایـەت وە كەس ناتوانێت بچوكترین شتی تێدا بگۆڕێـت، وە ئێمـە هـەرخۆمان هەڵدەسـین بـە پاراستنی ئەو قورئانەو دەیهێڵینەوە، كە ئەمەش گەورەی ئەو قورئانە دەردەخـات وە ڕاستێتی دەردەخات كە كەلامی خوایە.

وە ئەگـەر نەخۆشـی دەسـتكاری كـردن و گـۆڕین چـوە نـاو گەلێكـەوە، وە مەنهەجەكانیان دوربو لە پاڵاوتە كردن، ئەوا توشـی سـەرگەردانی دەبـن و لەگەڵیـدا جیاوازی ناكەن لە نێوان حەڵاڵ و حەرامدا، هەروەك موسلیم دەگێڕێتەوە لە عیاضی كوڕی حماری المجاشعی كە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەوتارێكیدا فەرموی: (**ئاگاداربن كە پەروەردگارم فەرمانی پێكردم كە ئەو شتانەتان فێر بكەم كە نایزانن كـە فێـری كردوم ئا لەم ڕۆژەمدا: هەمو سەروەتێك كە داومە بە هەر بەندەیەك ئـەوە حـەڵاڵی خۆیەتی، وە من بەندەكانم دروست كردوە هەرهەمویان لەسـەر یـەك خواپەرسـتی، وە بەڵام شەیتانەكان هاتن بۆلایان و لایاندان لە ئاینەكەیان، وە ئەو شتانەی كەمن بۆم حەلاڵ كردبون ئەوان لێیان حەرام كردن، وە فەرمانیان پێكردن كـە هـاوەڵم بـۆ بڕیار بدەن كە من هیچ كاتێك شتی وام نەوتوە، وە خوای گەورە تەماشای خەڵكی**

سەر زەوی كردوە ڕقی لێیان دەبویەوە: عەرەب و عەجەمیان، تەنها چەند كەسانێك نەبێت لە ئەهلی كیتاب)[١].

وە لەبەرئەوەی كە سەردەمی نەفامی ئا بەو شێوەیە بون كە لە فەرمودەكەدا هاتوە، خوای گەورە پێغەمبەرەكەی موحەممەدی (ﷺ) نارد بۆ پاككردنەوەی ئاینەكەی لە خڵتەو پیسی، وە بۆ ئەوەی پەروەردەیان بكات لەسەر ئەو ئیسلامەی كە پەروەردگارەكەی ڕازی بوە لێی بۆی، وە لەسەر بنچینەی (**پاڵاوتە كردن و پەروەردەكردن)** وە ئەگەر حەزت لێیە بڵێ: (**ڕێكوپێك كردن و ڕازاندنەوە**). بانگەوازی ئیسلام ڕاوەستا.

لە تەوحیددا مرۆڤ پەروەردە نابێت لەسەری بە تەواوی هەتا ڕزگاری نەبێت لە پاشماوەی نیشتوی هاوەڵ بۆ خوا دانان، هەربۆیە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انفِصَامَ لَهَا﴾ البقرة: ٢٥٦

واتە: هەركەسێك بەرائەت و بێباوەڕی خۆی ڕابگەیەنێ لەبەرامبەر هەمو ئەو شتانەی كە تاغوتن واتە ئەو شتانەی كە خەڵكی دەیپەرستن یان شوێنی دەكەون یان گوێڕایەڵی دەكەن لە غەیری خوا، وە باوەڕی خۆی ڕابگەیەنێت بەوەی كە خوا پەروەردگارو پەرستراوی بەتەنهایە بە حەق، ئەوا ئەو كەسە دەستی گرتوە بە ڕزگاركارێكی چاك و توندو تۆڵەوە كە شایەنی پشت پێبەستنەوە ئەو كەسە لەسەر ڕێگایەكی ڕاستە هەتا ڕۆژی قیامەت وە لێی جیا نابێتەوە.

وە لە شەرعدا مرۆڤ پەروەردە نابێت لەسەری بە چاكی هەتا ڕزگاری نەبێت لە بیدعەكان، هەربۆیە پێغەمبەر (ﷺ) بەردەوام لە هەمو وتارێكی جومعەدا فەرمانی دەكرد بە پەیوەست بون بە ئاینی ڕاستەقینە كە خۆی دەبینێتەوە لە قورئان و

---

[1] صحيح مسلم (٢٨٦٥).

سوننەتداوەوریای دەدا لە هـەمو ئـەو شـتانەی کـە تێکـی دەدات و ڕونیەکـەی لێـڵ دەکات کە بریتیە لە بیدعەکان، موسلیم ڕیوایەت دەکات لە جابرەوە کـە فـەرموی: پێغەمبەری خوا (ﷺ) کاتێك کەوتاری دەدا چاوەکانی سور دەبویەوە، وە دەنگـی بەرز دەبویەوە، وە توڕەی زیادی دەکرد، هەر دەتوت ئاگادارکەرەوەی سوپایە، وە دەیفەرمو: (**بەیانی دوژمن دەیدات بەسەرتاندا، ئێوارە دەیدات بەسەرتاندا**).

وە دەیفـەرمو: (**هـاتنی مـن و ڕۆژی دوای وەك ئـەم دوانەوایـە**). وە پەنجـەی شایەتومان و ناوەڕاستی لەیەك نزیك دەخستەوە، وە دەیفەرمو: (**لە پاشاندا، چاك بزانن کە چاکترین ئامۆژگاری کتابەکـەی خوایـە، وە چـاکترین بەرنامـەو هیدایـەت بەرنامەی موحەممەدە، وە خراپترین کـار شـتە داهێنراوەکانـە، وە هـەمو شـتێکی داهێنـراو گومڕاییـە**)[1]. وە دوبارەکردنـەوەی ئـەم ڕسـتەیە بەڵگـەی داڕشـتنیەتی و بەڵگەی زۆر سور بونە لەسەری.

وە پوختەی ئەم یاسایە: (بریتیـە لـەوەی کـە پاککردنـەوەی ئیـسلام لـە هـەمو شـتێك کـە هاتوەتـە ناویـەوە، وە پـەروەردەکردنی خـەڵکی لەسـەر ئـەو ئیـسلامە ڕەسەنە، واتە: پاڵفتەکردنی تەوحید لـە هـاوەڵ دانـان، وە سـوننەت لـە بیدعـە، وە فیقه لە بیرو بۆچـونە تـازە نەشـیاوەکان، وە خوڕەوشـت لـە هەڵـسوکەوتی گـەلانی تیاچـوی درێـو، وە فــەرمودە ڕاسـتەکانی پێغەمبــەر (ﷺ) لــە فــەرمودە درۆ و هەڵبەستراوە ئاشکراکان... وە بەم شێوەیە)[2]

---

[1] صحیح مسلم (٨٦٧).

[2] وە هەرکەسێك ئەیەوێت زیاتر بزانێت بەدورو درێژی لەم بابەتەدا با بگەڕێتەوە بـۆ کتـابی (التـصفیەو التربیـە) کە دانراوی برامان علی بن حسن بن عبدالحمید لە چاپە تازەکەیدا بۆ ساڵی (١٤١٥).

جێبە جێکردن:

شێخ **محمد ناصر الدين الألباني** کۆبویەوە لەگەڵ یەکێك لە سەرکردەکانی حزبە ئیسلامیەکان، وە شێخ شارەزاییەکی وردی هەبو بە کارەکانیان، وە پێیگەیشتبویەوە کە لایەنگرانی ئەو حزبە بە ملیۆنەها کەس دەژمێرێن.

وە لەو شتانەی کە پرسیاری لێکرد دەربارەی کە من لێرەدا ئاماژەی پێدەکەم بە کورتی ئەوەیە کە شێخ پێی وت: (**هەمو ئەوانەی کە لەگەڵتن ئەزانن کە خوای گەورە لەسەرو عەرشەکەوەیەتی؟**).

وە لە دوای بێنەو بەردەیەکی زۆر، وە ڕاکردن و خۆلادان، ئەوەی پرسیارەکەی لێکرا وتی: **بەهیوای ئەوەین!**

شێخیش پێی وت: (**وازبهێنە لەوەلامی سیاسی!**)، ئەویش وەلامی دایەوە بە **نەخێر**.

شێخیش پێی دەڵێت: (**ئەوەم بەسە لێت!**)[1].

ئەم پرسیارە یاسای پاڵاوتەکردن و پەروەردەکردن دەیسەپێنێت کە بریتیە لەوردترین تەرازو کە بانگەشە جیهادیەکانی ئەمڕۆی پێدەناسرێت، لەبەرئەوەی هەرکەسێك نەیتوانی بیروباوەڕی لایەنگران و خۆشەویستانی پاك بکاتەوەو پەروەردەیان بکات لەسەر بیروباوەڕێکی ساغ، ئەوا زۆر لەوە بێتواناترە کە بتوانێ بەرهەمەکانی (واتە بەرهەمی بانگەوازەکەی کە بریتین لە خەڵکانێکی تر جگە لە لایەنگرانی) پاك بکاتەوە لە خوڕەوشت و سەرجەم کردەوەکانیان، کە تێیاندایە کە ڕقی لێیەتی وە دژایەتی دەکات، ئەی چۆن بۆ پەروەردەکردنیان لە دوای ئەوەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ الرعد: ١١

[1] شريط مسجل من سلسلة الهدى و النور رقم (١\٤٧٥) و (١\٤٧٦).

واتە: خوای گەورەە هیچ قەومێك ناگۆڕێت هەتا خۆیان بە كـردەوە نەیـسەلمێنن كە دەیانەوێت خۆیان بگۆڕن، لـە خراپەوە بۆ چاكە، لـە بێباوەڕیەوە بـۆ باوەڕهێنـان، وە لـە شیركەوە بۆ تەوحید، وە لـە بیدعەوە بۆ سـوننەت، وە لــە بەدڕەوشـتیەوە بـۆ خوڕەوشتی بەرز، وە بەو شێوەیە.

وە پاشـان جیهـاد خـۆی بۆخـۆی نابێـت مەگـەر ئوممـەتێكی دڵ بەیەكـەوە پەیوەسـت هـەبێت، لەبەرئـەوەی یـەكگرتن پـشتگیری سـەركەوتنە هـەروەك خـوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿ هُوَ ٱلَّذِیٓ أَیَّدَكَ بِنَصۡرِهِۦ وَبِٱلۡمُؤۡمِنِینَ ‌ وَأَلَّفَ بَیۡنَ قُلُوبِهِمۡ ﴾ الأنفال: ٦٢ ــ ٦٣

واتە: ئەو خوایە ئەو خوایەیە كە یارمەتی دایت و بە جۆرێـك سەریخستیت كـە كەس نـەیتوانی ڕوبـەڕوت ببێتـەوە، وە باوەڕدارانیـشی كـرد بـە یارمـەتی دەرت و كردنی بەهۆی سەرخستنت، وە هەمویانی لـەگەڵ یەكتر كۆكردەوەو دڵـەكانی یـەك خستن كە بوە هۆی زیادبونی توانایان كە ئەمەش بە هەوڵی كەس نەبو بەڵكو تـەنها بە هێزو ویست و توانای خوای گەورە بو.

وە دڵەكان ئەگەر كۆنەبێتەوە لەسەر بیروباوەڕێكی سـەلەفی ئـەوا خاوەنـەكانی لە پەرتەوازەیدان وە كۆبونەوەیان لـە سندوقەكانی دەنگدان ئـەو پەرتەوازەیـەیان پڕناكاتەوە، خـوای گـەورە دەفـەرموێت لەبەرامبـەر هاوەڵـەكانی پێغەمبـەر (ﷺ):

﴿ فَإِنۡ ءَامَنُواْ بِمِثۡلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهۡتَدَواْۖ وَّإِن تَوَلَّوۡاْ فَإِنَّمَا هُمۡ فِی شِقَاقٍ ﴾ البقرة: ١٣٧

واتە: ئەگەر جولـەكەو گاورەكان ئیمانیان هێنا بەو شـتانەی كـە ئێـوە ئیمانتـان هێناوە پێی ئەی كۆمەڵی باوەڕداران، كە ئەویش باوەڕهێنانە بە سەرجەم پێغەمبـەران سەلامی خوایان لـەسەر بێت هەر لـە ئادەمەوە تا خاتەم، وە بەهەمو پەیامە ئاسمانیەكان وە مل كەچی خوابون وە جیاوازیان لـەنێوان هیچ كام لە پێغەمبەرانـدا نـەكرد ئـەوا ڕێنمونی كـراون بـۆ ڕێگـای ڕاسـت كـە دەیانگەیەنێتـە بەهەشـتی نـەبڕاوە، بـەڵام

ئەگەروایان نەکرد ئەوا پێیان ڕابگەیەنە کە ئـەوان دورن لـە ڕەحمـەتی خـواوە ئـەو کارەیان دەبێتە هۆی ئەوەی کە ببنە دوژمنی خواو پێغەمبەرەکەی (ﷺ).

وە هەرچەندە ئەوەی کە لەسەری بێت و کاری بۆ بکات کەف و کوڵی سیاسـەت لە کۆکردنەوە، ئەوا سەرەتای کاروباری بیروباوەڕەکەی بەرەو توانەوەو نەمانە، وە کۆتای کۆبونەوەکەی بـەرەو دوبـەرەکی و یـەکتری تـاوان بـار کردنـە، لەبەرئـەوەی کۆبونەوەی لاشەکان ڕونادات تەنها بۆ ماوەیـەکی کـاتی نـەبێت، لەکاتێکدا ئـەوەی لەناو دڵەکاندا بێت پـەرت و بـڵاو بێـت، وە هـیچ وەصـفێکی تـەواو و ڕاسـتم چـنگ نەکەوت بۆ ئەوانە لـەو فەرمودەیـەی خـوای گـەورە نـەبێت کـە دەربـارەی جولەکـە دەفەرموێت: ﴿بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ﴾ الحشر: ١٤

واتە: لـەنێوان یەکتریدا زۆر ڕقیان لـەیەکتریە، هیچ دەردێك لـە لاشـەو توانایانـدا نیە، بەڵام دەردەکە لـە لاوازی ئیمان و کۆنەبونەوەیانە لـەسەر یـەك شـت، هەربۆیـە دەفەرموێت: کاتێك کە دەیانبینی کۆك و تەبان لـە ڕواڵـەتدا بەڵام لـەناخدا دڵـەکانیان دورە لـەیەکتریەوەو ڕقیان لـەیەکتری دەبێتەوەو پەرتەوازەن.

وە کۆی هەمو باسەکە ئەوەیە کە: خوای گەورە بـەڵێنی داوە بـە دامەزرانـدن و پێدانی دەسەڵاتی چاك بەهەرکەسێك کە بیپەرستێت بەتەنهاو بە بێ ئەوەی هاوەڵی بـۆ بڕیـار بـدات وە فەرمویـەتی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا﴾ النور: ٥٥

واتە: خوای گەورە بەڵێنی داوە بەوانـەی کـە بـاوەڕدەهێنن و کـردەوەی چـاك دەکەن بەوەی کە دەیانکات بە دەسەڵات دارو خاوەن هێـزو توانـا هـەروەك چـۆن ئەوانەی پێش ئەوانیشی کـردە خـاوەنی هێـزو توانـا لـەسـەر زەویـدا، وە هـەروەها ئاینەکەیان بۆ سـەردەخات و زاڵـی دەکـات بەسـەر هـەمو ئاینـە بەتاڵـەکانی تـرو

بەجۆرێك كە بتوانن شیعارەكانی ئاینەكەیان دەربخەن و ئاشكرای بكەن بە بێئەوەی لە هیچ كەس بترسن، وە ئەو ئاینەش كە خوای گەورە منەتی خۆی ڕشتوە بەسەر ئەو بەندە ئیماندارانەیدا بەوەی كە سەری دەخات بۆیان بریتیە لە ئاینی ئیسلام كە خوای گەورە پێی ڕازیەو لێی ڕازیە، وە دەفەرموێت هەروەها لەو ترس و نارەحەتیانەش ڕزگاریان دەكەم و ئارام و ئاسایش دەخەمە ناووڵات و شاریانەوە، ئەویش بەومەرجەی كە بەتەنها من بپەرستن و هاوەڵم بۆ بڕیار نەدەن، ئەگەروایان كرد ئەوا خوای گەورە بەڵێنەكەی خۆی جێبەجێ دەكات.

وە دروست نیە كە پاڵ بەم دەقەوە بنرێت بە هێنانەوەی نمونەگەلێكی مێژوی بۆ بەرپەرچدانەوەی، لەبەرئەوەی موسوڵمان ڕادەوەستێت لە ئاستی دەقدا، وە خوای گەورەش فەرمویەتی: ﴿ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾ النحل: ٧٤

واتە: ئێوە نمونە بۆ خوا مەهێننەوە بۆ ئەوەی بیشوبهێنن بە دروستكراوەكانیەوە، خوای گەورە هەر خۆی زانایە بە هەمو شتەكان وە ئێوە نازانن، هەربۆیە نابێت هەرلەخۆمانەوە قسە بكەین بە بێ بونی زانست بەڵكو دەبێت گوێ بۆ ئەو نمونانە بگرین كە خوای گەورە باسی كردوە.

وە بەڵام دیاری كردنی پرسیارەكەی شێخ لە بابەتی بونی خوا لەسەرو عەرشەوە، لەبەرئەوەیە ئەو پرسیارە ئەو دوڕیانەیە لە نێوان ئەهلی سوننەو خاوەن ئارەزوەكان، وە لەبەرئەوەیە كە ئەو پرسیارە بیروباوەڕێكی ئاسانە كە كۆمەڵگای پێغەمبەر (ﷺ) دەیانزانی ئەو كۆمەڵگەیەی كە دونیای ڕزگار كردو پێشەنگی ئوممەتەكانی كرد، هەتا كەنیزەكەكانیش دەیانزانی لەوانەی كە شوانی مەڕوماڵات بون.

وە تاقیكردنەوەی شێخ بەو پرسیارە بۆ ئەو حزبە سیاسیە كەواگومان دەبات كە تەواوە لە ئاینەكەیداوە لەڕوی ئاستی نەزانی ئەو كاتەی، ئەم تاقیكردنەوەیە

ڕێبازێكی سەلەفیانەیە، با هەرچی خەلەفیشە پێی ناخۆش بێت، ئـەوەتا موسـلیم و جگە لەویش دەگێڕنەوە لە موعاویەی كوڕی حەكەمی سولەمیەوە كـە دەفـەرموێت: (هەندێك مەڕو ماڵاتم هەبو لەنێوان ئوحودو جوانیـەوە كـەنیزەكێكمی لـەلابو لـەویّ، ڕۆژێك چوم بۆلایان تەماشام كرد گورگ دانەیـەكی بـردوە لێـی، وە منـیش پیـاوێكم لەنەوەی ئادەم، وە بێتاقەت بوم پێی، وە زللەیەكم لێدا، وە ڕۆشتم بۆلای پێغەمبەر (ﷺ) وە ڕوداوەكەم بۆباس كرد، ئەویش كارەكەی بە گـەورە زانـی لەسـەرم واتـە ڕونی كردەوە بۆم كەمن كارێكی خراپم كردوە، منـیش وتم: ئـەی پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) ئایا ئازادی نەكەم؟ فەرموی: **بانگی بكە**. منیش بـانگم كـردوە پێـی فـەرمو: **خوا لە كوێیە؟** وتی: **لە ئاسمانە**. فەرموی: **من كێم؟** وتی: **تۆ پێغەمبـەری خوایـت**. فەرموی: **ئازادی بكە بەڕاستی ئەو ئیماندارە**)[١].

جوان ورد بەرەوە – ڕەحمەتی خوات لێبێت – لەم كۆمەڵگەیەی كـە پێغەمبـەر (ﷺ) جیهادی پێدەكردن، دەبینی بیروباوەڕی تێرو تەواو بوبو هەتا لـەلای شـوانی ئەو مەڕوماڵاتانەی كە هاوەڵی و هاودەمیان كەم بـو لـە خزمـەت پێغەمبـەری خـوادا (ﷺ) هەروەك ئەم كەنیزەكە!

وە جـوان ورد بـەرەوە لــە حەقیقــەتی كۆمــەڵگاكانی ئیـسلامەتی ئــەمڕۆ كــە دەیەوێت بە هۆیەوە سەربكەوێت بۆ بەدەست هێنانی تەختی دەسـەڵات، ئـەو كاتـە بە جوانی بۆت دەردەكەوێت ئەو بۆشاییە فراوانەی كە هەیە لەنێوان جیهادی ئـەوان و جیهادی ئەمانە.

ئایا بانگەشە جیهادیەكان توانیان كە شوێن كەوتوانیان كۆبكەنـەوە – چ جـای شوانەكان – لەسەر (**خوا لە كوێیە؟**).

---

[1] رواه أحمد (٥\٤٤٧)، و مسلم (٥٣٧).

یـان ئـەوە پرسـیارێکە کـە بـوە بـە جێگـای پێکـەنینێك کـە تـەنها حزبیـەکان وایدەزانن لە زەمەنی کاریگەری شارسـتانیەکان، وە جێگـای گاڵتـە پێکردنـە لـەلای داکۆکی کاری تاقمەکان؟

یـان ئـەوان تێگەیـشتون لـە پێویـستی حـوکم کـردن بـەو بەرنامەیـەی کـە خـوا ناردویەتە خوارەوە ئەگەر خواش لەدەس بدەن؟!

کەواتە کـەی خـوای گـەورە بڕیـار دەدات بـە ئـازاد کردنـی گـەردنیان لەدەسـت ئەوانەی کە زەلیلیـان کـردون، هـەروەك چـۆن ئـەو کەنیزەکـەی ئـازاد کـرد لـەدوای ئەوەی کە خوای بە چـاکی ناسـی؟ ﴿ وَٱللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰٓ أَمۡرِهِۦ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴾ یوسف: ٢١

واتە: خوای گەورە فەرمانەکانی هەرهەموی جێبــەجێ دەبێـت و هـیچ کەسـێك ناتوانێت ڕێگری لێبکـات، بـەلاَم زۆربـەی خـەڵکی نـەزانن هەربۆیـەوادەزانن کـە دەتوانن بەرەنگاری فەرمانەکانی ببنەوە بەلاَم ئەوان زۆر لـەوە بێتواناترو لاواز ترن.

بەلاَم حەقیقەتی ئەم پرسیارە بریتیە لـە دەرهێنـانی ڕاسـتی بانگـەوازەکان، وە ئاشکرا کردنی ڕادەی ئیخلاصـی نیەتـەکان، لەبەرئـەوەی لـە گرنگـی دان بـە حـوکم کردن بە شەریعەت، وە لە گرنگی دان بە بابەتی ڕاوەستانی خوا لەسەرو عەرشـەوە گرنگی دانە بە مافی خوا، بەلاَم لە نێوان یەکەم و دوەمدا جیاوازیەك هەیە، ئـەویش ئەوەیە کە لەیەکەمدا بەندە بەشێکی بۆ نەفسی خـۆی تێدایـە، ئـەویش ئەوەیـە کـە لەسەر زوبانەکان دوبارە دەبێتەوە لە گێڕانەوەی مافـە خوراوەکـان و وە بەدەسـت هێنانـەوەی مافـەکان، وە گـوزەرانی خـۆش کـە بـەڵێنی پێـدراوە بـە ڕاسـتی لـەو فەرمودەی خوای گـەورەدا: ﴿ وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡقُرَىٰٓ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوۡاْ لَفَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَرَكَٰتٖ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾ الأعراف: ٩٦

واتە: ئەگەر خەڵكی دانیشتوی شارو لادێكان باوەڕبهێنن بەو شتانەی كە پێویستە باوەڕی پێبهێنن و وە تەقوای خوایان هەبێت لە جێبەجێكردنی فەرمانەكان و دوركەوتنەوە لە قەدەغە كراوەكان، ئەگەروایان كرد ئەوا ئێمەش بەرەكەتی ئاسمان و زەویان بەسەردا دەڕژێنین.

واتە: بەشی بەندە تێكەڵاو بوە بە مافی خوا.

وە بەڵام گرنگی دان بە سیفەتی بڵندی خوا بریتیە لە گرنگی دان بە مافی خوا بە تەواوی، كە ئەو كەسەی كە بانگەوازی بۆ دەكات هیچ بەشێكی تێدا نیە بۆ نەفسی خۆی.

وەورد بەرەوە لەم جیاوازیە بۆت دەردەكەوێت قورسی ئیخلاص، لەبەرئەوەی گیزەگیز لە چوار دەوری مەسەلەی حوكم كردن بەو بەرنامەی كە خوا ناردویەتە خوار، لەگەڵ فەرامۆش كردنی مەسەلەكانی صیفاتە بێگەردەكانی پەروەردگار یان دواخستنی یاخود پەراوێز خستنی – كە ئەویش بەڕێزترین شتە كە خوا ناردویەتە خوارەوە، چونكە بەڕێزی زانست بە هۆی بەڕێزی زانراوەكەوەیەوەك پێشتر باسمان كرد – گەورەترین بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ئەو بابەتە خڵتەیەكی تێدایە، كە جەخت دەكاتەوە لە پێویستی گەڕانەوە بۆلای بانگەوازی پێغەمبەران سەلامی خوایان لەسەر بێت كە بە میللەتەكانیان وت: ﴿ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ﴾ الأعراف: ٥٩

واتە: بەتەنها خوا بپەرستن و هاوەڵی بۆ بڕیار مەدەن، چونكە هیچ خوایەكی تر نیە كە بەڕاستی شایەنی پەرستن بێت جگە لە زاتی الله.

هەربۆیە گرنگی دانیان بە شیركی گۆڕەكان پێش خست بەسەر گرنگی دان بە شیركی كۆشكەكان – ئەگەر ئەم دەربڕینە ڕاست بێت – هەربۆیە پێشەوایەتی كردن هیچ كات بنچینەیەك نەبوە لە بنچینەكانی باوەڕ جوان لێی ورد بەرەوە ![1].

كۆتایی

لەگەڵ ئەمەدا، داوا لە خوای گەورە دەكەم كە دڵی تەواوی موسوڵمانان بكاتەوە، وە بانگەواز كارانیان بە تایبەتی بۆ ئەوەی شوێن ڕێگای پێشینی چاكیان بكەون لە كردەوە كردن بەم شەش بنچینەیە، لەبەرئەوەی هیچ ڕێگەیەك نیە بۆ گەیشتن بە خێرو چاكەی دونیاو دواڕۆژ تەنها بە شوێن كەوتنی نەبێت، هەروەها هیچ مەجالی تێدا نیە بۆ تێپەڕاندنی بۆ شتی تر، لەبەرئەوەی ئەو شەش بنچینەیە چەند كۆڵەكەیەكە كە ئەوانەی كە لە پێش ئێمەوەن لە دینەكەیاندا لەسەری بینایان دروست كردوە بە هۆیەوە بیناكەیان دروست بو وە ڕاوەستا، وە بێخیان قایم بو، وە دەسەڵاتیان بەتوانا بو، وە ئەوەش لە یارمەتی خواوەیە بۆیان، كاتێ كە بینی دڵەكانیان چەسپاوە لەسەر ڕاستگۆی و ئیخلاص، وە بەهۆیەوە ئەم ئاینەیان بۆ ئێمە پاراست بە پاكی و صافی هەروەك ئەوەی ئەمڕۆ دابەزیوە.

وە ڕاستی فەرمو ئیمامی شاری كۆچ بۆكراو **مالیكی كوڕی ئەنەس** ڕەحمەتی خوای لێبێت كە دەفەرموێت: (چاكی ناكات كۆتای ئەم ئوممەتە ئەوە نەبێت كە سەرەتاكەی چاك كرد). وە پێشتر باسمان كرد، وە ڕاستی فەرمو ڕاسترینی ڕاست

[1] وە ئیبن تەیمیە كۆمەڵێ قسەی بەنرخی هەیە لەو بارەیەوە لە منهاج السنه (١\١٠٦–١١٠) بگەڕێرەوە بۆی، وە دەربارەی شەڕكردن لەگەڵ سەرپەرشتیاران لە بەرخاتری دونیاو تێكەڵ كردنی بە فەرمان كردن بە چاكەو نەهی كردن لە خراپە لە (٥\١٥٢)، وەوێنەی ئەوە لە العقود الدريه كه هی ابن عبد الهادی یە (ص: ١٤٧).

بیـژان كـە دەفـەرموێت: ﴿إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ﴾الأنفال: ٧٠

واتە: تۆ ئەی پێغەمبەر (ﷺ) پێیان ڕابگەیەنە ئەگەر دڵەكانتات خێـرو چـاكەی تێدا بێت ئەوا دڵنیا بن كە خوای گەورە زۆر لـەوە زیاتر ماڵ و سامان و نیعمەتەكانی خۆیتان بەسەردا دەڕژێنێت كە لێتان داوا كراوەو لێتان وەرگیراوە.

وە سوپاس تەنها بۆ خوا لە سەرەتاو و لە كۆتاییشدا....

پێڕستی بابەتەکان.

پێڕستی بابەتەکان

بابەت **لاپەڕە**

ڕێخۆش کار..(١٠)

بنچینەی یەکەم: دڵسۆزی لە دینداریدا بۆ خوا..................(٢١)

یەك خواپەرستی..(٤٢)

تەوحیدی پەروەردگاریێتی..................................(٤٢)

تەوحیدی پەرستراوێتی......................................(٤٣)

سەرئەنجامی پشت هەڵکردن لە تەوحیدی نێردراوان.............(٤٨)

تەوحیدی ناوو سیفاتەکان..................................(٤٨)

خۆدەرخستن (الرياء)......................................(٧٤)

بنچینەی دووەم: ڕێگا یەک ڕێگایە............................(٨٣)

پێناسەی ئەو ڕێگایە...(٨٧)

بنچینەی سێەم: شوێن کەوتنی قورئان و سوننەت بە تێگەیشتنی پێشینی چاک..(١٠١)

بنچینەی چوارەم: بەدەست هێنانی سەربەرزی بەهۆی زانستەوە.........(١١٧)

دەمەوانەی پارێزراوی لە بەکافردانان و تیاچون بە شوێن کەوتنی قورئان و سوننەت دەبێت...(١٣٠)

هەڕەشەکردن لە پێچەوانەکاری پێغەمبەر (ﷺ)......................(١٤٤)

پێشخستنی دۆڕاندن بۆ ئەو کەسانەی کە سەرپێچی پێغەمبەران دەکەن..(١٥٠)

بنچینەی پێنجەم: وەڵامدانەوەی کەسی پێچەوانەکار بەشێکە لە فەرمان کردن بە چاکەو ڕێگری کردن لە خراپە..............................(١٦٥)

بۆچی كۆمەڵەی زانایانی موسوڵمانی جەزائیر گرنگی دا بە بەرپەرچدانەوەی تاقمە لادەرەكان ....(١٧٤)

بەكارهێنانی توندو تیژی لە كاتی نكۆڵی كردن لەسەر بیدعەچیەكان مانای دۆستایەتی نیە بۆ بێباوەڕان..(١٨١)

بنچینەی شەشەم: پاڵاوتە كردن و پەروەردە كردن..............(١٨٩)

كۆتای..(٢٠٠)

پێڕستی بابەتەكان..(٢٠٣)

لەبڵاوكراوەكانی ماڵپەڕی ئیمان وەن

www.iman1.com

هەمیشە لەگەڵمان بن بۆنووێ بوونەوەی ئیمان

imanonekurd@yahoo.com